

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

**Методичні рекомендації
до практичних занять
для студентів спеціальності
051 "Економіка"
першого (бакалаврського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2017**

УДК 330.8(07)
ББК 65.02р
І-90

Затверджено на засіданні кафедри політичної економії.
Протокол № 6 від 14.11.2016 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: Т. С. Черкашина
Т. Є. Калашник
Т. В. Ус
І. Ф. Лісна

Історія економіки та економічної думки : методичні рекомендації до практичних занять для студентів спеціальності 051 "Економіка" першого (бакалаврського) рівня : [Електронне видання] / уклад. Т. С. Черкашина, Т. Є. Калашник, Т. В. Ус, І. Ф. Лісна. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2017. – 140 с.

Подано значний перелік практичних завдань відповідно до тем робочої програми навчальної дисципліни і методичні рекомендації щодо їх виконання, що сприятимуть набуттю майбутніми фахівцями професійних компетентностей для вирішення актуальних економічних питань.

Рекомендовано для студентів спеціальності 051 "Економіка" першого (бакалаврського) рівня.

УДК 330.8(07)
ББК 65.02р

© Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця, 2017

Вступ

Зміни, що сьогодні відбуваються в економіці України та й усього міжнародного співтовариства, викликають об'єктивну необхідність підготовки фахівців-професіоналів, які б здатні були органічно поєднувати глибокі теоретичні знання з практичними навичками господарчої діяльності, ініціативно і творчо діяти за ринкових умов. Здійсненню цього важливого завдання сприяє вивчення курсу "Історія економіки та економічної думки" (ІЕЕД).

У межах даної навчальної дисципліни вивчаються закономірності розвитку народного господарства в координатах світового простору та в певні історичні періоди; конкретні факти і явища економічного розвитку країн, регіонів та світового господарства в цілому; економічні процеси в їх історичній послідовності та цивілізаційному вимірі та економічна думка, що їм відповідає. Поєднання історії розвитку господарства з історією розвитку економічної думки в межах навчальної дисципліни допомагає студентові зрозуміти загальну спрямованість еволюції економічної науки, її взаємозв'язок з економічною політикою, прийняттям стратегічних і оперативних рішень, а головне – сформуванню загальноекономічний світогляд майбутнього фахівця.

Об'єктом вивчення навчальної дисципліни є економіка та економічна думка від первісного суспільства й до тепер.

Предмет дослідження – історичний процес еволюції світової економіки та економічної думки.

Метою навчальної дисципліни є забезпечення поглибленого вивчення і творчого опанування еволюції світової економіки та змісту провідних економічних вчень у конкретно-історичних умовах їх виникнення та розвитку для формування у студентів навичок самостійних і нетенденційних оцінок та вироблення альтернативних варіантів господарчої політики.

Дані методичні рекомендації спрямовані на організацію виконання практичних завдань студентами спеціальності 051 "Економіка" першого (бакалаврського) рівня дисципліни "Історія економіки та економічної думки".

Глибоке засвоєння дисципліни передбачає прослуховування матеріалу на лекціях і вивчення джерел рекомендованої літератури, осмислення теоретичного матеріалу, викладеного в методичних рекомендаціях, виконання есе, а також відповіді на різного типу питання, направлені на перевірку знань, отриманих в ході вивчення теми. Вміння працювати з інформацією, аналізувати економічні явища і процеси, концепції провідних шкіл

і напрямів відповідає вимогам Національної рамки кваліфікацій і забезпечує формування професійних **компетентностей** студентів (табл. 1).

Таблиця 1

**Професійні компетентності, які повинні бути сформовані
у студентів після вивчення навчальної дисципліни
"Історія економіки та економічної думки"**

Назва компетентності	Складові компетентності
Визначення особливостей формування та розвитку ринкової економіки та основних напрямів економічної думки в даний історичний період	Здатність застосовувати загальнонаукові та специфічні методи дослідження ІЕЕД
	Здатність аналізувати фази еволюції первісного, рабовласницького та феодального господарства та проводити порівняльний аналіз основних представників економічної думки у цей період
	Здатність давати науково-обґрунтовану оцінку тенденціям ринкових відносин країн європейської цивілізації, аргументовано робити висновки щодо економічних процесів у країнах Європи і розуміти загальні тенденції ринкових відносин країн європейської цивілізації
	Здатність аналізувати умови та наслідки промислової революції, аргументовано робити висновки щодо значення промислового перевороту у подальшому розвитку Західної Європи та США і робити порівняльний аналіз економічних поглядів представників класичної школи політичної економії, визначаючи їх позитивні та негативні риси
Визначення особливостей розвитку ринкової економіки та економічної теорії у другій половині XIX – початку XXI ст.	Здатність виявляти структурні зміни в економіках провідних країн світу останньої третини XIX – на початку XX ст.
	Здатність робити порівняльний аналіз шляхів виходу зі світової економічної кризи провідних країн світу
	Здатність робити порівняльний аналіз розвинутих країн Європи та коментувати соціально-економічні процеси, що відбуваються у світовій економіці у другій половині XX ст. – початку XXI ст.
	Здатність аналізувати тенденції та рівень розвитку України в умовах радянської економічної системи
	Вміти визначати та аналізувати тенденції і напрями економічного розвитку України у 90-ті рр. XX ст. – на початку XXI ст.

Основною формою навчального заняття, що спрямована на закріплення студентами теоретичних знань, отриманих на лекційних заняттях, у процесі самостійного вивчення матеріалу чи під час виконання ІНДЗ є практичне заняття. На практичному занятті викладач проводить детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння та навички їх практичного застосування. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі: тестах, завданнях для експрес-опитувань та економічних диктантів для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними знаннями та вміннями.

Змістовий модуль 1. Становлення ринкової економіки та ринкової економічної теорії

Тема 1. Предмет і метод ІЕЕД

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо провідних економічних вчень у конкретних історичних умовах їхнього виникнення та розвитку, вивчення завдань курсу та функцій, методів дослідження, критеріїв періодизації історії економіки, предмета ІЕЕД як історичного процесу еволюції світової економіки та економічної думки, а також формування у студентів навичок самостійного аналізу та розробки альтернативних варіантів господарської політики.

1.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь поясніть.

1.1.1. К. Маркс є засновником цивілізаційного критерію періодизації.

1.1.2. А. Фергюсон є засновником формаційного критерію періодизації.

1.1.3. Історичний метод дослідження є методом німецької альтернативної школи політичної економії.

1.1.4. Дисципліна ІЕЕД виконує не лише практичну функцію, а також прогностичну.

1.1.5. Політична економія є теоретичною основою дисципліни ІЕЕД.

1.1.6. Дисципліну ІЕЕД почали викладати в учбових закладах України та Росії у XIX ст.

1.1.7. К. Маркс досліджує спосіб виробництва у I томі Капітала.

1.1.8. Прихильником цивілізаційного критерію був вчений В. Тойнбі.

1.1.9. Д. Белл був прихильником теорії індустріального суспільства.

1.1.10. Дисципліна ІЕЕД вивчає економічні погляди лише українських вчених.

1.2. Дайте визначення, які наведені в табл. 1.1. :

Таблиця 1.1

Основні поняття предмета та метода ІЕЕД

№ п/п	Поняття	Визначення
1	2	3
1	Предмет ІЕЕД	
2	Метод ІЕЕД	

1	2	3
3	Функції ІЕЕД	
4	Мета ІЕЕД	
5	Завдання ІЕЕД	
6	Суспільна функція ІЕЕД	
7	Загально визнані періоди розвитку ІЕЕД	
8	Теоретична основа дисципліни	
9	Історичний метод дослідження	
10	Цивілізація	

1.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

1.3.1. Що є предметом вивчення ІЕЕД:

- а) проблема економічного зростання;
- б) проблема економічної кон'юнктури;
- в) еволюція господарчої діяльності та економічної думки;
- г) проблема господарської культури?

1.3.2. Що поєднує представників одного напрямку або школи:

- а) методологія;
- б) концептуальний підхід до аналізу економічних проблем;
- в) географічні ознаки;
- г) усе наведене вище?

1.3.3. Визначте, з якою дисципліною історія економіки та економічної думки не має безпосередніх зв'язків:

- а) політична економія;
- б) історія України;
- в) історія економічних учень;
- г) технологія виробництва;
- д) мікроекономіка;
- е) не має правильної відповіді.

1.3.4. Хто вперше використав формаційний підхід до вивчення історії:

- а) К. Маркс;
- б) А. Фергюсон;
- в) К. Бюхер;
- г) В. Ленін;
- д) Ф. Ліст;
- е) К. Кніс;
- ж) І. Мечников?

1.3.5. Хто вперше використав цивілізаційний підхід до вивчення економічної історії:

- а) А. Тойнбі;
- б) К. Маркс;
- в) А. Фергюсон;
- г) Ф. Лист;
- д) К. Бюхер;
- е) В. Ленін;
- ж) Б. Гільдебрандт?

1.3.6. Яка періодизація економічної історії є загальноприйнятою:

- а) та, що відповідає інформаційному підходу;
- б) та, що відповідає цивілізаційному підходу;
- в) правильна відповідь відсутня;
- г) давня історія – середньовіччя – нова історія – новітня історія?

1.3.7. Який економіст заклав основи формаційного підходу до періодизації історії :

- а) Ф. Лист;
- б) К. Бюхер;
- в) К. Маркс;
- г) В. Ленін;
- д) А. Фергюсон;
- е) А. Тойнбі?

1.3.8. Що поклав К. Маркс в основу формаційного підходу до періодизації історії господарства:

- а) капітал;
- б) власність на засоби виробництва;
- в) гроші;
- г) науку і техніку;
- д) власність на засоби праці?

1.3.9. Який економіст не вважав себе прихильником теорії пост-індустріального суспільства:

- а) А. Турен;
- б) З. Бжезінський;
- в) К. Бюхер;
- г) Д. Белл;
- д) Д. Гелбрейт;

- е) А. Тойнбі;
- ж) І. Мечников?

1.3.10. Який вчений вважав розвиненість грошового обігу за критерій періодизації історії:

- а) Ф. Лист;
- б) К. Бюхер;
- в) К. Маркс;
- г) Б. Гільдебрандт;
- д) А. Фергюсон;
- е) В. Ленін;
- ж) Ф. Ліст?

1.4. Дайте коротку відповідь:

1.4.1. Що вивчає дисципліна ІЕЕД?

1.4.2. Які завдання виконує дисципліна ІЕЕД? Стисло охарактеризуйте їх.

1.4.3. Які функції виконує дисципліна ІЕЕД? Назвіть та розкрийте їх.

1.4.4. Які методи економічної науки використовує у своїх дослідженнях дисципліна ІЕЕД?

1.4.5. Яка економічна дисципліна є теоретичною основою дисципліни ІЕЕД?

1.4.6. Хто є засновником формаційного критерію періодизації розвитку економічної історії?

1.4.7. Хто є засновником цивілізаційного критерію періодизації розвитку економічної історії?

1.4.8. Які теоретичні джерела має дисципліна ІЕЕД? З якими іншими дисциплінами вона взаємодіє?

1.4.9. Хто з вчених-економістів вважав, що критерій періодизації історії економіки – це культура?

1.4.10. Хто з вчених вважав, що критерій періодизації історії економіки – це водні шляхи сполучення?

1.4.11. Хто з вчених вважав, що критерій періодизації історії економіки – це спосіб виробництва?

1.4.12. Хто з вчених-економістів вважав, що критерій періодизації історії економіки – це цивілізація?

1.4.13. Представники якої економічної школи використовували історичний метод дослідження?

1.4.15. Хто є автором економічної теорії постіндустріального суспільства?

1.5. Установіть відповідність.

1.5.1. Установіть відповідність між цивілізаційним критерієм та його засновником:

1. Ф. Ліст.	а) формаційний;
2. А. Фергюсон.	б) водні шляхи сполучення;
3. К. Маркс	в) цивілізаційний

1.5.2. Установіть відповідність між теоріями індустріального суспільства та його прихильниками:

1. К. Маркс	а) індустріальне суспільство;
2. Ф. Ліст	б) теорія додаткової вартості;
3. Д. Гелбрейт	в) історична школа

1.5.3. Установіть відповідність між представниками економічної науки та їх поглядами відповідно до критеріїв періодизації:

1. К. Маркс.	а) цивілізаційний підхід;
2. А.Тойнбі.	б) формаційний підхід;
3. Ф. Лист	в) тип господарської діяльності

1.5.4. Установіть відповідність між економічною теорією та її представниками:

1. Д. Белл.	а) історична школа;
2. В. Рошер.	б) постіндустріальне суспільство;
3. К. Маркс	в) теорія додаткової вартості

1.5.5. Установіть відповідність між прихильниками періодизації за певними критеріями:

1. А.Тойнбі.	а) грошовий обіг;
2. Л. Мечніков.	б) торгівля та обмін;
3. Б. Гільдебрандт	в) культура

1.6. Заповніть таблицю.

1.6.1. Проаналізуйте особливості критеріїв періодизації історії економіки і заповніть табл. 1.2:

Таблиця 1.2

Особливості цивілізаційного підходу до періодизації історії економіки

Критерії	Цивілізаційний підхід
Хронологічні рамки	
Представники	
Предмет і метод дослідження	
Пріоритетні принципи економічного аналізу	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

Стисло охарактеризуйте критерії періодизації історії господарства: представники; предмет дослідження; метод дослідження; пріоритетні принципи економічного аналізу.

1.6.2. Проаналізуйте особливості поглядів прихильників формаційного критерію періодизації суспільства і заповніть табл. 1.3:

Таблиця 1.3

Особливості формаційного підходу до періодизації історії економіки

Критерії	Формаційний критерій
Назви робіт	
Представники	
Предмет дослідження	
Метод дослідження	
Спосіб виробництва	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

Стисло охарактеризуйте особливості поглядів К. Маркса та інших прихильників формаційного критерію періодизації суспільства: К. Маркс як засновник формаційного критерію; погляди інших прихильників формаційного критерію; методи їх дослідження.

1.6.3. Порівняйте погляди прихильників формаційного та цивілізаційного критерію періодизації економічної історії і заповніть табл. 1.4:

Таблиця 1.4

Особливості поглядів прихильників формаційного та цивілізаційного критерію періодизації

Критерії	К. Марс	А. Фергюсон
Представники		
Предмет і метод дослідження		
Спосіб виробництва		
Цивілізація		
Пріоритетні принципи економічного аналізу		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

Стисло охарактеризуйте особливості поглядів прихильників формаційного та цивілізаційного критерію:

- погляди засновника формаційного критерію К. Маркса;
- погляди прихильників формаційного критерію;
- погляди засновника цивілізаційного критерію А. Фергюсона;
- погляди прихильників цивілізаційного критерію.

1.7. Напишіть есе на одну із запропонованих тем:

1.7.1. Мета та завдання дисципліни ІЕЕД.

1.7.2. Функції та методи дисципліни ІЕЕД.

1.7.3. Теоретичні джерела дисципліни ІЕЕД.

1.7.4. Взаємозв'язок дисципліни ІЕЕД з іншими дисциплінами.

1.7.5. Критерії періодизації економічної історії та їх прихильники.

1.7.6. Значення вивчення дисципліни ІЕЕД для підготовки сучасних фахівців.

1.7.7. Порівняйте формаційний та цивілізаційний підходи до періодизації історії господарства.

1.7.8. Хронологічні рамки періоду Давнього світу, Середньовіччя, Нового та Новітнього часу.

1.7.9. Проаналізуйте переваги використання кількісних методів у історико-економічних дослідженнях.

1.7.10. К. Маркс та А. Фергюсон, їх періодизація розвитку суспільства.

1.8. Складіть та розгадайте у групі економічний кросворд на тему "Функції та методи дисципліни ІЕЕД". Кросворд повинен містити не менше 12 слів.

1.9. Підготуйте презентацію на одну із запропонованих тем:

1.9.1. Періодизація еволюції економіки суспільства та погляди різних вчених.

1.9.2. Критерії періодизації розвитку економічної історії суспільства.

1.9.3. Формаційний критерій періодизації розвитку економічної історії суспільства.

1.9.4. Цивілізаційний критерій періодизації економічної історії суспільства.

1.9.5. Предмет, функції та методи дисципліни "Історія економіки та економічної думки".

1.10. "Брейн-ринг" на тему: "Предмет та метод ІЕЕД".

1.10.1. Мета дисципліни ІЕЕД.

1.10.2. Назвіть, яке основне завдання виконує дисципліна ІЕЕД.

1.10.3. Які функції виконує дисципліна ІЕЕД?

1.10.4. Які методи використовує дисципліна ІЕЕД?

1.10.5. Яка дисципліна є теоретичною основою Історії економіки та економічної думки?

1.10.6. З якими іншими дисциплінами вона взаємодіє?

1.10.7. Хто був засновником формаційного критерію періодизації історії економіки?

1.10.8. Хто був засновником цивілізаційного критерію періодизації історії економіки?

1.11. "Круглий стіл".

Тема: "Критерії дисципліни ІЕЕД".

Етап 1. Знайомство з учасниками. Вступне слово. Оголошення теми "Круглого столу": "Критерії дисципліни ІЕЕД".

Етап 2. Виступ з доповідями:

1. Погляди різних вчених на періодизацію економічної історії.

2. Формаційний критерій періодизації історії розвитку господарства.

3. Цивілізаційний критерій періодизації розвитку історії економіки.

Етап 3. Питання до доповідачів. Висловлення учасників власної думки щодо теми "Круглого столу", яка розглядається.

Етап 4. Обговорення учасниками дискусійних питань за темою:

1. Що було покладено у періодизацію економічної історії різними вченими?

2. Хто був засновником формаційного критерію? Назвіть інших прихильників.

3. Хто був засновником цивілізаційного критерію періодизації розвитку історії економіки? Назвіть його прихильників.

Обговорення питань.

Етап 5. Висновки. Підбиття підсумків та оголошення результатів.

Тема 2. Господарство первісного суспільства та його еволюція на етапі ранніх цивілізацій

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо основних рис господарства первісної доби, причин та наслідків розпаду первісної господарської системи, господарства первісних племен на території України.

2.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь поясніть.

2.1.1. Характерними рисами первісного господарства є: примітивні знаряддя праці, загальна (общинна) власність на основні засоби виробництва, колективна праця, рівний розподіл благ.

2.1.2. Джерелом розвитку первісного господарства є виробництво матеріальних благ і розвиток родини.

2.1.3. В епоху палеоліту з'явився найдавніший вид водного транспорту (плоти, човни).

2.1.4. Для неоліту притаманне утвердження відтворювальних форм господарювання.

2.1.5. Мідно-бронзовий вік характеризувався співіснуванням бронзових і залізних знарядь праці.

2.1.6. Другим суспільним поділом праці є виділення ремесла.

2.1.7. Однією з причин занепаду первісної господарської системи є поділ праці на землеробство та скотарство.

2.1.8. Основним заняттям трипільців було хліборобство.

2.1.9. Перший суспільний поділ праці сприяв виникненню приватної власності.

2.1.10. Основою привласнюючого господарства були створені людиною засоби матеріального існування.

2.2. Дайте визначення (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Основні поняття щодо господарства первісного суспільства

№ п/п	Поняття	Визначення
1	Первісне суспільство	
2	Привласнююче господарство	
3	Відтворююче господарство	
4	Неолітична революція	
5	Перший суспільний поділ праці	
6	Другий суспільний поділ праці	
7	Приватна власність	
8	Трипільська культура	
9	Громада	
10	Сільська община	

2.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

2.3.1. Наслідком першого поділу праці є:

- а) ліквідація цехової системи організації виробництва;
- б) зріст продуктивних сил, одержання не тільки необхідного, але й надлишкового продукту;
- в) посилення міграційних процесів;
- г) виникнення приватної власності.

2.3.2. Виберіть правильну послідовність:

- а) неоліт, протонеоліт, палеоліт;
- б) мезоліт, енеоліт, бронзовий вік;
- в) палеоліт, мезоліт, неоліт;
- г) неоліт, палеоліт, енеоліт.

2.3.3. Утвердження відтворювальних форм господарювання притаманне для:

- а) неоліту;
- б) мезоліту;

- в) палеоліту;
- г) мідно-бронзового віку.

2.3.4. В епоху палеоліту була характерна:

- а) приватна власність;
- б) державна власність;
- в) інтегрована власність;
- г) колективна власність.

2.3.5. Що характерно для неолітичної революції:

- а) становлення землеробства та скотарства;
- б) використання кам'яного знаряддя праці;
- в) використання металу: мідь, залізо, бронза, чавун, сталь;
- г) мотичне землеробство?

2.3.6. Причиною переходу до відтворюючого господарства було:

- а) перетворення феодалльної ренти на капіталістичну;
- б) криза левантійської торгівлі;
- в) розвиток знарядь праці;
- г) утворення централізованих держав.

2.3.7. Наслідками другого суспільного поділу праці були:

- а) зріст продуктивних сил, одержання не тільки необхідного, але й надлишкового продукту;
- б) виникнення перших форм робітничого руху;
- в) індивідуалізація праці, виникнення приватної власності, перехід до патріархату;
- г) перехід від ручної праці до механізованої.

2.3.8. Для господарства первісної доби властиві такі характеристики:

- а) перехід від ручної праці до механізованої та нова організація виробництва;
- б) наявність майнової нерівності й експлуатація людини людиною;
- в) поступовий перехід від привласнюючого типу господарства до відтворюючого типу;
- г) виникнення перших форм робітничого руху.

2.3.9. Головними заняттями привласнюючого господарства були:

- а) землеробство;
- б) збиральництво;
- в) скотарство;
- г) полювання.

2.3.10. Головними заняттями відтворюючого господарства були:

- а) збиральництво;
- б) ремесло;
- в) рибальство;
- г) полювання.

2.4. Дайте коротку відповідь:

2.4.1. Який період кам'яного віку був найдовшим?

2.4.2. У який період було винайдено рибальство вудкою, гарпуни, лук, стріли, плетені сітки?

2.4.3. Назвіть тип господарства, у якому основними галузями були збирання, колективне полювання й рибальство.

2.4.4. Для якої епохи притаманне утвердження відтворювальних форм господарювання?

2.4.5. Назвіть головне заняття трипільських племен.

2.4.6. Як називався колектив людей об'єднаних кровноспорідненими зв'язками, спільністю майна і праці?

2.4.7. У яку епоху відбувався перехід від первісного стада до матріархальної родової громади?

2.4.8. Який характер мало господарство первісної доби?

2.4.9. Для яких первісних племен на території України основою господарства було кочове тваринництво?

2.4.10. У період якого господарства головними заняттями були землеробство та скотарство?

2.4.11. Для якої епохи характерно виготовлення штучних продуктів?

2.4.12. Що є територіальною спільністю людей, які не пов'язані родинними зв'язками, але займають певну обмежену територію колективно оброблюваних земель?

2.4.13. Результатом чого є зростання продуктивності праці, поява надлишкового продукту, поділ суспільства на класи. поява держави?

2.4.14. У який період з'явилася приватна власність і посилилась майнова нерівність?

2.4.15. Наслідками чого були перехід до осілого способу життя, зростання продуктивності праці, можливість накопичення запасів?

2.5. Установіть відповідність.

2.5.1. Установіть відповідність між основними етапами розвитку первісного суспільства та їх характеристикою:

1. Кам'яний вік.	а) створені інструменти для обробки дерева;
2. Мідно-бронзовий вік.	б) співіснування бронзових і залізних знарядь праці;
3. Залізний вік	в) обмін набуває постійного характеру

2.5.2. Установіть відповідність між періодами первісної доби та їх характерними рисами:

1. Палеоліт.	а) перехід до відтворюючого господарства;
2. Мезоліт.	б) панування матриархату;
3. Неоліт	в) поширення великих кам'яних знарядь

2.5.3. Установіть відповідність між періодам первісної доби та подіями цього часу:

1. Палеоліт.	а) приручення домашніх тварин;
2. Мезоліт.	б) перша еволюція знарядь праці;
3. Неоліт	в) розвиток системи обміну

2.5.4. Установіть відповідність між подіями та їх наслідками:

1. Палеолітична революція.	а) привласнюючи господарство змінило відтворююче господарство;
2. Неолітична революція.	б) поява рабовласницьких держав;
3. Бронзова доба	в) період дикості

2.5.5. Установіть відповідність між первісними племенами на території України та їх основними заняттями.

1. Трипільці.	а) основним заняттям було хліборобство;
2. Скіфи.	б) важливе місце у господарстві поряд із землеробством займали тваринництво та птахівництво;
3. Східнослов'янські племена	в) головним заняттям довгий час було кочове скотарство

2.6. Заповніть таблицю

2.6.1. Проаналізуйте особливості неолітичної революції і заповніть табл. 2.2:

Таблиця 2.2

Особливості неолітичної революції

Критерії	Характеристика
Хронологічні рамки	
Предмет революції	
Соціальний інститут	
Розвиток продуктивних сил	

Зробіть відповідні висновки.

2.6.2. Порівняйте особливості палеоліту та неоліту і заповніть табл. 2.3:

Таблиця 2.3

Особливості палеоліту та неоліту

Критерії	Характеристика
Хронологічні межі	
Знаряддя праці	
Форма господарювання	
Основні заняття	
Поділ суспільства	

Зробіть відповідні висновки.

2.6.3. Порівняйте перший та другий суспільний поділ праці і заповніть табл. 2.4:

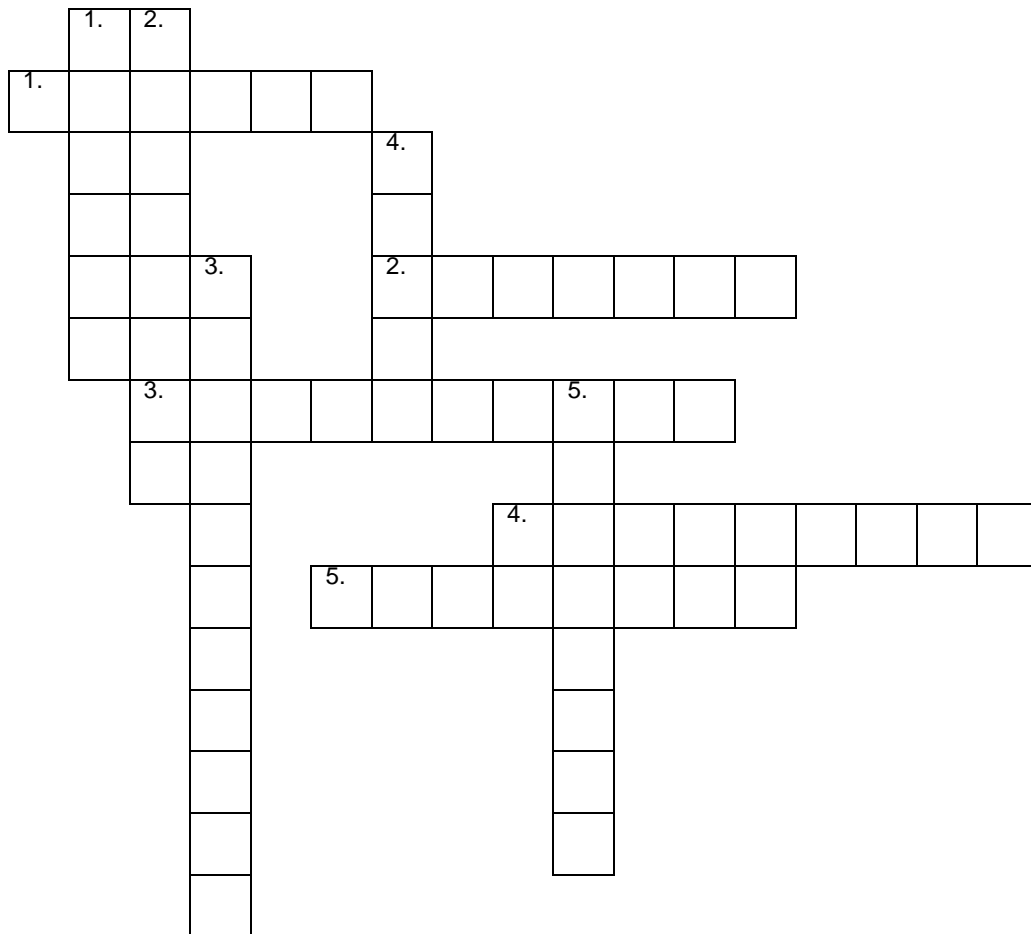
Таблиця 2.4

Порівняльна характеристика першого та другого поділів праці

Критерії	Перший суспільний поділ праці	Другий суспільний поділ праці
Передумови		
Хронологічні рамки		
Сутність		
Наслідки		

Зробіть відповідні висновки.

2.7. Розгадайте економічні кросворди на тему: "Господарство первісного суспільства та його еволюція на етапі ранніх цивілізацій".
2.7.1 Кросворд

По вертикалі:

1. Який поділ праці сприяв зростанню продуктивних сил?
2. Один із провідних напрямів економічної активності греків.
3. Довгий час перебували під впливом двох протилежних за своїм соціально-економічним змістом сил – скіфсько-сарматського степу і цивілізованого грецького світу.
4. Набув постійного та регіонального характеру у бронзовому столітті.
5. Перший штучний матеріал.

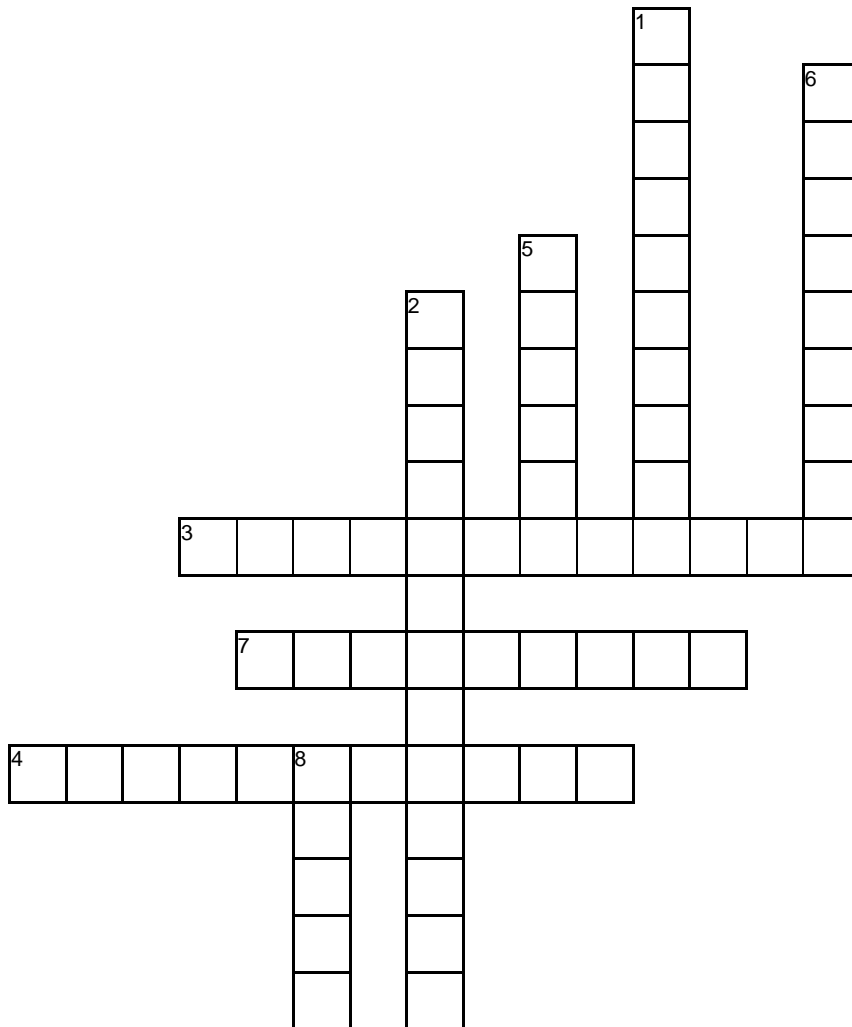
По горизонталі:

1. Період, що характеризувався виникненням наземного транспорту.
2. Період, що характеризувався високим рівнем виготовлення мікролітів.
3. Період залізного віку, в який розвивалися ремесла, особливо ковальство, ювелірна справа, гончарство.

4. Поселення на території України, яке мало розвинене сільське господарство, високий рівень ремесла, будівництва, духовного життя.

5. Форма власності, яка виникла в результаті другого суспільного поділу праці.

2.7.2 Кросворд

1. Завдяки якій революції почав розвиватися поділ праці?
2. Основна форма господарської практики первісного ладу, внаслідок якої люди лише користуються природними благами і не відтворюють їх.
3. Який економічний термін з'явився внаслідок поділу знарядь праці?
4. Форма господарської практики, яка характеризувалася активним втручанням людини в природні процеси, яка виникла після domestикації людиною рослин і тварин при переході до штучної обробки ґрунту.
5. Первісне стадо – це...
6. Основний вид господарської діяльності в період мезоліту.

7. Результат привласнення – це ...

8. Неолітична революція сприяла розвитку ...товарами.

2.8. "Брейн-ринг" (з питаннями)

2.8.1. Що привело до розпаду первісної системи господарства?

2.8.2. У якому періоді з'явився перший примітивний водяний транспорт?

2.8.3. Які з тварин були приручені першими?

2.8.4. Під час якої події відтворююче господарство стало домінуючим?

2.8.5. Чи сприяла неолітична революція розвитку обміну?

2.8.6. За якого типу господарювання з'явився перший ткацький верстат?

2.8.7. Чи сприяв перехід від привласнюючого до відтворюючого господарства появі приватної власності?

2.8.8. Чи впливало географічне положення на інтенсивність економічного розвитку суспільства?

2.8.9. Назвіть основні риси первісного господарства.

2.8.10. Назвіть головні фактори, які зумовили перехід від привласнюючого до відтворюючого господарства в період первісної доби.

2.8.11. Назвіть перші протидержавні утворення на території України.

2.8.12. Перерахуйте періоди розвитку первісного ладу.

2.8.13. Протягом якого періоду знаряддя праці еволюціонували від палиці-копачки і примітивних кам'яних знарядь до мікролітів?

2.8.14. У якому періоді зроблено перші спроби приручити диких тварин?

2.8.15. Назвіть 2-3 причини руйнування первісного ладу.

2.8.16. Поясніть термін "неолітична революція".

2.8.17. Чому для первісних людей полювання було найбільш важливим господарським заняттям?

2.8.18. Назвіть основні заняття трипільців.

2.8.19. Назвіть основні заняття скіфів.

2.8.20. Назвіть основні заняття людини під час привласнюючого господарства.

2.8.21. Назвіть основні заняття людини під час відтворюючого господарства.

2.8.22. Які організаційні форми господарства існували у первісну добу?

2.8.23. Для якої епохи було характерно виникнення приватної власності?

Тема 3. Особливості господарського розвитку та економічної думки періоду формування світових цивілізацій

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо фаз еволюції та варіації розвитку рабовласництва, причин занепаду та загибелі рабовласницької системи, характеристики економічних вчень Стародавнього Сходу та економічної думки Стародавньої Греції та Стародавнього Риму.

3.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь обґрунтуйте

3.1.1. Торговий капітал виглядав як надбавка над первісно авансованою величиною, яка виступала у вигляді позики, позички грошей або засобів виробництва, які мають бути повернені з відсотками.

3.1.2. Поява індивідуального господарства і приватної власності на засоби виробництва – це одна із причин переходу до рабовласницького способу виробництва.

3.1.3. Для східних рабовласницьких держав була характерна приватна форма власності на землю.

3.1.4. У епоху рабовласництва існували товарно-грошові відносини.

3.1.5. Фінансова система Стародавнього Риму була заснована на експлуатації колоній.

3.1.6. Під час класичного рабства виробництво направлене на створення прибутку.

3.1.7. Під поняттям "економіка" Арістотель розумів процес пов'язаний із нагромадженням грошового (лихварство) та торговельного капіталів.

3.1.8. Платон уперше застосував термін "економія".

3.1.9. Основною формою організації сільськогосподарського виробництва у Стародавньому Римі була рабовласницька вілла.

3.1.10. Для Стародавньої Греції була характерна єдина грошова монетна система.

3.1.11. Економічний трактат "Артхашастра" – пам'ятка ідей Конфуція.

3.1.12. Виділення багатих сімей, які володіли великими господарствами і мали потребу в додатковій робочій силі, сприяли розвитку рабовласницького способу виробництва.

3.1.13. Першими формами капіталу в епоху рабовласництва були торговий і лихварський капітали.

3.1.14. Для східних рабовласницьких держав була характерна перевага приватної власності на землю, інші засоби виробництва, а також на рабів у формі общинної, державної та храмової власності.

3.1.15. Основною продуктивною силою в східних рабовласницьких державах були вільні селяни-общинники і ремісники.

3.1.16. Головною сферою використання рабів в Стародавній Греції було ремесло.

3.1.17. Економіка Стародавньої Греції та Стародавнього Риму ґрунтувалася на праці селян-общинників, які були головними виробниками матеріальних благ.

3.1.18. Будівництво доріг та введення єдиної грошово-монетної системи в Римській імперії, сприяли розвитку торгівлі в імперії.

3.1.19. Найпоширенішим видом господарства у Вавілонії було індивідуальне господарство

3.2. Дайте визначення (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Основні поняття щодо господарського розвитку та економічної думки періоду формування світових цивілізацій

№ п/п	Поняття	Визначення
1	Торговий капітал	
2	Лихварський капітал	
3	Поліс	
4	Колонат	
5	Латифундія	
6	Натуральне господарство	
7	Економіка	
8	"Хрематистика"	
9	Іригаційна система	
10	Ергастерії	

3.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

3.3.1. Спільними рисами східного та античного господарства є:

а) технологія ручної праці з індивідуальними та спільними знаряддями праці;

б) визначна роль землеробства і натурального господарства;

в) позаекономічний примус як спосіб організації і присвоєння суспільної праці;

г) усі відповіді правильні.

3.3.2. Для азійського способу виробництва характерні такі риси:

а) раби не були головною продуктивною силою;

б) діяла приватна форма власності на землю;

в) одержавлення і централізація всіх сфер господарського життя країн Сходу;

г) правильні відповіді а і в.

3.3.3. Причиною формування жорстких тоталітарних моделей господарювання в країнах Стародавнього Сходу є:

а) перевага державної форми власності;

б) перевага приватної форми власності;

в) усі відповіді правильні;

г) усі відповіді неправильні.

3.3.4. Причиною грецької колонізації є:

а) військова загроза з боку Перської держави;

б) ліквідація цехової системи організації виробництва;

в) розвиток торгівлі і ремесел та пошук ринків збуту;

г) перехід від ручного, ремісничо-мануфактурного до великого машинного фабрично-заводського виробництва.

3.3.5. Антична форма власності:

а) державна форма власності;

б) поєднувала в собі державну і приватну власність;

в) приватна форма власності;

г) поєднувала в собі державну і колективну власність.

3.3.6. Розвитку торгівлі в межах усієї Римської імперії сприяло:

а) введення єдиної грошової монетної системи;

б) будівництво доріг, які були викладені бруківкою каменем і перетинали всю Європу;

в) правильні відповіді а і б;

г) усі відповіді неправильні.

3.3.7. Основним осередком ремісничого виробництва Стародавньої Греції були:

а) великі майстерні в яких працювали раби;

б) великі майстерні вільних людей, де раб не був головною продуктивною силою;

в) дрібні майстерні вільних людей, де раб не був головною продуктивною силою;

г) дрібні майстерні, в яких працювали раби.

3.3.8. У староіндійському трактаті "Артхашастра" прибуток:

а) розглядався як винагорода підприємця;

б) включався в ціну товару як частина витрат;

в) розглядався як результат найманої праці;

г) не розглядався.

3.3.9. На думку Платона, основним принципом побудови держави є:

а) розвиток ринкових відносин;

б) задоволення різноманітних потреб людей;

в) поділ праці;

г) управління господарством.

3.3.10. Відповідно до економічних поглядів Аристотеля гроші – це:

а) цілком некорисний товар;

б) технічний засіб, який полегшує обмін;

в) товар, що виник стихійно;

г) результат угоди між людьми.

3.3.11. Ідеї мислителів якої країни (країн) стали відправною точкою для сучасної економічної науки:

а) Стародавньої Індії;

б) Стародавнього Риму;

в) Стародавнього Китаю;

г) Стародавнього Єгипту

3.3.12. Економічна думка стародавнього світу характеризується:

а) визнанням значної ролі держави в економічному житті суспільства;

б) переважанням натурально-господарського ставлення до економічних питань;

в) відображенням стану соціально-економічного і політичного розвитку тогочасних суспільств;

г) глибоким теоретичним аналізом тогочасної економічної системи.

3.3.13. Аристотель відносив до сфери хрематистики:

а) землеробство і ремесло;

б) велику торгівлю і лихварство;

в) дрібну торгівлю;

г) немає правильної відповіді

3.3.14. Назвіть найважливішу економічну проблему стародавньої римської літератури:

- а) захист економічних інтересів селянства;
- б) рабовласництво і його виправдання;
- в) організація та методи господарювання в рабовласницьких латифундіях;
- г) збільшення ефективності сільського господарства.

3.3.15. Рабовласницька економіка прийшла на зміну первісно-общинній тому, що:

- а) змогла запропонувати більш високий рівень продуктивності суспільної праці;
- б) забезпечувала безперервне відтворення робочої сили шляхом постійних загарбницьких війн;
- в) досягла великих успіхів у будівництві технічних і будівельних споруд;
- г) усі відповіді правильні.

3.3.16. Античний поліс – це:

- а) адміністративно-господарська одиниця території країни;
- б) рабовласницька держава;
- в) великий торговельний центр;
- г) немає правильної відповіді.

3.3.17. Латифундія становить:

- а) прообраз феодалльної вотчини або маєтку;
- б) велике господарство, основане на застосуванні рабської праці;
- в) земельну власність стародавньої держави;
- г) адміністративно-господарську одиницю території країни.

3.3.18. На думку стародавнього китайського філософа Конфуція збільшення суспільного багатства пов'язане з:

- а) працею народу;
- б) діями володаря і вправністю господарювання;
- в) регламентацією патріархальних відносин;
- г) розвитком сфери обігу.

3.3.19. Хто дарував світу слово "Економікос":

- а) Каутіл'я Вішнагупта;
- б) Варрон;
- в) Фома Аквінський;
- г) Ксенофонт Афінський.

3.3.20. Існування рабовласницьких полісів характерно для:

- а) Індії;
- б) Єгипту;
- в) Греції;
- г) Вавілону.

3.3.21. Переважною сферою діяльності в стародавній Греції було:

- а) ремесло;
- б) землеробство;
- в) торгівля;
- г) скотарство.

3.3.22. Що характерно для колонату:

- а) утворення латифундій;
- б) парцелярний поділ латифундій;
- в) прекарні угоди;
- г) поява сальтусів;
- д) оренда землі колонами?

3.4. Дайте коротку відповідь:

3.4.1. Який капітал створювався під час обміну товарів і приносив прибуток купцям, які були посередниками у здійсненні операцій з товарного обміну?

3.4.2. Головною продуктивною силою суспільства у східних рабовласницьких державах залишалися ... ?

3.4.3. У якому трактаті йдеться про економічну роль держави, активізацію її втручання у господарське життя, зміцнення державного апарату?

3.4.4. Як називалися великі майстерні, в яких працювали раби в Стародавній Греції?

3.4.5. Місто-держава, в якому мешканці були рівноправними членами міської землеробської громади в Стародавній Греції – це....

3.4.6. Який вид рабства був притаманний для країн Стародавнього Сходу?

3.4.7. У якій країні античного рабства була відсутня єдина грошова система?

3.4.8. Як називалася форма виробничих відносин між великим землевласником і безпосереднім виробником у Стародавньому Римі?

3.4.9. Велике (переважно скотарське) господарство, засноване на рабській праці у Стародавньому Римі.

3.4.10. Яку назву мала зрошувальна система землеробства?

3.4.11. Лихварство й торговельно-посередницькі операції Аристотель відносив до сфери?

3.4.12. Хто першим серед римських учених усвідомив неефективність рабської праці й екстенсивного розвитку латифундій?

3.4.13. Хто вважав, що гроші мають тільки дві функції: міри вартості і засобів обігу?

3.4.14. У якій пам'ятці давньосхідної економічної думки зверталася увага на розвиток товарно-грошових відносин, і називалися заходи, що сприяли розширенню торгових угод?

3.4.15. Хто вперше застосував термін "економія"?

3.4.16. Чи застосовували колективну працю для іригаційного землеробства?

3.4.17. Кому належить теза "Товари можуть відрізнитися затратами праці на їх виробництво"?

3.4.18. Хто висловив думку про те, що в процесі обміну відбувається зрівнювання всіх товарів і вони стають порівнянними, хоч і є різними споживними вартостями?

3.4.19. Хто з видатних мислителів давнини розрізняв два види багатства: багатство як сукупність споживних вартостей і багатство як нагромадження грошей?

3.4.20. Що стало основним видом сільськогосподарського підприємства в Римі?

3.4.21. Який загальний об'єкт дослідження викладений у творах Катона, Варрона й Колумелли?

3.4.22. Основні джерела поповнення рабів у античному рабовласницькому суспільстві?

3.4.23. Які форми власності поєднувала в собі антична форма власності?

3.4.24. Що в Стародавній Греції стало основним осередком ремісничого виробництва?

3.4.25. У який період з'явилася приватна власність і посилилась майнова нерівність?

3.4.26. Що сприяло появі "банкірів"?

3.4.27. Чи був пекулій самостійним господарством?

3.4.28. Який процес супроводжувався обезземеленням селянства і зростанням великого землеволодіння?

3.4.29. Який кодекс законів є пам'яткою Вавилонського царства?

3.5. Установіть відповідність.

3.5.1. Установіть відповідність між державою та характерним для неї поняттям:

1. Стародавня Греція.	а) вілли;
2. Стародавній Рим.	б) ергастерії;
3. Стародавній Єгипет	в) амбарна система

3.5.2. Установіть відповідність між мислителями та їх творами:

1. Ксенофонт.	а) "Про сільське господарство";
2. Варрон.	б) "Економікос";
3. Каутілья	в) "Артхашастра"

3.5.3. Установіть відповідність між творами та їх змістом:

1. "Артхашастра".	а) економічна роль держави;
2. "Держава".	б) приватна власність – основа економіки;
3. "Політика"	в) неминучість поділу держави на 3 стани

3.5.4. Установіть відповідність між поняттям та його значенням:

1. Поліс.	а) великі майстерні, в яких працювали раби;
2. Ергастерії.	б) екстенсивне господарство;
3. Колонат	в) місто-держава

3.5.5. Установіть відповідність між мислителем та країною, яку він аналізував:

1. Конфуцій.	а) Рим;
2. Ксенофонт.	б) Китай;
3. Хаммурапі	в) Вавилон

3.5.6. Установіть відповідність між формами земельної власності та їх характеристиками:

1. Вілли.	а) земельні маєтки площею 25 – 100 га;
2. Латифундії.	б) невеликі ділянки землі, які надавались колонам;
3. Парцели	в) великі приватні земельні володіння, помістя

3.5.7. Установіть відповідність між країнами Стародавнього Сходу та основними економічними працями.

1. Вавилонське царство.	а) трактат "Гуанцзи";
2. Стародавня Індія.	б) трактат "Артхашастра";
3. Стародавній Китай	в) Кодекс законів царя Хаммурапі

3.5.8. Установіть відповідність між представниками економічної думки Стародавнього Риму та їх основними роботами:

1) Марк Порцій Катон.	а) "Про сільське господарство";
2) Марк Терренцій Варрон.	б) 12 книжок про сільське господарство;
3) Юній Модерат Колумелла	в) "Про землеробство"

3.5.9. Установіть відповідність між представниками економічної думки Стародавньої Греції та їх основними роботами:

1) Ксенофонт.	а) "Закони", "Держава";
2) Аристотель.	б) "Економікос", "Домострой";
3) Платон.	в) "Никомахова етика" і "Політика".

3.6. Заповніть таблицю.

3.6.1. Проаналізуйте особливості рабовласницького суспільства Стародавньої Греції та Стародавнього Риму і заповніть табл. 3.1:

Таблиця 3.1

**Особливості рабовласницького суспільства
Стародавньої Греції та Стародавнього Риму**

Критерії	Стародавня Греція	Стародавній Рим
Рабовласницький характер		
Джерела поповнення рабів		
Сфера використання праці рабів		
Темпи розвитку суспільного виробництва		
Розвиток торгівлі		
Причини занепаду рабства		

Зробіть відповідні висновки.

3.6.2. Порівняйте особливості економічних ідей Ксенофонта і Аристотеля і заповніть табл. 3.2:

Таблиця 3.2

Критерії	Ксенофонт	Аристотель
Предмет дослідження		
Метод дослідження		
Багатство суспільства та його джерела		
Економічна теорія		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

3.6.3. Порівняйте поняття: "поліс" і "пекулій" і заповніть табл. 3.3:

Таблиця 3.3

Порівняльна характеристика полісів та пекуліїв

Критерії	Поліс	Пекулій
Форма господарювання		
Плата за користування земельним ресурсом		
Характер прав володіння		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

3.6.4. Проаналізуйте економічні ідеї Аристотеля і заповніть табл. 3.4:

Таблиця 3.4

Особливості економічних ідей Аристотеля

Критерії	Характеристика
Назви робіт	
Вчення про економіку та "хрематистику"	
"Справедлива ціна"	
Вчення про власність	
Етапи розвитку торгівлі	

Зробіть відповідні висновки.

3.6.5. Порівняйте типи рабовласницького господарства в країнах Стародавнього Сходу та країн античного світу і заповніть табл. 3.5:

Таблиця 3.5

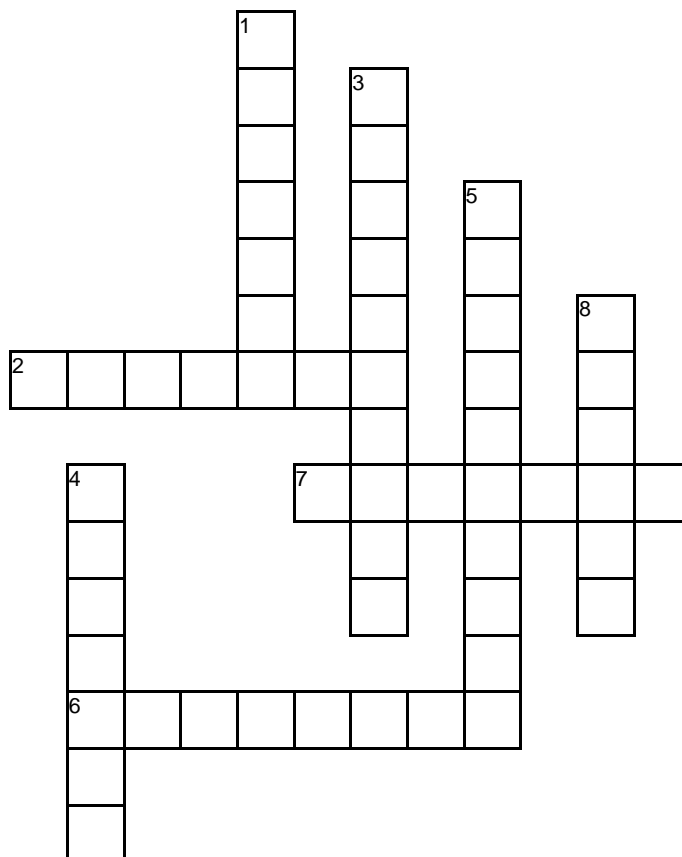
Рабовласницьке господарство в країнах Стародавнього Сходу та країн античного світу

Критерії	Східні країни	Античні країни
Країни		
Основні продуктивні сили		
Мета виробництва		
Зв'язок з ринком		
Характер економіки		
Власність на рабів		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

3.7. Розгадайте економічні кросворди на тему "Особливості господарського розвитку та економічної думки періоду формування світових цивілізацій".

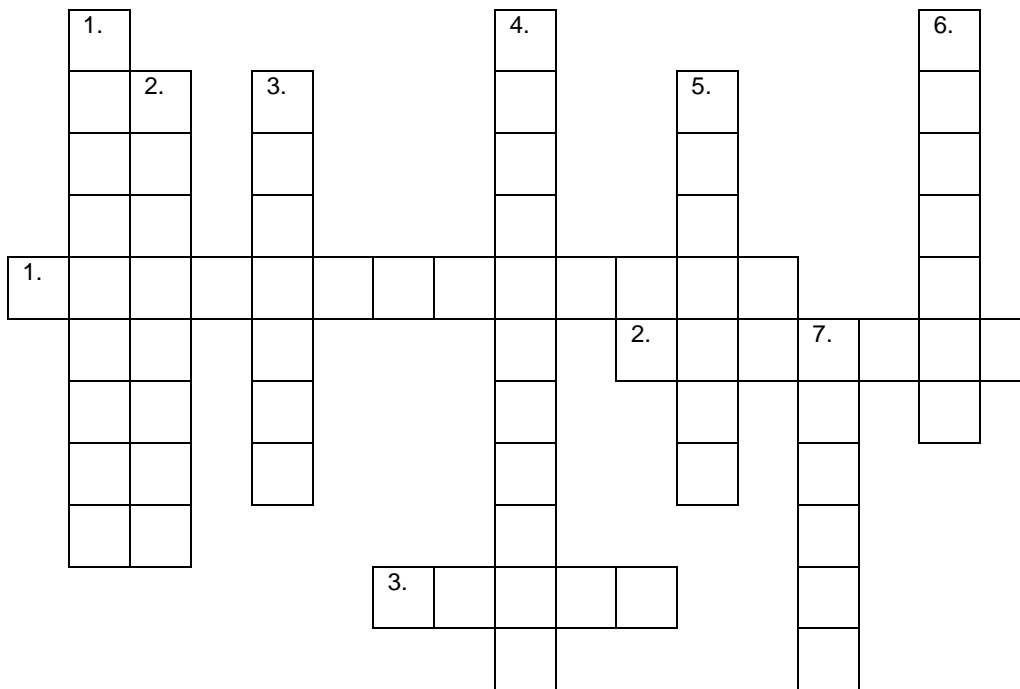
3.7.1. Кросворд

1. Назвіть екстенсивне господарство.
2. Як називають насильницьке підпорядкування однієї людини іншою або однієї групи людей іншою групою людей.
3. Хто з мислителів перший встановив деякі категорії та закономірності економіки?
4. Що створювалося при обміні товарів і приносило прибуток купцям, які були посередниками у здійсненні операцій з товарного обміну?
5. Вкажіть римські великі господарства, де працювало багато рабів.
6. Назвіть галузь господарства, яка виконує функції обігу товарів.
7. Вкажіть дрібні ділянки землі, що притаманні Стародавньому Риму.
8. Вкажіть місто-державу, мешканці якого були рівноправними членами міської землеробської громади.

3.7.2. Кросворд

По вертикалі:

1. Хто з науковців джерело багатства бачив у домоведенні та сільському господарстві, а ремесло, торгівлю і лихварство відкидав як негідні види діяльності?
2. Як називався вид багатства, до якого Аристотель відносив землеробство і ремесло?
3. Як називали рухоме й нерухоме майно, яке за певних умов робітник віддавав у користування залежним від нього особам і рабам, зберігаючи при цьому власність на майно?

4. Що зумовили перенаселення і гостра нестача землі у Стародавній Греції?

5. Як називалися люди, що здійснювали грошовий обмін та володіли трапезами?

6. Що Платон розглядав як спільноту людей, народжену самою природою?

7. Який поліс відносився до аграрного типу та в ньому зберігались елементи родової громади?

По горизонталі:

1. Яке економічне вчення закликала не обтяжувати народ важкими податками і повинностями?

2. Виділяють патріархальний та класичний види ... .

3. Який поліс відносився до торгово-ремісничого типу та був найбільшим економічним центром Греції?

3.8. "Брейн-ринг" (з питаннями)

3.8.1. Які галузі виробництва розвивалися у Стародавній Греції?

3.8.2. Чому господарство Стародавнього Риму називають класичним?

3.8.3. Перерахуйте основні фактори, які суттєво вплинули на розвиток економіки Стародавнього Риму.

3.8.4. Яким було становище рабів у Стародавньому Римі?

3.8.5. Де використовувалася праця рабів у Стародавньому Римі?

3.8.6. Назвіть типи рабовласницького господарства.

3.8.7. Назвіть держави Стародавнього Сходу.

3.8.8. Які перші форми капіталу були в епоху рабовласництва?

3.8.9. У яких країнах рабська праця стала основною продуктивною силою суспільного виробництва?

3.8.10. У яких країнах сільська община була домінуючою?

3.8.11. Назвіть етапи економічного розвитку Стародавньої Греції.

3.8.12. Назвіть основні форми земельної власності в Стародавньому Римі.

3.8.13. У якій країні античного світу переважала внутрішня торгівля?

3.8.14. Що з'явилося в результаті кризи рабовласництва Стародавнього Риму?

3.8.15. Назвіть основні економічні вчення Стародавнього Сходу.

3.8.16. У якому економічному вченні поділ суспільства на рабів і рабовласників визнавалося природним і вічним?

3.8.17. Хто з учених ділив науку про багатство на економіку і "хрестистику"?

3.8.18. Назвіть відомих економістів Стародавнього Риму.

3.8.19. Які риси притаманні розвитку античного господарства Давньої Греції та Давнього Риму?

3.8.20. Хто є автором трактату "Домострой"?

3.8.21. Який мислитель досліджував сутність грошей та їх функцій?

3.8.22. У якій державі розвиток продуктивних сил відбувався не "всередину", а "вшир" (за рахунок крадіжки нових захоплених територій)?

3.8.23. У якій країні вперше почали орендувати землю?

3.8.24. Хто посідав найнижчий соціальний рівень соціальної структури Античності?

3.8.25. Чи сприяв рабовласницький характер виробництва початку феодальних відносин?

3.8.26. Що відносили до сфери "хрестистики"?

3.8.27. Чи може економіка розвиватися лише за допомогою праці рабів?

Тема 4. Господарство та економічна думка суспільств Європейської цивілізації в період середньовіччя

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо розвитку та основних рис феодального господарства, передумов та наслідків Великих географічних відкриттів, економічної думки Західної Європи в період раннього та пізнього феодалізму.

4.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь обґрунтуйте.

4.1.1. В Україні існувало три види феодальної ренти: продуктова і грошова рента, панщина.

4.1.2. У період розвиненого феодалізму складається феодальне велике землеволодіння, формується шар залежного селянства, установлюються васально-ленні відносини.

4.1.3. Бенєфіцій – вільно відчужувана індивідуально-сімейна земельна власність, тобто приватна власність на наділ общинної землі.

4.1.4. У феодальній економіці селянин не був власником землі.

4.1.5. Головною причиною виникнення й швидкого росту міст у феодальній Західній Європі було відокремлення ремесла від землеробства.

4.1.6. Характерною рисою середньовічного ремесла в Європі була його мануфактурна організація.

4.1.7. Селяни об'єднувалися у гільдії.

4.1.8. Результатом Великих географічних відкриттів була поява колоніальної системи.

4.1.9. Від "революції цін" виграли феодалаи.

4.1.10. Августин Блаженний виступав проти накопичення грошей або земельних володінь.

4.1.11. До основних ознак феодалізму відносять: панування натурального господарства, сполучення крупного і дрібного землеволодіння, позаекономічний примус, низький рівень техніки.

4.1.12. "Цехова" система виробництва характерна для феодалізму.

4.1.13. Комунальна революція представляє собою боротьбу колоній за незалежність.

4.1.14. Основною галуззю франкського господарства було землеробство.

4.1.15. Реформа Карла Мартелла полягає у тому, що бенефіцій перетворювався на довічне володіння.

4.1.16. Основним історичним джерелом епохи раннього феодалізму є "Рипуарська правда".

4.1.17. Комуація повинностей – це заміна відробіткової і натуральної ренти грошовою.

4.1.18. Відомий твір Святого Аврелія Августина мав назву "Сповідь".

4.1.19. Розвитку стародавніх міст сприяло відділення ремесла від сільського господарства.

4.2. Дайте визначення (табл. 4.1):

Таблиця 4.1

Основні поняття щодо феодального господарства

№ п/п	Поняття	Визначення
1	2	3
1	Феодалізм	
2	Феодальна рента	
3	Алод	
4	Бенефіцій	
5	Феод	
6	Цехова система	
7	Торгівельна гільдія	

1	2	3
8	Комутація ренти	
9	Справедлива ціна	
10	Лихварський відсоток	

4.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

4.3.1. Яке твердження вірне щодо основних рис феодалізму:

- а) високий рівень розвитку техніки, застосовуваної у виробництві;
- б) феодальна земельна власність носила умовний характер;
- в) панування натурального господарства й дрібного виробництва;
- г) незалежність селян від феодалів?

4.3.2. Назвіть риси раннього феодалізму:

- а) централізовані великі феодальні держави;
- б) дуалізм франкської громади;
- в) кількісний, екстенсивний розвиток продуктивних сил сільського господарства;
- г) хрестові походи.

4.3.3. Який елемент не є характерною рисою феодальних відносин:

- а) поява вотчини;
- б) створення міст;
- в) закріпачення селян;
- г) поява найманих працівників?

4.3.4. Цех як форма організації ремесла з'явився в епоху:

- а) капіталізму;
- б) первісного суспільства;
- в) рабовласництва;
- г) феодалізму.

4.3.5. Жорстока регламентація цехового виробництва створювалася з метою:

- а) виконання вимог церкви;
- б) турботи про споживача;
- в) посилення конкуренції на внутрішньому ринку;
- г) усунення конкуренції між виробниками однорідної продукції.

4.3.6. Причиною виникнення й швидкого росту міст у феодальній Західній Європі було:

- а) перехід від ручної праці до механізованої;

- б) відокремлення ремесла від землеробства;
- в) виникнення перших форм робітничого руху;
- г) концентрація великих грошових засобів у керівників великомасштабних підприємств.

4.3.7. Назвіть причини Великих географічних відкриттів:

- а) нестача золота як грошового металу;
- б) перехід від ручного ремісничо-мануфактурного до великого машинного фабрично-заводського виробництва;
- в) контролювання банками грошового капіталу;
- г) формування широких національних ринків.

4.3.8. У Ганзейський союз входили:

- а) США;
- б) Іспанія;
- в) Німеччина;
- г) Італія.

4.3.9. Які наслідки мали комунальні революції:

- а) бурхливий розвиток промисловості й торгівлі;
- б) утворилися міста-держави, які мали власні управління, суд, фінанси, військове ополчення;
- в) запровадження політики протекціонізму;
- г) підвищення податкових ставок?

4.3.10. Відповідно до концепції "справедливої ціни" Ф. Аквінського в основі вартості (цінності) товару лежить:

- а) витратний принцип;
- б) морально-етичний принцип;
- в) витратний і морально-етичний принцип одночасно;
- г) немає правильної відповіді.

4.3.11. У середні віки торговці об'єднувалися в:

- а) алоди;
- б) бенефіції;
- в) феоди;
- г) гільдії.

4.3.12. Назвіть форму зовнішньоекономічного примусу, під час якого необхідний та додатковий продукт виробляється в своєму господарстві:

- а) панщина;
- б) натуральний оброк;

- в) відробіткова рента;
- г) немає правильної відповіді.

4.3.13. У чому головна причина детальної регламентації цехового виробництва:

- а) вузькість внутрішніх ринків;
- б) політична роздробленість;
- в) переважання ремесла над сільським господарством;
- г) немає правильної відповіді?

4.3.14. Згідно з поглядами Аристотеля і Фоми Аквінського гроші – це:

- а) зовсім некорисний товар;
- б) результат домовленості між людьми;
- в) специфічний товар – загальний еквівалент;
- г) немає правильної відповіді.

4.3.15. Яку концепцію висунув Тома Аквінський:

- а) ринкової ціни;
- б) монетарної політики;
- в) монетарної системи;
- г) справедливої ціни?

4.4. Дайте коротку відповідь:

4.4.1. Як називався додатковий продукт селянської праці, який віддавали селяни за користування землею феодала?

4.4.2. Як називався феодал, який мав усю повноту влади на території, що йому належала?

4.4.3. Як називався бенефіцій, що перетворився в спадкове земельне володіння?

4.4.4. Яку назву мало умовне землеволодіння, коли земля отримувалася на строк, визначений її власником?

4.4.5. Як називалася боротьба громад європейських міст з феодалами, в результаті якої міста отримували незалежність і самоврядування?

4.4.6. Яке господарство було панівним у період раннього феодалізму?

4.4.7. Для чого характерне встановлення принципу суворості, твердої регламентації для боротьби з конкуренцією?

4.4.8. Як називалася земля, на якій велося господарство землевласників?

4.4.9. Які нові форми організації торгівлі виникли внаслідок Великих географічних відкриттів?

4.4.10. Вкажіть головну форму середньовічної торгівлі.

4.4.11. Хто виграв у результаті "революції цін"?

4.4.12. Результатом чого була поява колоніальної системи, формування світового ринку, "революція цін"?

4.4.13. Вкажіть головний об'єкт купівлі-продажі у Південному торговельному шляху.

4.4.14. Августин Блаженний вважав, що трудові і матеріальні витрати, які здійснювалися в процесі виробництва даного товару – це...

4.4.15. Хто вважав, що гроші не можуть породжувати гроші?

4.4.16. Вкажіть головну форму середньовічної торгівлі.

4.4.17. В якій країні в XV ст. з'явилися перші ломбарди, що давали гроші під заставу речей?

4.4.18. Назвіть період розкладання феодалізму та виникнення капіталістичного способу виробництва.

4.4.19. Найпоширеніша форма середньовічної міжнародної торгівлі.

4.4.20. Торговий союз північних європейських міст.

4.4.21. Де з'явилися перші цехи в Західній Європі?

4.5. Установіть відповідність.

4.5.1. Установіть відповідність між поняттями та їх визначеннями:

1. Бенефіцій.	а) спадкове володіння;
2. Алод.	б) праця особисто залежних селян (вілланів);
3. Феод.	в) індивідуально-сімейна земельна власність;
4. Манор	г) земельне володіння, яке дарував король у довічне користування васалу

4.5.2 Установіть відповідність між етапом розвитку феодалізму та його змістом:

1. Раннє Середньовіччя.	а) відбувається процес складання основних структур, характерних для Середньовіччя;
2. Класичне Середньовіччя.	б) період, коли руйнується феодальний лад і починає формуватися нове капіталістичне суспільства;
3. Пізнє Середньовіччя	в) час максимального розвитку середньовічних феодальних інститутів

4.5.3. Установіть відповідність між мислителями та їх постулатами:

1. Ібн-Хальдун.	а) гроші не можуть породжувати гроші;
2. Августин.	б) боротьба з марнотратством і жадібністю;
3. Фома Аквінський	в) вид праці не повинен впливати на стан людини в суспільстві

4.5.4. Установіть відповідність між економічними пам'ятками середньовіччя та їх характеристиками:

1. "Салічна правда".	а) організація й управління вотчиною;
2. "Капітулярій про вілли".	б) верховне право громади на орну землю, ліси, луки, пасовища;
3. Кодекс законів "Канонічне право"	в) засуджувалися лихварство і торгівля з метою отримання баришу

4.5.5. Установіть відповідність між представниками економічної думки періоду середньовіччя та їх основних робіт:

1. Августин Блаженний.	а) "Сума теології";
2. Фома Аквінський.	б) "Повчання дітям";
3. Володимир Мономах	в) "Про град Божий", "Сповідь"

4.6. Заповніть таблицю.

4.6.1. Проаналізуйте основні риси розвитку феодальної системи господарювання і заповніть табл. 4.2:

Таблиця 4.2

Розвиток феодальної системи господарювання

Критерії	Характеристика
Особливості періоду раннього феодалізму	
Форми феодального землеволодіння	
Особливості періоду розвиненого феодалізму	
Феодальне місто	
Цехова організація	
Комутація	
Ганзійська спілка	
Левантійська торгівля	
Особливості періоду пізнього феодалізму	

Зробіть відповідні висновки.

4.6.2. Проаналізуйте передумови та наслідки Великих географічних відкриттів і заповніть табл. 4.3:

Таблиця 4.3

Основні риси Великих географічних відкриттів

Критерії	Характеристика
Наукові та технічні досягнення	
Криза левантійської торгівлі	
Найважливіші географічні відкриття	
Створення колоніальної системи	
"Революція цін"	
Міжнародна торгівля	

Зробіть відповідні висновки.

4.6.3. Порівняйте економічні погляди Августина Блаженного і Фоми Аквінського і заповніть табл. 4.4:

Таблиця 4.4

Економічні погляди Августина Блаженного і Фоми Аквінського

Критерії	Августин Блаженний	Фома Аквінський
Основні праці		
"Справедлива ціна"		
Сутність обміну		
Сутність грошей		
Сутність розподілу праці		
Лихварський відсоток		

Зробіть відповідні висновки.

4.7. Розгадайте економічний кросворд на тему "Господарство та економічна думка суспільств Європейської цивілізації в період середньовіччя".

4.7.1. Кросворд

По вертикалі:

1. У якому місті ярмарок користувався найбільшою популярністю?
2. Як називалася форма земельного володіння феодала, обумовлена певними обов'язками і строком?

3. Яку назву мало об'єднання купців для взаємного захисту на шляхах та на ринках, з метою усунення взаємної конкуренції?

По горизонталі:

1. Який процес повинен здійснюватися, на принципах пропорційності за думкою Августина Блаженного?

2. Як називалася спілка у якій об'єднувалися ремісники однієї чи ряду професій у межах міста?

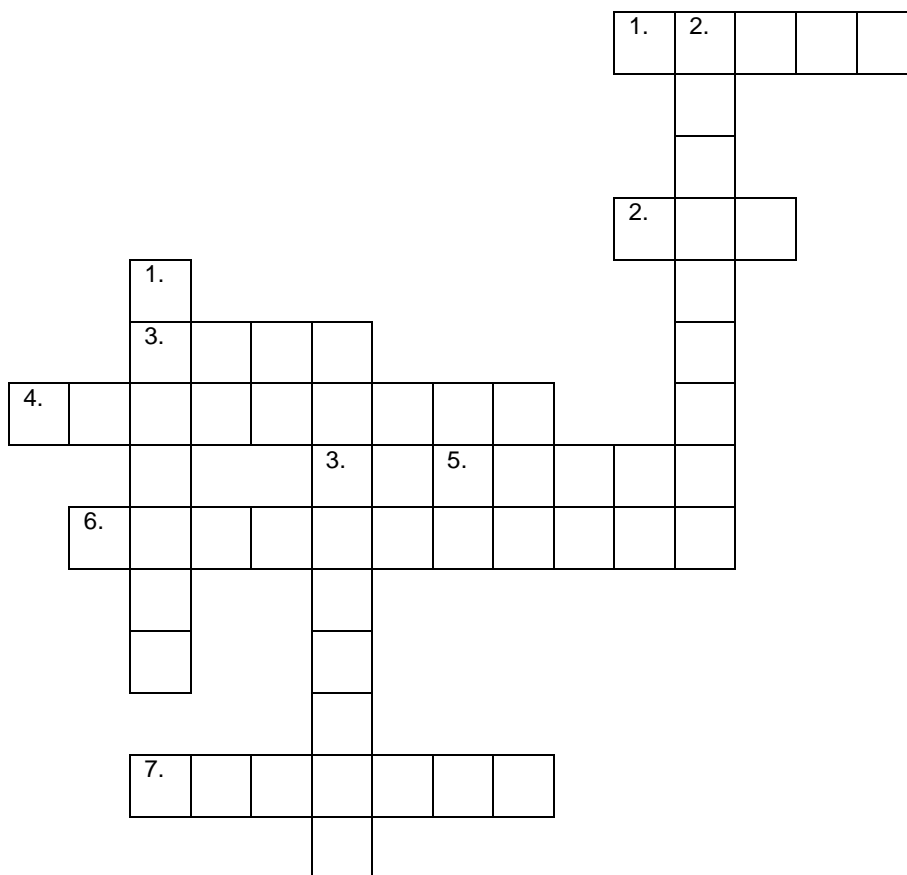
3. Як називалася вільно відчужувана індивідуально-сімейна земельна власність, тобто приватна власність на наділ общинної землі?

4. Як називалася заміна панщини і продуктового оброку грошовим оброком?

5. Ф. Аквінський вважав, що результатом угоди між людьми були?

6. Як називався торгово-політичний союз міст північної Німеччини?

7. Хто із вчених вважав, що прибуток не має бути головною метою торгівлі?

4.8. "Брейн-ринг" (з питаннями)

4.8.1. Назвіть форми феодального землеволодіння.

4.8.2. Назвіть основні види феодальної ренти.

4.8.3. Назвіть основні торгівельні шляхи епохи Середньовіччя.

4.8.4. Назвіть етапи розвитку феодального господарства.

4.8.5. До якого союзу входило 160 міст, у т.ч. Новгород Великий, Гданськ, Рига?

4.8.6. У якій державі склалися основи феодалізму?

4.8.7. Як називалися угоди періоду феодалізму, щодо землеволодіння?

4.8.8. Внаслідок чого міста добилися незалежності та самоврядування?

4.8.9. Назвіть найбільш поширені галузі міського ремесла.

4.8.10. Назвіть основні причини виникнення цехової організації.

4.8.11. Чим характеризувалася соціальна структура Середньовічного ремісничого цеху?

4.8.12. Кого об'єднував Ганзейський союз?

4.8.13. Продаж якого товару був основним у левантійській торгівлі?

4.8.14. Назвіть основні причини виникнення торгових гільдій.

4.8.15. Як називалося різке підвищення цін на товари, яке спостерігалось в країнах Європи після Великих географічних відкриттів?

4.8.16. Що було основними джерелами економічної думки періоду Середньовіччя?

4.8.17. У якому збірнику відобразилася еволюція Франківського суспільства?

4.8.18. Назвіть відомих каноністів.

4.8.19. Хто вважав, що розумовий і фізичний види праці рівноцінні і не повинні впливати на стан людини?

4.8.20. Назвіть найвідоміші пам'ятки економічної думки України в період Середньовіччя.

Тема 5. Формування передумов ринкової економіки в країнах Європейської цивілізації

Метою вивчення теми є формування у студентів: знань щодо особливостей розвитку меркантилізму як основи економічної політики держави в період становлення ринкової економіки в країнах Європейської цивілізації; характерних рис первісного нагромадження капіталу та мануфактурного виробництва в Європі та в Україні.

5.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь обґрунтуйте.

5.1.1. В економічній літературі в розвитку меркантилізму як теорії й економічної політики розрізняють три історичних етапи.

5.1.2. Для раннього меркантилізму була характерною теорія активного грошового балансу та утвердження монетарної системи.

5.1.3. Для пізнього або зрілого меркантилізму стала характерною теорія активного балансу зовнішньої торгівлі та утвердження мануфактурної системи.

5.1.4. В основі концепцій раннього та пізнього меркантилізму є єдиний основний напрямок економічного розвитку країни, який полягає в тому, що єдиним справжнім багатством є сільське господарство.

5.1.5. У період розвитку пізнього меркантилізму як засіб для забезпечення більшого розвитку експорту активно розвивалася політика протекціонізму.

5.1.6. Первісне нагромадження капіталу – це історичний процес відокремлення працівника від власності за умови його праці, перетворення безпосередніх виробників на найманих робочих, перетворення засобів виробництва і життєвих засобів у капітал.

5.1.7. Класичною країною первісного нагромадження капіталу вважається Франція.

5.1.8. Англійська буржуазна революція мала всесвітнє – історичне значення тому, що вона остаточно ліквідувала феодалізм.

5.1.9. Значний внесок у розвиток мануфактурного виробництва зробили перші буржуазні революції в Західній Європі.

5.1.10. Мануфактура – це капіталістичне підприємство, засноване на недостатньому поділу праці.

5.1.11. В Україні працювали мануфактури, що ґрунтувалися не лише на вільно найманій, а й на кріпосницькій праці.

5.1.12. До особливих рис "американського" шляху розвитку сільського господарства належить збереження поміщицьких землеволодінь та поступове перетворення їх на капіталістичні господарства.

5.1.13. У перше висунув ідею грошової одиниці для всієї Європи представник пізнього меркантилізму англієць Томас Мен.

5.1.14. Об'єктом вивчення меркантилізму є сфера обігу.

5.1.15. Перші форми мануфактурної системи виникли у Нідерландах у XVI – XVII ст.

5.2. Дайте визначення (табл. 5.1):

Таблиця 5.1

Основні поняття формування передумов ринкової економіки в країнах Європейської цивілізації

№ п/п	Поняття	Визначення
1	Меркантилізм	
2	Політика активного торгового балансу	
3	Протекціонізм	
4	Первісне нагромадження капіталу	
5	Мануфактура	
6	Буржуазні революції	
7	"Пруський" та "американський" шляхи розвитку сільського господарства	

5.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

5.3.1. В якій хронологічній послідовності змінювалися типи мануфактури:

а) розсіяна мануфактура, змішана мануфактура, централізована мануфактура;

б) змішана мануфактура, централізована мануфактура, розсіяна мануфактура;

в) змішана мануфактура, розсіяна мануфактура, централізована мануфактура;

г) всі відповіді правильні?

5.3.2. З появою банківської системи найбільш успішний розвиток мала кредитна система:

а) у Франції;

б) в Англії;

в) у Німеччині;

г) у Нідерландах.

5.3.3. У Франції (XVI – XVII ст.) більша частка мануфактур належала до:

а) централізованих мануфактур;

б) змішаних мануфактур;

в) розсіяних мануфактур;

г) всі відповіді правильні.

5.3.4. Перші форми мануфактурної системи виникли:

- а) в Італії XIV – XV ст.;
- б) у Нідерландах XVI – XVII ст.;
- в) в Англії XVIII ст.;
- г) у Франції кінець XVIII ст.

5.3.5. В епоху нагромадження капіталу, основною його формою був:

- а) виробничий капітал;
- б) торгівельний капітал;
- в) грошовий капітал;
- г) великі земельні володіння

5.3.6. Змішана мануфактура – це:

- а) поєднання виконання окремих операцій у централізованій майстерні з роботою вдома;
- б) поєднання виконання окремих операцій у централізованій майстерні без роботи вдома;
- в) нижча форма капіталістичної промисловості;
- г) об'єднання найманих робітників в одній майстерні

5.3.7. Що відіграло значну роль у розвитку індустріальної цивілізації:

- а) Хрестові походи;
- б) Великі географічні відкриття;
- в) буржуазні революції XVI – XVII ст.;
- г) немає правильної відповіді?

5.3.8. Яка з наведених нижче ознак не належить меркантилістам:

- а) гроші – найвища форма багатства;
- б) активне втручання держави в економіку;
- в) предметом дослідження не є виробництво;
- г) негативне ставлення до конкуренції?

5.3.9. Для досягнення позитивного сальдо в зовнішній торгівлі ранні меркантилісти вважали за потрібне:

- а) не допускати вивозу з країни золота та срібла;
- б) розширювати ринки збуту шляхом встановлення низьких цін на товари;
- в) експортувати сировину та матеріали;
- г) обмежувати експорт товарів.

5.3.10. Розвиток мануфактурного виробництва негативно впливав на:

- а) умови праці робітників;
- б) заробітну платню;
- в) податкову систему;
- г) систему державних позик.

5.3.11. Об'єктом вивчення меркантилізму є:

- а) багатство та джерела його зростання;
- б) первісне накопичення капіталу;
- в) мануфактурне виробництво;
- г) усі відповіді правильні.

5.3.12. Меркантилізм – це:

- а) напрям економічної думки, щодо значення торговельного капіталу і сфери обігу у процесі нагромадження багатства;
- б) процес концентрації великих грошових засобів у керівників великомасштабних виробництв;
- в) основне джерело первісного нагромадження капіталу;
- г) немає правильних відповідей.

5.3.13. Завданнями відповідно концепції раннього меркантилізму є:

- а) контроль за кваліфікацією робітників, якістю продукції, умовами виробництва та цінами на готову продукту;
- б) розвиток мануфактурного виробництва;
- в) накопичення грошових коштів у країні та збільшення притоку грошей із-за кордону і зберігання у країні;
- г) немає правильних відповідей.

5.3.14. До представників раннього меркантилізму належить:

- а) А. Монкретьєн;
- б) В. Стаффорд;
- в) Дж. Кейнс;
- г) Дж. Робінсон.

5.3.15. Для пізнього меркантилізму характерна:

- а) теорія активного торгового балансу;
- б) теорія активного грошового балансу та утвердження монетарної системи;
- в) розширення бази оподаткування і нагромадження капіталу;
- г) немає правильних відповідей.

5.3.16. До представників пізнього меркантилізму належить:

- а) Г. Скаруффі;
- б) Б. Даванцатті;
- в) Х. де Маріана;
- г) Ж.-Б. Кольбер.

5.3.17. До передумов первісного накопичення капіталу відносяться:

- а) розвиток виробничих сил, формування широких національних ринків, зростання та розширення товарно-грошових відносин;
- б) виникнення у колоніях промислових та сільськогосподарських мануфактур дешевих товарів та сировини;
- в) економічна політика держави, спрямована на обмеження міжнародної торгівлі та розвиток власної промисловості;
- г) процес концентрації великих грошових засобів у керівників великомасштабних виробництв.

5.3.18. Основною рисою "американського" шляху розвитку сільського господарства є:

- а) підпорядкування сільського ремесла міському;
- б) існування приватної власності виробника-фермера на землю, виробництва та на продукцію;
- в) аграрний переворот;
- г) усі відповіді правильні.

5.3.19. До особливих рис "пруського" шляху розвитку сільського господарства належить:

- а) приватна власність виробника-фермера на землю, виробництва і продукцію;
- б) збереження поміщицького землеволодіння та поступове перетворення його на капіталістичне господарство;
- в) економічна зацікавленість фермера у результатах своєї праці;
- г) усі відповіді правильні.

5.3.20. Мануфактури, що ґрунтуються на вільнонайманій та кріпосницькій праці притаманні:

- а) Англії;
- б) Франції;
- в) Італії;
- г) немає правильної відповіді.

5.4. Дайте коротку відповідь:

5.4.1. Які типи мануфактур вам відомі?

5.4.2. Як називається державна політика, що передбачає встановлення високих митних тарифів?

5.4.3. Який тип мануфактур був історично першим?

5.4.4. Яка країна є класичним прикладом первісного нагромадження капіталу?

5.4.5. Як називається капіталістичне підприємство, в основі якого лежить розподіл праці та ручна реміснича техніка, із застосуванням найманої праці?

5.4.6. Як називалася одна з найбільш ранніх цілісних економічних теорій, що належить до періоду раннього капіталізму (XV-XVII ст.)?

5.4.7. Яку назву мав ранній період капіталізму?

5.4.8. Як називалося перетворення церковної власності у світську?

5.4.9. Яку назву мав закон про земельні наділи в США і Канаді, який видав у 1862 р. уряд А. Лінкольна під тиском народних мас?

5.4.10. Назвіть першу в історії успішну буржуазну революцію.

5.4.11. Назвіть найбільш довгий та болючий шлях розвитку капіталізму в сільському господарстві?

5.4.12. На прикладах якої країни Карл Маркс вивчав первісне накопичення капіталу?

5.4.13. Яка з теорій грошей була розроблена пізніми меркантилістами?

5.4.14. Назвіть представників пізнього меркантилізму в Англії.

5.4.15. Хто вперше ввів в обіг термін "політична економія"?

5.5. Установіть відповідність.

5.5.1. Установіть відповідність між представниками меркантилізму та їх основними працями:

1. Т. Мен.	а) "Багатства Англії – у зовнішній торгівлі";
2. А. Монкретьєн.	б) "Трактат політичної економії";
3. Г. Скаруффі	в) "Міркування про монету"

5.5.2. Установіть відповідність між етапами економічного розвитку та її представниками:

1. Ранній меркантилізм.	а) М. Фрідмен;
2. Пізній меркантилізм.	б) А. Кольбер;
3. Монетаризм	в) Т. Мен

5.5.3. Установіть відповідність між найвідомішими представниками меркантилізму та країнами:

1. У. Стаффорд.	а) Франція;
2. А. Монкретьєн.	б) Італія;
3. Б. Даванцатті	в) Англія

5.5.4. Установіть відповідність між країнами та наслідками буржуазних революцій:

1. Англія	а) проголосила свободу торгівлі, запровадила політику протекціонізму та розв'язала аграрне питання;
2. Франція	б) мала всесвітньо-історичне значення, остаточно ліквідувала феодалізм;
3. Нідерланди	в) прискорила процес первісного нагромадження капіталу

5.5.5. Установіть відповідність між типами мануфактур та їх характеристиками:

1. Розсіяна мануфактура	а) поєднувала виконання окремих операцій в централізованій майстерні з роботою вдома;
2. Централізована мануфактура	б) існував розподіл праці, усі робітники працювали в одному приміщенні під керівництвом підприємця;
3. Змішана мануфактура	в) передбачала працю на дому з використанням знарядь праці та сировини наданих капіталістом-підприємцем

5.6. Розгадайте економічні кросворди на тему "Формування передумов ринкової економіки в країнах Європейської цивілізації".

5.6.1. Кросворд

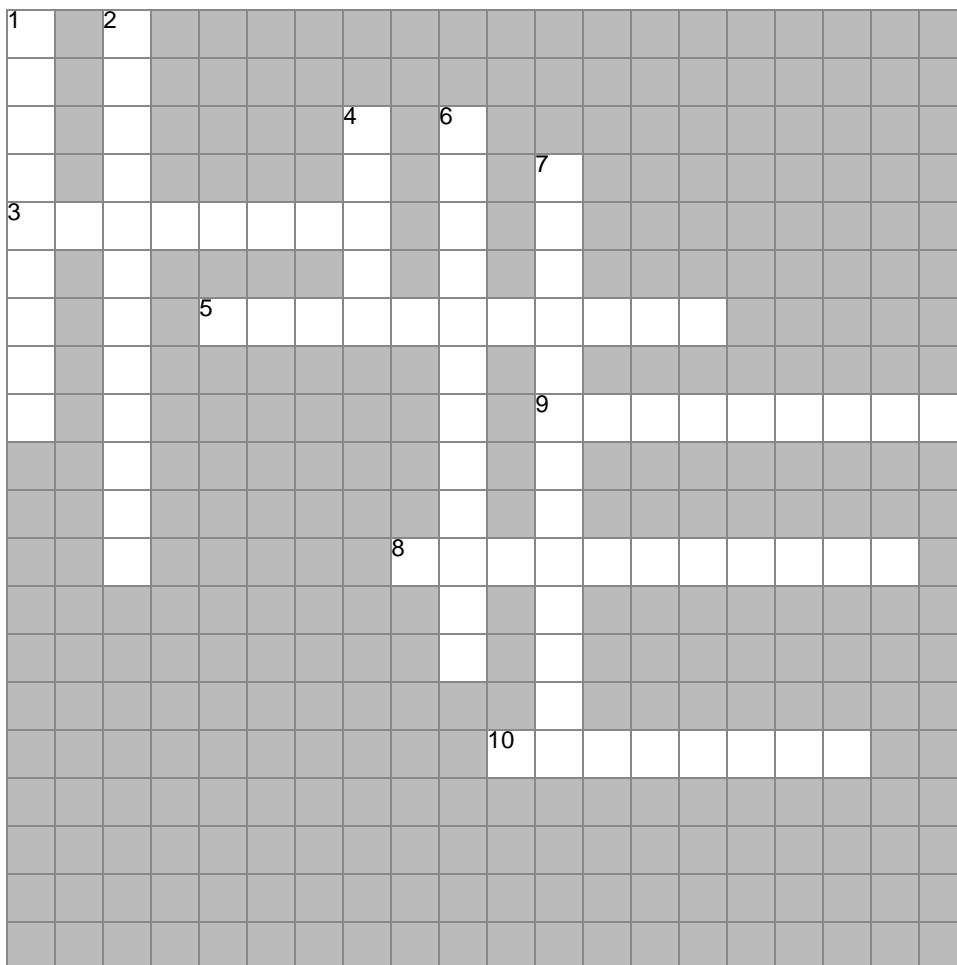
По горизонталі:

3. За підтримку кого ратують меркантилісти?
5. Капіталістичне підприємство, засноване за допомогою поділу праці та ручної ремісничої техніки

8. У яку епоху виник меркантилізм?
9. Визначте, що переважає в меркантилізмі: політика чи економіка?
10. Який вид торгівлі підтримували меркантилісти?

По вертикалі:

1. З чим ототожнювали меркантилісти накопичення грошей?
2. Вкажіть метод дослідження меркантилізму.
4. Яка сфера була об'єктом дослідження у меркантилістів?
6. Вкажіть напрям економічної думки, що наголошував значення торговельного капіталу і сфери обігу у процесі нагромадження приватного й суспільного багатства.
7. Яку назву має політика вільної торгівлі?

5.6.2. Кросворд

По горизонталі:

1. Як називається один з етапів меркантилізму?
4. Вкажіть один з видів допомоги держави.
6. Панував принцип: ... дешевше в одній країні і продавати дорожче в іншій.

8. Яке сальдо переслідували меркантилісти у зовнішній торгівлі?

9. Доповніть висловлювання. Меркантилісти вважали: збільшення пропозиції грошей, підвищує попит на них та стимулює ...

По вертикалі:

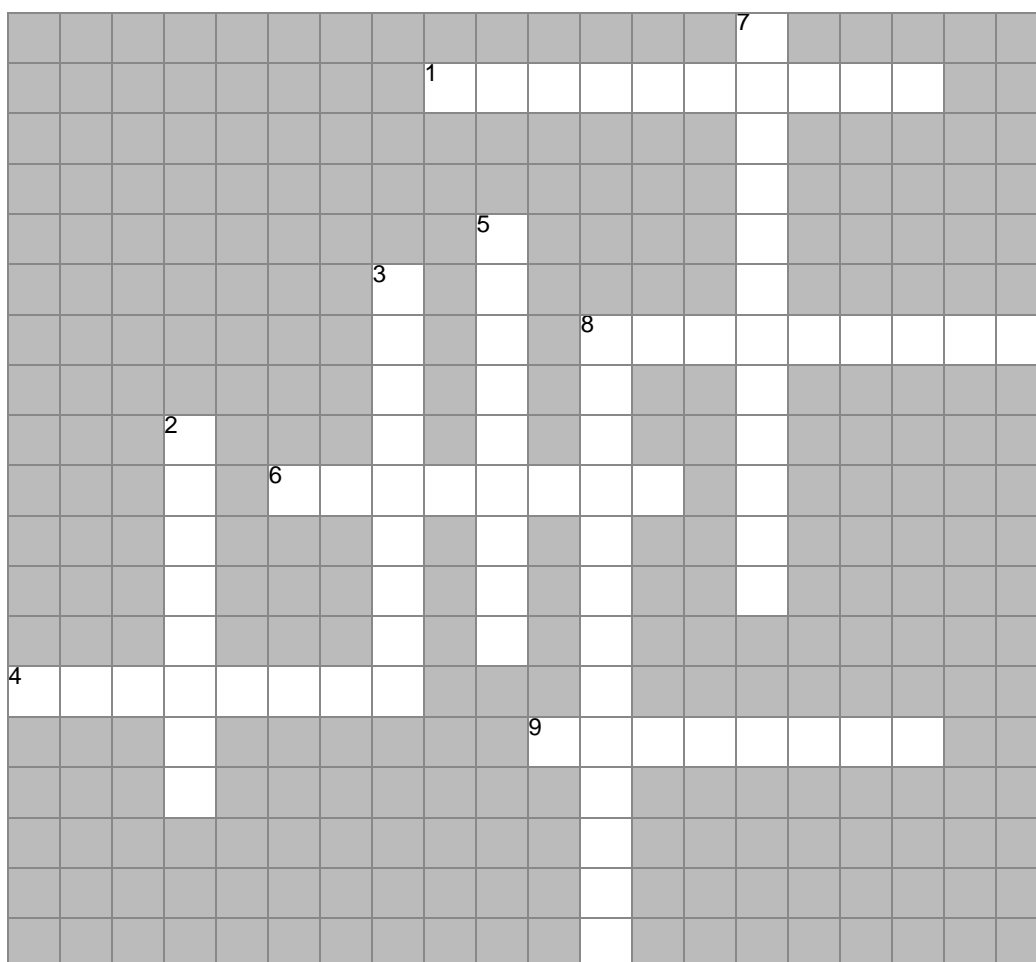
2. Матеріалізована в товарі праця – це ...

3. Як називається ринкова ситуація коли на ринку товарів панує тільки один покупець?

5. Теорія раннього меркантилізму може розцінюватися як теорія "... балансу".

7. Мистецтво наживати багатство, як діяльність, спрямована на отримання прибутку, тобто нагромадження багатства, особливо в формі грошей.

8. Політика захисту національного ринку від іноземної конкуренції шляхом прямого або непрямого обмеження імпорту товарів .

5.7. "Брейн-ринг" (з питаннями)

5.7.1. Хто вперше висунув ідею єдиної грошової одиниці для всієї Європи?

5.7.2. В якій країні зародився меркантилізм?

5.7.3. За рахунок яких джерел відбувався процес первісного накопичення капіталу?

5.7.4. В якому році була видана праця Гаспара Скаруффі "Міркування про монету"?

5.7.5. Назвіть найвідоміших представників раннього меркантилізму.

5.7.6. Яке місто стало Міжнародним фінансовим центром у XVII ст.?

5.7.7. В якому році був утворений Англійський банк?

5.7.8. Що було спільним в основі концепцій раннього та пізнього меркантилізму?

5.7.9. Який цінний папір почав використовуватися на початку XVI століття у міжнародних розрахунках та був в обігу замість готівки, переходив з рук у руки, поки не анулювався?

5.7.10. Чим був прискорений розвиток національних торговельних і купецьких капіталів?

5.7.11. Який метод первісного нагромадження капіталу був головним в Англії?

5.7.12. В якій країні та в який період народився афоризм – "вівці з'їли людей"?

5.7.13. Яку назву отримало капіталістичне підприємство, засноване на розподілі праці та ручній ремісничій техніці?

5.7.14. Для якого етапу меркантилізму характерна теорія активного торговельного балансу?

5.7.15. Яку назву мала економічна політика держави, яка була спрямована на обмеження міжнародної торгівлі та розвиток власної промисловості?

5.7.16. У Західній Європі існувала одна форма мануфактур – на основі вільнонайманої праці, а які форми мануфактур були в Україні?

5.7.17. Для якого етапу меркантилізму була характерна теорія активного грошового балансу та утвердження монетарної системи?

5.7.18. Які події в Україні в мануфактурний період сприяли розвитку і зростанню внутрішніх та зовнішніх торговельних відносин?

5.7.19. Як подана специфічна форма багатства на думку меркантилістів?

5.7.20. Чому процес нагромадження первісного капіталу у Франції був повільним?

Тема 6. Розвиток ринкового господарства в період становлення національних держав (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.)

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо: передумов та наслідків промислової революції, еволюції етапів класичної школи політичної економії (КШПЕ), загальної характеристики альтернативного КШПЕ на пряму політичної економії, а також вмінь та навичок з визначення особливостей промислового перевороту та індустріалізації у країнах Західної Європи і США.

6.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь поясніть.

6.1.1. Батьківщиною промислового перевороту є США.

6.1.2. Промисловий переворот у США розпочався у південних штатах у 90-ті рр. XIX ст.

6.1.3. Основною причиною громадянської війни 1861–1865 рр. у США стала боротьба за відміну плантаційного рабства і створення капіталістичних фермерських господарств.

6.1.4. Громадянська війна 1861–1865 рр. у США завершилася перемогою північних штатів.

6.1.5. Німецька індустріалізація XIX ст. була ширшою за британську.

6.1.6. До кінця XIX ст. Німеччина не змогла перетворитися з аграрно-індустріальної на індустріально-аграрну країну.

6.1.7. Період наполеонівських війн став "золотим сторіччям" американської торгівлі.

6.1.8. У XIX ст. у північноамериканських штатах існувало плантаційне рабство.

6.1.9. Американський шлях розвитку сільського господарства полягає в інтенсивному веденні сільського господарства і повній відсутності феодалних пережитків.

6.1.10. Наприкінці XIX ст. Франція перетворилася на "фабрику світу" і світовий фінансовий центр.

6.2. Дайте визначення (табл. 6.1):

Таблиця 6.1

Основні поняття становлення індустріального суспільства у Західній Європі (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.)

№ п/п	Поняття	Визначення
1	Промисловий переворот	
2	Промислова революція	
3	Технічний прогрес	
4	Фритредерство	
5	Протекціонізм	
6	Економічний лібералізм	
7	Парцелла	
8	Урбанізація	
9	Фабрика	
10	Індустріальне суспільство	
11	"Абсолютні переваги"	
12	"Відносні переваги"	
13	"Невидима рука"	
14	Утопічний соціалізм	
15	Бабувізм	

6.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

6.3.1. Які з наведених категорій аналізували фізіократи:

- а) класи;
- б) мінова вартість;
- в) закон вартості;
- г) чистий продукт;
- д) прибуток;
- е) додаткова вартість;
- є) рента;
- ж) заробітна плата;
- з) щорічні аванси;
- и) первинні аванси;
- і) продуктивна і непродуктивна праця;
- ї) суспільний продукт;
- й) гроші;
- к) позичковий відсоток?

6.3.2. Головним принципом економічної політики КШПЕ є:

- а) часткове державне регулювання;
- б) жорстке державне регулювання;
- в) протекціонізм;
- г) економічний лібералізм.

6.3.3. Основопозжниками КШПЕ були:

- а) А. Сміт, Д. Рікардо;
- б) Ф. Кене, А. Тюрго;
- в) У. Петті, П. Буагільбер;
- г) У. Петті, Ж.-Б.Сей.

6.3.4. Які економічні категорії аналізував В. Петті:

- а) позичковий відсоток;
- б) "дійсну" вартість;
- в) ренту;
- г) "справедливу ціну";
- д) ринкову вартість;
- е) середню норму прибутку;
- є) прибуток;
- ж) гроші;
- з) ціну землі;
- и) "дійсну" ціну?

6.3.5. У. Петті був прибічником:

- а) номіналістичної теорії грошей;
- б) металістичної теорії грошей;
- в) кількісної теорії грошей;
- г) правильної відповіді немає.

6.3.6. Як Д. Рікардо ставився до заборони імпорту хліба в країну:

- а) підтримував, оскільки це сприяє розвитку сільського господарства в країні;
- б) підтримував, оскільки це створює додаткові робочі місця;
- в) заперечував, оскільки це спричиняє зростання цін на хліб;
- г) заперечував, оскільки це збільшує зайві витрати держави?

6.3.7. Назвіть позиції, на яких наполягав Т. Мальтус:

- а) інтереси великої буржуазії першочергові;
- б) причина бідності пов'язана з неправомірним розподілом ресурсів;
- в) населення Землі зростає в геометричній прогресії;

г) у своїй бідності незаможні класи винні самі через зростання своєї чисельності;

д) в основі відстоювання засобів існування від зростання населення лежить закон спадної родючості ґрунту.

6.3.8. Вкажіть принципи, які стали методологічною основою вчення А. Сміта:

- а) егоїзм людей;
- б) прагнення людей до громадського виробництва;
- в) конкуренція;
- г) мета підприємства – збільшення прибутку;
- д) мета виробництва – споживча вартість;
- е) схильність людей до обміну;
- є) поділ праці;
- ж) дія об'єктивних законів;
- з) принцип "невидимої руки".

6.3.9. Причиною мінімізації заробітної плати робітників С. Сісмонді вважає:

- а) заниження ціни праці підприємцями;
- б) надмірну пропозицію праці через високі темпи народжуваності;
- в) витіснення праці робітників машинами і механізмами;
- г) правильної відповіді немає.

6.3.10. Економічна теорія Дж. Мілля передбачає:

- а) заперечення трудової теорії вартості;
- б) відмову від "закону ринків" Сея;
- в) соціальне реформування суспільства;
- г) заперечення участі держави у регулюванні економіки.

6.4. Дайте коротку відповідь:

6.4.1. Як називається процес переходу від ручної праці до машинної, від мануфактури до фабрики?

6.4.2. Яка країна є батьківщиною промислового перевороту?

6.4.3. Яка країна є батьківщиною станків Жирара та Жаккара, що стали передумовою здійснення промислового перевороту у текстильній промисловості Франції?

6.4.4. Хто винайшов летючий човник?

6.4.5. Хто винайшов першу парову машину?

6.4.6. Особливістю якої країни періоду промислового перевороту була чітка орієнтація на виробництво товарів розкоші?

6.4.7. Назвіть хронологічні етапи промислового перевороту в Німеччині.

6.4.8. Назвіть хронологічні межі Громадянської війни у США.

6.4.9. Чим завершилася Громадянська війна в США?

6.4.10. У якому році була створена Німецька імперія?

6.4.11. Становлення якої галузі вважається завершенням промислового перевороту у загальносвітовому масштабі?

6.4.12. Як називається політика, що передбачає необмежену свободу торгівлі?

6.4.13. Яка економічна школа, що виникла у Франції у XVIII ст. досліджувала проблеми сільського господарства?

6.4.14. Яка економічна школа дотримувалася принципу "laissez faire" у регулюванні економіки?

6.4.15. Хто з класиків вперше розглянув просте відтворення?

6.4.16. Хто є автором теорії трудової вартості в Англії?

6.4.17. Хто в історії світової економічної думки вперше розподілив капітал на основний та оборотний?

6.4.18. Хто є автором теорії "трьох факторів виробництва"?

6.4.19. Хто є автором "невидимої руки ринку"?

6.4.20. Хто з соціалістів-утопістів вважав приватну власність головним ворогом суспільства, пропонував замінити гроші квитанціями, відстоював "ринок справедливого обміну"?

6.5. Установіть відповідність.

6.5.1. Установіть відповідність технічних винаходів доби промислового перевороту та їх авторів:

1. С. Сіменс.	а) Летючий човник;
2. Дж. Кей.	б) Механічна прялка "Дженні";
3. Дж. Харгрівс	в) Динамо-машина

6.5.2. Установіть відповідність представників фізіократії та їх робіт:

1. В. Мірабо.	а) "Економічна таблиця";
2. Ф. Кене.	б) "Природа грошей";
3. Ж. Тюрго	в) "Роздуми про створення та розподіл багатства"

6.5.3. Установіть відповідність представників КШПЕ та етапів, до яких вони належали:

1. А. Сміт.	а) Представник першого етапу КШПЕ;
2. Д. Рикардо.	б) Представник другого етапу КШПЕ;
3. У. Петті	в) Представник третього етапу КШПЕ

6.5.4. Установіть відповідність представників КШПЕ та їх теорій:

1. Д. Рикардо.	а) Теорія відносних переваг;
2. Ж. Сей.	б) Теорія абсолютних переваг;
3. А. Сміт	в) Теорія трьох факторів виробництва

6.5.5. Установіть відповідність представників КШПЕ та їх основних теорій:

1. Ф. Бастіа.	а) Теорія "чистого продукту";
2. У. Петті.	б) Теорія трудової вартості;
3. Ф. Кене	в) Теорія "утримання"

6.5.6. Установіть відповідність представників КШПЕ та термінів, що стали методологічною основою їх досліджень:

1. П. Буагільбер.	а) "Економічна людина";
2. Ф. Кене.	б) "Ринкова ціна";
3. А. Сміт	в) "Чистий продукт"

6.5.7. Установіть відповідність представників КШПЕ та їх основних робіт:

1. Дж. Мілль.	а) "Економічна таблиця";
2. Ф. Кене.	б) "Дослідження про природу та причини багатства народів";
3. А. Сміт	в) "Основи політичної економії"

6.5.8. Установіть відповідність представників альтернативного КШПЕ наряду політичної економії та їх теорій:

1. Ф. Бастіа.	а) Теорія конституюваної вартості;
2. П. Прудон.	б) Теорія "третьох осіб";
3. С. Сісмонді	в) Теорія "економічних гармоній"

6.5.9. Установіть відповідність представників альтернативного КШПЕ напряму політичної економії та їх основних робіт:

1. А. Сен-Сімон.	а) "Система економічних протиріч, або Філософія бідності";
2. П. Прудон.	б) "Про промислову систему";
3. Ш. Фур'є	в) "Новий господарський та соціетарний світ"

6.5.10. Установіть відповідність представників альтернативного КШПЕ напряму політичної економії та термінів, що стали методологічною основою їх досліджень:

1. Л. Блан.	а) "Національні майстерні"
2. Р. Оуен.	б) "Конституційована вартість"
3. П. Прудон	в) "Асоціації"

6.6. Заповніть таблицю.

6.6.1. Проаналізуйте особливості класичної школи політичної економії (КШПЕ) і заповніть табл. 6.2:

Таблиця 6.2

Особливості класичної школи політекономії

Критерії	КШПЕ
Хронологічні рамки	
Етапи розвитку	
Представники	
Предмет і метод дослідження	
Пріоритетні принципи економічного аналізу	
Теорія вартості	
Теорія багатства та грошей	
Головний принцип економічної політики	
Принцип досягнення макроекономічної рівноваги	
Теорія економічного зростання	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

6.6.2. Проаналізуйте особливості економічних ідей представника другого етапу КШПЕ А. Сміта і заповніть табл. 6.3:

Особливості економічних ідей А. Сміта

Критерії	А. Сміт
Етап КШПЕ, який представляє	
Основна робота	
Предмет дослідження	
Метод дослідження	
Багатство суспільства та його джерела	
Теорія капіталу	
Теорія вартості	
Теорія зовнішньої торгівлі	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

6.6.3. Порівняйте економічні погляди А. Сміта та Д. Рикардо і заповніть табл. 6.4:

Таблиця 6.4

Порівняльна характеристика економічних ідей А. Сміта та Д. Рикардо

Критерії	А. Сміт	Д. Рикардо
Етап КШПЕ, до якого належав вчений		
Основна робота		
Предмет дослідження		
Метод дослідження		
Теорія вартості		
Теорія багатства і грошей		
Теорія ренти		
Теорія міжнародної торгівлі		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

6.7. Напишіть есе на одну із запропонованих тем:

6.7.1. Порівняльна характеристика пруського і американського варіантів капіталізації сільського господарства у XIX ст.

6.7.2. Економічна роль держави у становленні індустріально-господарської системи Німеччини.

6.7.3. Значення моделі Ф. Кене для сучасного макроекономічного аналізу.

6.7.4. Практичні рекомендації Ф. Кене та А. Тюрго щодо реформування економічної політики Франції у XVIII ст.

6.7.5. Сутність грошей у трактуванні представників школи фізіократів.

6.7.6. Доктрина "природного права" як джерело системи економічних поглядів А. Сміта.

6.7.7. Порівняльна характеристика трудової теорії вартості А. Сміта та Д. Рикардо.

6.7.8. Теорія "народонаселення" Т. Мальтуса і сучасність.

6.7.9. Проблеми побудови нового суспільства у роботах представників економічного романтизму.

6.7.10. Порівняльна характеристика моделей "справедливого" суспільства Сен-Сімона, Фур'є і Оуена.

6.8. Підготуйте презентацію на одну із запропонованих тем:

6.8.1. Основні технічні досягнення доби промислового перевороту.

6.8.2. Роль промислового перевороту у прискоренні економічного розвитку США (XIX ст.).

6.8.3. Порівняльна характеристика класичних шкіл політичної економії Англії та Франції.

6.8.4. Теорії міжнародної торгівлі А. Сміта та Д. Рикардо.

6.8.5. Економічні ідеї соціалістів-рікардианців (Т. Томпсона, Дж. Грея, Т. Годскіна).

Змістовий модуль 2

Розвиток ринкової економіки та економічної думки у XIX – на початку XXI ст.

Тема 7. Ринкове господарство країн у період монополістичної конкуренції (друга половина XIX – початок XX ст.)

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо передумов та наслідків індустріалізації, другої технічної революції, причин монополізації економіки та утворення різних форм монополій, загальної характеристики марксистської економічної теорії, особливостей німецької альтернативної школи політекономії та метода її дослідження, сутності маржиналізму, особливостей етапів його розвитку, а також вмінь та навичок з визначення особливостей того чи іншого виду імперіалізму, який сформувався у окремих державах світу у другій половині XIX – на початку XX ст.

7.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь поясніть.

7.1.1. Індустріалізація не є наслідком промислового перевороту.

7.1.2. Індустріалізація веде до структурних перетворень у економіці.

7.1.3. Основна форма монополій, які були утворені та функціонували у Німеччині – трести.

7.1.4. У II томі "Капіталу" К. Маркс досліджує такі економічні категорії, як товар та гроші.

7.1.5. У I томі "Капіталу" К. Маркс досліджує абсолютну ренту та диференційну ренту I та II роду.

7.1.6. Метод дослідження німецької альтернативної школи політичної економії – історичний.

7.1.7. Представники старої історичної школи – К. Бюхер, М. Вебер.

7.1.8. Засновником теорії граничної корисності – маржиналізму був Ф. Візер.

7.1.9. Американська школа маржиналізму виникла на другому етапі у 90-ті рр. XIX ст.

7.1.10. М. І. Туган-Барановський – представник теорії маржиналізму в Україні.

7.2. Дайте визначення (табл. 7.1):

Таблиця 7.1

Основні поняття становлення індустріального суспільства у Західній Європі (друга половина XIX – перша половина XX ст.)

№п/п	Поняття	Визначення
1	Індустріалізація	
2	Монополія	
3	Технічна революція	
4	Картель	
5	Трест	
6	Концерн	
7	Теорія прибуткової вартості	
8	Маржиналізм	
9	Добробут	
10	Загальна рівновага	

7.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

7.3.1. Характерні риси індустріалізації у розвинутих країнах світу:

- а) зменшення обсягів фабрично-заводської промисловості;
- б) концентрація виробництва;
- в) використання старих галузей виробництва;
- г) зменшення частки продукції промислових підприємств.

7.3.2. Коли в економіці провідних країн відбувалася друга технологічна революція:

- а) 1870 – 1918 рр.;
- б) 1819 – 1928 рр.;
- в) 1910 – 1958 рр.;
- г) 1861 – 1865 рр.?

7.3.3. Об'єднання підприємств різних галузей промисловості зі спільною власністю та єдиним фінансовим контролем, метою якого є здійснення спільної діяльності – це:

- а) картель;
- б) синдикат;
- в) трест;
- г) концерн.

7.3.4. Об'єднання підприємств різних галузей промисловості зі спільною власністю та єдиним фінансовим контролем, метою якого є здійснення спільної діяльності – це:

- а) консорціум;
- б) картель;
- в) трест;
- г) синдикат.

7.3.5. Хто з перелічених економістів є автором теорії додаткової вартості:

- а) Д. Рікардо;
- б) А. Сміт;
- в) К. Маркс;
- г) Д. С. Мілль;
- д) В. Петті;
- е) К. Менгер;
- є) А. Маршалл?

7.3.6. Представниками англійської школи маржиналізму, яка сформувалась у 70-ті роки ХІХ ст., були:

- а) К. Менгер, Ф. Візер;
- б) Ф. Лист, В. Рошер;
- в) Л. Вальрас, В. Парето;
- г) У. Джевонс, А. Маршалл;
- д) К. Книс, Ф. Лист.

7.3.7. Хто обґрунтував історичний метод у дослідженні історії економіки:

- а) Ф. Лист;
- б) К. Бюхер;
- в) К. Маркс;
- г) В. Ленін;
- д) В. Рошер?

7.3.8. Який метод дослідження економічної теорії маржиналізму є основним:

- а) кількісний;
- б) статистичний;
- в) математичного аналізу економічних явищ та процесів;
- г) історичний;
- д) емпіричний?

7.3.9. Хто був засновником німецької альтернативної школи в Німеччині:

- а) К. Бюхер;
- б) Ф. Ліст;
- в) В. Рошер;
- г) М. Вебер;
- д) К. Книс;
- е) Г. Госсен?

7.3.10. До представників англійської школи маржиналізму належать:

- а) Л. Вальрас;
- б) Дж. Б. Кларк;
- в) А. Маршалл;
- г) К. Менгер;
- д) Ф. Візер.

7.4. Дайте коротку відповідь:

7.4.1. Який вчений-економіст вважав, що основними чинниками визначення вартості (ціни) товару є попит та пропозиція?

7.4.2. Який український економіст провів порівняльний аналіз класичної та австрійської школи маржиналізму та вважав можливим їх синтез?

7.4.3. Ким створюється надлишкова вартість згідно теорії К. Маркса?

7.4.4. Як К. Маркс визначав заробітну плату робітника? У якому томі своєї праці "Капітал"?

7.4.5. Який основний метод дослідження використовувала німецька історична школа?

7.4.6. Хто був попередниками маржиналізму? Назвіть їх прізвища.

7.4.7. Хто був засновником англійської школи маржиналізму? Коли вона була заснована?

7.4.8. Які етапи пройшла німецька альтернативна школа політичної економії у своєму розвитку?

7.4.9. Назвіть представників неокласичного етапу розвитку маржиналізму.

7.4.10. Яку модель економічного розвитку розробив відомий представник маржиналізму В. Парето?

7.4.11. Які економічні проблеми досліджував К. Маркс у III томі "Капіталу"?

7.4.12. Яка основна форма монополій була утворена та функціонувала у США?

7.4.13. Кого вважають засновником альтернативної німецької школи політичної економії?

7.4.14. Які характерні риси належать до такої форми монополістичних об'єднань як синдикат?

7.4.15. Хто з економістів вперше почав вивчати економічне поняття "добробут"? Представником якої школи він був?

7.5. Установіть відповідність.

7.5.1. Установіть відповідність між назвою імперіалізму та країною походження:

1. "Колоніальний" імперіалізм.	а) Франція;
2. "Хижацький" імперіалізм.	б) Англія;
3. "Лихварський" імперіалізм	в) США

7.5.2. Установіть відповідність між представниками історичної школи та етапами її розвитку:

1. Стара історична школа.	а) Л. Brentano;
2. Нова історична школа.	б) М. Вебер;
3. Найновіша історична школа (соціальний напрям)	в) Ф. Ліст

7.5.3. Установіть, які монополні об'єднання були найбільш поширені в кінці XIX – на початку XX ст. в наступних країнах?

1. Німеччина.	а) картелі, синдикати, концерни;
2. Англія.	б) картелі і синдикати;
3. Франція	в) картелі і трести

7.5.4. Установіть відповідність між представниками різних шкіл економічної теорії:

1. І. Вернадський.	а) психологічна школа маржиналізму;
2. Д. Піхно.	б) математична школа маржиналізму;
3. Є. Слуцький	в) класична школа політекономії

7.5.5. Установіть відповідність між сферою досліджень економічних концепцій та школами:

1. Меркантилізм.	а) сфера виробництва;
2. КШПЕ.	б) сфера споживання;
3. Маржиналізм	в) сфера обігу, торгівлі

7.6. Заповніть таблицю.

7.6.1. Проаналізуйте особливості економічних поглядів засновника марксистської школи політекономії та заповніть табл. 7.2:

Таблиця 7.2

Особливості економічних поглядів К. Маркса

Критерії	К. Маркс
Назви робіт	
Хронологічні рамки	
Сфера дослідження	
Предмет і метод дослідження	
Теорія додаткової вартості	
Трудова теорія вартості	
Теорія капіталу	
Теорія ренти	
Теорія відтворення	
Теорія економічного зростання	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

Стисло охарактеризуйте особливості поглядів К. Маркса: предмет та метод його досліджень; теорію додаткової вартості; трудову теорію вартості; теорію ренти.

7.6.2. Проаналізуйте особливості економічних ідей представників шкіл маржиналізму і заповніть табл. 7.3:

Таблиця 7.3

Особливості економічних ідей представників математичної та американської школи маржиналізму

Критерій	Математична школа	Американська школа
Представники		
Етап розвитку		
Предмет дослідження		
Сфера дослідження		
Основний економічний суб'єкт		
Джерело формування вартості (цінності) товару		
Методологічний інструментарій		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

Стисло охарактеризуйте економічну науку за такими критеріями: етапи розвитку; прізвища видатних представників та їх праці; основні економічні проблеми, що розглядалися представниками математичної школи; основні економічні проблеми, що розглядалися представниками американської школи.

7.6.3. Порівняйте економічні погляди представників шкіл маржиналізму і заповніть табл. 7.4:

Таблиця 7.4

Особливості економічних ідей представників австрійської школи граничної корисності та американської школи маржиналізму

Критерій	Австрійська школа	Англійська школа
Етап розвитку		
Представники		
Предмет дослідження		
Вихідний пункт економічного аналізу		
Основний економічний суб'єкт, сфера дослідження		
Джерело формування вартості (цінності) товару		
Методологічний інструментарій		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

Стисло охарактеризуйте економічну науку за такими критеріями: етапи розвитку; прізвища видатних представників та їх праці; основні економічні проблеми, що розглядалися представниками австрійської школи; основні економічні проблеми, що розглядалися представниками математичної школи.

7.7. Напишіть есе на одну із запропонованих тем:

7.7.1. Сутність технічної революції у другій половині XIX – на початку XX ст. та її наслідки.

7.7.2. Основні досягнення науки, техніки та технології виробництва в кінці XIX – на початку XX ст., зазначте наслідки.

7.7.3. Причини та наслідки утворення монополістичних об'єднань та їх форми.

7.7.4. Особливості процесу монополізації у США (кінець XIX – початок XX ст.).

7.7.5. Німецька альтернативна школа політичної економії та особливості поглядів її представників.

7.7.6. К. Маркс та його теорія додаткової вартості у I томі "Капіталу".

7.7.7. "Маржинальна революція": її сутність, етапи та представники.

7.7.8. Загальні риси та відмінності економічних поглядів представників англійської та австрійської школи маржиналізму.

7.7.9. Сутність основних ідей попередників маржиналізму: І. фон Тюннен, Ж. Дюпюї, Г. Госсен.

7.7.10. М. І. Туган-Барановський та особливості його поглядів як представника математичної школи маржиналізму в Росії.

7.8. Складіть та розгадайте у групі економічний кросворд на тему "Марксистська політична економія". Кросворд повинен містити не менше 15 слів.

7.9. Підготуйте презентацію на одну із запропонованих тем:

7.9.1. Господарство провідних держав світу у другій половині XIX – на початку XX ст.

7.9.2. Причини та наслідки утворення монополістичних об'єднань, їх форми.

7.9.3. Охарактеризуйте розвиток монополістичної економіки США (кінець XIX – початок XX ст.).

7.9.4. Характерні риси становлення індустріального суспільства в Японії після революції Мейдзі.

7.9.5. Школи маржиналізму: хронологічні рамки, представники та їх економічні погляди.

7.10. "Брейн-ринг".

7.10.1. Хто був засновником німецької альтернативної школи політичної економії?

7.10.2. Які етапи пройшла у своєму розвитку німецька альтернативна школа політичної економії?

7.10.3. Назвіть їх хронологічні рамки.

7.10.4. Хто був представником старої історичної школи? Назвіть їх основні твори.

7.10.5. Хто був представником нової історичної школи? Назвіть праці, у яких відображені їх ідеї.

7.10.6. Які особливості мали погляди представників соціального напрямку?

7.11. "Круглий стіл".

Тема: "Загальна характеристика маржиналізму".

Етап 1. Знайомство з учасниками. Вступне слово. Оголошення теми "Круглого столу" – "Загальна характеристика маржиналізму".

Етап 2. Виступ з доповідями:

1. Загальна характеристика маржиналізму.
2. "Маржинальна революція": сутність, етапи та їх представники.

Етап 3. Питання до доповідачів. Висловлення учасників власної думки щодо теми "Круглого столу".

Етап 4. Обговорення учасниками дискусійних питань за темою:

1. Який метод дослідження використовували маржиналісти у своїх дослідженнях?

2. Що таке "маржинальна революція"?

3. Кого з економістів вважають засновниками маржиналізму?

4. Економічні погляди представників першого суб'єктивного етапу розвитку маржиналізму.

5. Економічні погляди представників другого неокласичного етапу розвитку маржиналізму.

Обговорення питань.

Етап 5. Висновки. Підбиття підсумків та оголошення результатів.

Тема 8. Особливості розвитку ринкового господарства та основні напрями економічної думки в Україні (XIX – початок XX ст.)

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо розвитку ринкового господарства та основних напрямків економічної думки в Україні в кінці XIX – на початку XX ст., а також вмінь та навичок з визначення особливостей проведення Столипінської аграрної реформи в Україні.

8.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь поясніть.

8.1.1. Спочатку відбулося скасування кріпацтва у Західній і Східній Україні, а потім Столипінська аграрна реформа.

8.1.2. В Україні, як і у країнах Західної Європи, промисловий переворот розпочався з текстильної промисловості.

8.1.3. Промисловий переворот в Україні проходив у три етапи: 1810 – 1840 рр. (перший етап), 1850-1870 рр. (другий етап), 1880 – 1890 рр. (третій етап).

8.1.4. Наприкінці XIX – початку XX ст. рівень монополізації промислового виробництва в Україні був досить високим.

8.1.5. Одним з результатів проведення Столипінської аграрної реформи в Україні став розвиток ринкових відносин у сільському господарстві.

8.1.6. Засновником так званої "київської психологічної школи" є М. Бунге.

8.1.7. Відомий український вчений XIX ст. І. Вернадський був прибічником теорії додаткової вартості.

8.1.8. Український вчений Є. Слуцький є засновником нової галузі науки – праксеології, предметом якої є розроблення принципів раціональної поведінки споживача.

8.1.9. Є. Слуцького важко віднести до будь-якого з напрямків економічної теорії XIX ст., оскільки його науковим поглядам притаманний еkleктизм.

8.1.10. Відомий український вчений XIX ст. М. Зібер у питаннях зовнішньої торгівлі дотримувався принципу фритредерства, тобто політики невтручання держави в економіку.

8.2. Дайте визначення (табл. 8.1):

Таблиця 8.1

Основні поняття становлення індустріального суспільства у Західній Європі (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.)

№ п/п	Поняття	Визначення
1	2	3
1	"Артіль"	
2	Кооперація	
3	"Хутір"	

1	2	3
4	"Відруб"	
5	Кредитні білети	
6	Дисконтери	
7	Науковий еkleктизм	
8	Моністична цінність	
9	"Закон Подолинського"	
10	Синдикальний соціалізм	

8.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

8.3.1. Коли у Східній Україні відбулося скасування кріпацтва:

- а) у 1648 р.;
- б) у 1848 р.;
- в) у 1861 р.;
- г) у 1991 р.

8.3.2. До особливостей розвитку аграрного сектору України у другій половині XIX ст. можна віднести:

- а) розвивався пруським шляхом;
- б) розвивався американським шляхом;
- в) існували дві системи: капіталістична і відробіткова;
- г) існувала лише капіталістична система;
- д) існувала лише відробіткова система;
- е) аграрне перенаселення;
- є) феодалні обмеження;
- ж) суттєве підвищення продуктивності праці у сільському господарстві.

8.3.3. Коли в Україні відбулася Столипінська аграрна реформа:

- а) у 1848 р.;
- б) у 1861 р.;
- в) у 1906 р.;
- г) у 1991 р.?

8.3.4. До особливостей розвитку промисловості України у другій половині XIX ст. можна віднести:

- а) одночасний розвиток трьох стадій форм капіталістичних підприємств: дрібне виробництво, мануфактури, фабрики;
- б) існування лише фабрик;
- в) існування як мануфактур, так і фабрик;

- г) галузі з переробки продукції аграрного сектору;
- д) динамічний розвиток добувних галузей промисловості;
- е) високий рівень монополізації виробництва;
- є) наявність іноземного капіталу;
- ж) феодальні обмеження;
- з) бурхливий розвиток залізничного транспорту.

8.3.5. Яка форма монополістичних об'єднань переважала в Україні наприкінці XIX – початку XX ст.:

- а) концерн;
- б) трест;
- в) картель;
- г) синдикат?

8.3.6. Які види торгівлі були присутні наприкінці XIX ст. в Україні:

- а) оптова;
- б) роздрібна;
- в) внутрішня;
- г) зовнішня;
- д) біржова;
- е) дрібна?

8.3.7. Назвіть послідовника математичної школи маржиналізму в Україні:

- а) І. Вернадський;
- б) М. Зібер;
- в) Є. Слуцький;
- г) І. Франко.

8.3.8. Визначте послідовника марксизму в Україні:

- а) І. Вернадський;
- б) М. Зібер;
- в) Є. Слуцький;
- г) І. Франко.

8.3.9. Термін "гармонія суспільних відносин" ввів у науковий обіг український економіст:

- а) О. Білімович;
- б) М. Бунге;
- в) І. Вернадський;
- г) І. Франко.

8.3.10. Основною категорією, яку(і) вивчав І. Франко, є:

- а) товар;
- б) капітал;
- в) додаткова вартість;
- г) усі відповіді правильні.

8.4. Дайте коротку відповідь:

8.4.1. Становленням якої галузі завершилася індустріалізація в Україні?

8.4.2. Коли у Західній Україні відбулося скасування кріпацтва?

8.4.3. З якої галузі розпочався промисловий переворот у Східній Україні?

8.4.4. Яка форма монополій була найбільш поширеною в Україні на початку ХХ ст.?

8.4.5. Яку назву мало перше монополістичне об'єднання в Україні?

8.4.6. Назвіть основні монополістичні об'єднання, створені в Україні наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.

8.4.7. Які нові форми кредитних установ з'явилися в Україні у 60-ті рр. ХІХ ст.?

8.4.8. Назвіть головні промислові центри України кінця ХІХ – початку ХХ ст.

8.4.9. Коли відбулася Столипінська аграрна реформа?

8.4.10. Яку назву мало об'єднання розрізнених полос суспільної господарської землі, що в результаті Столипінської аграрної реформи передавалися у приватну власність кожного селянина?

8.4.11. Хто з українських вчених кінця ХІХ - початку ХХ ст. намагався синтезувати теорію трудової вартості і теорію граничної корисності?

8.4.12. Послідовником якого напрямку економічної думки був український вчений Є. Слуцький?

8.4.13. Послідовником якого напрямку економічної думки був український вчений М. Бунге?

8.4.14. Послідовником якого напрямку економічної думки був український вчений Р. Орженцький?

8.4.15. Хто з українських вчених кінця ХІХ – початку ХХ ст. був послідовником класичної школи політичної економії?

8.5. Установіть відповідність.

8.5.1. Установіть відповідність між аграрними реформами в Україні та строками їх проведення:

1. Столипінська аграрна реформа.	а) 1848 р.;
2. Скасування кріпосництва у Західній Україні.	б) 1861 р.;
3. Скасування кріпосництва у Східній Україні	в) 1906 р

8.5.2. Установіть відповідність між напрямками економічної думки та українських вчених, які були їх послідовниками:

1. КШПЕ.	а) І. Франко;
2. Марксизм.	б) Є. Слуцький;
3. Маржиналізм	в) М. Бунге

8.5.3. Установіть відповідність між назвами робіт та українськими вченими, які є їх авторами:

1. "Основи політичної економії".	а) М. Зібер;
2. "До теорії збалансованого бюджету".	б) Є. Слуцький;
3. "Економічна теорія К. Маркса"	в) М. Туган-Барановський

8.5.4. Установіть відповідність між назвами робіт та українськими вченими, які є їх авторами:

1. "Нариси політичної економії".	а) А. Антонович;
2. "Курс політичної економії".	б) І. Вернадський;
3. "Основи політичної економії"	в) М. Туган-Барановський

8.5.5. Установіть відповідність між теоріями та вченими, які є їх авторами:

1. Теорія цінності.	а) А. Антонович;
2. Теорія граничної корисності.	б) О. Білімович;
3. Теорія "збалансованого бюджету споживача"	в) Є. Слуцький

8.6. Заповніть таблицю.

8.6.1. Порівняйте особливості здійснення промислового перевороту та становлення індустріального суспільства у Німеччині та Україні і заповніть табл. 8.2:

**Порівняльна характеристика промислового перевороту
у Німеччині та Україні**

Критерії	Німеччина	Україна
Передумови		
Хронологічні межі		
Основні етапи		
Результати промислового перевороту		
Роль для подальшого розвитку економіки країни		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

8.6.2. Проаналізуйте особливості проведення Столипінської аграрної реформи в Україні і заповніть табл. 8.3:

Таблиця 8.3

**Особливості проведення Столипінської аграрної реформи
в Україні**

Критерії	Столипінська аграрна реформа в Україні
Початок реформи	
Цілі реформи	
Методи ліквідації громад	
Переселенська політика	
Наслідки реформи для розвитку аграрного сектора України	
Наслідки реформи для розвитку України	

Зробіть відповідні висновки.

8.6.3. Проаналізуйте особливості розвитку математичного напряму маржиналізму в українській науці кінця XIX — початку XX ст. і заповніть табл. 8.4:

Особливості розвитку математичного напрям маржиналізму в Україні

Критерії	Математичний напрям маржиналізму в Україні
Представники	
Методи дослідження	
Базові категорії	
Теорія цінності	
Внесок у світову економічну думку	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

8.6.4. Проаналізуйте особливості наукових поглядів М. Туган-Барановського і заповніть табл. 8.5:

Таблиця 8.5

Особливості наукових поглядів М. Туган-Барановського

Критерії	М. Туган-Барановський
Наукова(і) школа(и), до якої(их) належав вчений	
Назви основних робіт	
Теорія вартості	
Теорія грошей	
Теорія кооперації	
Теорія соціального розподілу	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

8.6.5. Порівняйте економічні погляди М. Бунге та І. Вернадського і заповніть табл. 8.6:

Порівняльна характеристика економічних поглядів

Критерії	І. Вернадський	М. Зібер
Напрямок економічної думки, до якого належав вчений		
Назви основних робіт		
Визначення вартості та джерел багатства		
Роль держави в економіці		
Вчення про міжнародну торгівлю		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

8.7. Напишіть есе на одну із запропонованих тем:

8.7.1. Основні положення аграрної реформи 1861 р. та особливості її реалізації у Східній Україні.

8.7.2. Порівняльна характеристика промислового перевороту у Німеччині та Україні.

8.7.3. Пруський шлях розвитку сільського господарства в Україні (кінець XIX – початок XX ст.).

8.7.4. Початок наукового періоду в українській економічній думці початку XX ст.

8.7.5. Наукова спадщина В. Каразіна і сучасність.

8.7.6. Внесок Є. Слуцького у теорію поведінки споживача.

8.7.7. Ідеї соціальної рівності, справедливості та гуманності в роботах І. Франка.

8.7.8. Наукова спадщина М. І. Туган-Барановського і сучасні проблеми циклічності економічного розвитку.

8.7.9. Роль київської психологічної школи у поширенні ідей маржиналізму в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.

8.7.10. Особливості наукових поглядів М. Зібера.

8.8. Підготуйте презентацію на одну із запропонованих тем:

8.8.1. Особливості монополістичного капіталізму в Україні (кінець XIX – початок XX ст.).

8.8.2. Розвиток кредитно-банківської системи в Україні на початку XX ст.

8.8.3. Зародження і розвиток кооперативного руху у Західній Україні на початку ХХ ст.

8.8.4. Еклектизм економічних ідей М. Бунге.

8.8.5. Соціальний напрям політичної економії в Україні.

Тема 9. Господарство та економічна думка в період державно-монополістичного розвитку суспільств Європейської цивілізації

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо: економічних наслідків Першої світової війни, економічної ситуації в світі в 20-х роках ХХ ст., причин виникнення та шляхів виходу зі світової економічної кризи, становлення різних систем регульованого капіталізму, а також вмінь та навичок з визначення особливостей розвитку економічної теорії в першій половині ХХ ст.

9.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь поясніть.

9.1.1. Згідно з планом Юнга у Німеччині передбачалося збільшення щорічних репарацій та платежів, а також жорсткий контроль над економікою і фінансами країни.

9.1.2. Світова економічна криза 1929 – 1933 рр. охопила насамперед банківську сферу.

9.1.3. Одним з найбільших недоліків післявоєнної економіки Великобританії була залежність від експорту товарів легкої промисловості.

9.1.4. Американський економіст Т. Веблен впровадив термін "інституціоналізм" в економічну науку в 1919 р.

9.1.5. Другий етап розвитку інституціоналізму пов'язують з революційними теоріями недосконалої конкуренції.

9.1.6. Особливістю кейнсіанської методології є те, що Дж. М. Кейнс не враховував психологічну мотивацію економічної діяльності.

9.1.7. Представники інституціоналізму придержувалися поглядів класичної школи політекономії в особі А. Смита і Д. Рікардо .

9.1.8. На думку Веблена, економічна поведінка людей носить більш складний часто ірраціональний характер.

9.1.9. Головним феноменом сучасного життя В. К. Мітчелл вважав гроші і грошовий обіг.

9.1.10. Економічна концепція Хайєка побудована на принципі економічної свободи та невтручання держави в економіку.

9.1.11. Основою "Нового курсу" Рузвельта було припинення окупації Францією Рурського вугільного басейну.

9.1.12. План Дауеса було впроваджено з метою усунення революційної ситуації в Німеччині, що виникла в результаті світової економічної кризи.

9.1.13. Головною причиною відставання промислового виробництва Франції на початку ХХ ст. була перевага дрібних підприємств та дефіцит ресурсів.

9.1.14. Дж. М. Кейнс вважав, що в умовах масового безробіття можна не побоюватися інфляції.

9.1.15. Після Першої світової війни Лондон втратив статус фінансового лідера, а фунт стерлінгу перестав бути світовою валютою.

9.1.16. Необералізм включає тільки одне положення: ринок як найбільш ефективна система господарювання створює найкращі умови для економічного зростання.

9.2. Дайте визначення (табл. 9.1):

Таблиця 9.1

Основні поняття періоду державно-монополістичного розвитку суспільств Європейської цивілізації (перша половина ХХ ст.)

№ п/п	Поняття	Визначення
1	Інституціоналізм	
2	Монетаризм	
3	Економічна криза	
4	Кон'юнктура	
5	Етатизація	
6	Репарації	
7	"Бездіяльний клас"	
8	Кейнсіанство	
9	Неолібералізм	
10	"Влада технократії"	

9.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

9.3.1. Як називав сучасну капіталістичну економіку розвинених країн початку ХХ ст. В. К. Мітчелл:

- а) грошова цивілізація;
- б) промислова цивілізація;
- в) сільськогосподарська цивілізація;
- г) індустріальна цивілізація?

9.3.2. Яку теорію започаткував Кейнс, котра згодом стала само-стійною галуззю знань економічної теорії:

- а) політологічна теорія;
- б) мікроекономічна теорія;
- в) макроекономічна теорія;
- г) філософська теорія?

9.3.3. Які два види "ідеальних типів" господарських систем виділяв В. Ойкен:

- а) керовано-ринкове господарство;
- б) децентралізоване господарство;
- в) центрально-кероване господарство;
- г) вільне ринкове господарство?

9.3.4. У якій країні у 30-х р. було проголошено антикризову програму "Новий курс", спрямовану на оздоровлення економіки:

- а) Японія;
- б) Англія;
- в) США;
- г) Німеччина?

9.3.5. На яких основних положеннях класичного лібералізму будується неолібералізм:

- а) розширення державного втручання;
- б) відстоювання ідей природного порядку та природних прав;
- в) розвиток місцевого самоврядування;
- г) заборона вільної торгівлі;
- д) конкурентний принцип господарювання;
- е) індивідуальна свобода на основі захисту приватної власності на засоби виробництва?

9.3.6. Представники якої школи запропонували свій варіант державного регулювання економіки, теоретично обґрунтувавши його

концепціями "соціального ринкового господарства" й "сформованого суспільства":

- а) фрайбурзької;
- б) паризької;
- в) американської;
- г) лондонської?

9.3.7. Згідно з яким планом було характерно збирання репарацій у Німеччині тільки за рахунок непрямих податків і залізничних прибутків:

- а) план Барбаросса;
- б) план Юнга;
- в) план Дауеса;
- г) план Гітлера?

9.3.8. На базі якого закону Дж. М. Кейнс сформулював концепцію мультиплікатора:

- а) закону попиту;
- б) закону пропозиції;
- в) закону вартості (цінності);
- г) основного психологічного закону?

9.3.9. Хто був засновником технократичної концепції індустріальної системи:

- а) Дж. Гелбрейт;
- б) Д. Белл;
- в) В. Ростоу;
- г) Т. Веблен?

9.3.10. Яка теоретико-методологічна база сприяла створенню економічної теорії інституціоналістів:

- а) макроекономіка;
- б) психологія;
- в) мікроекономіка;
- г) соціологія;
- д) право?

9.3.11. Які основні напрями виділяються в економічній думці Заходу у першій половині ХХ ст.:

- а) неокласицизм, неолібералізм, кейнсіанство та інституціоналізм;
- б) неокласицизм, неолібералізм, кейнсіанство;

- в) кейнсіанство та соціально-інституціональний напрям;
- г) неолібералізм, кейнсіанство, монетаризм?

9.3.12. Які заходи по виходу з кризи пропонували неокласики:

- а) регулювання грошової маси;
- б) активне втручання держави в економічне життя;
- в) обмеження діяльності монополій;
- г) законодавче регулювання цін?

9.3.13. Назвіть історичні передумови виникнення кейнсіанства:

- а) розвиток монополій;
- б) збільшення кількості грошей в обігу;
- в) зростання цін;
- г) посилення циклічності економічного розвитку;
- д) "Велика депресія";
- е) жорстке регулювання економіки державою.

9.3.14. Фрайбургська школа неолібералізму в концепції соціального ринкового господарства дотримується таких принципів, як:

- а) конкуренція скрізь, де можливо, регулювання – там, де необхідно;
- б) автоматичне функціонування "вільного ринкового господарства";
- в) синтез між вільним і соціально обов'язковим суспільним устроєм;
- г) концентрація влади і колективізм;
- д) соціальне вирівнювання за допомогою справедливого розподілу.

9.3.15. Основною причиною існування циклічного безробіття, на думку Дж. М. Кейнса, є:

- а) недостатність ефективного попиту;
- б) збільшення грошей в обігу;
- в) активне втручання держави в економіку;
- г) "Велика депресія".

9.3.16. Економічні наслідки Першої світової війни для Великобританії:

- а) втратила 70 % торгового флоту;
- б) державний борг за період війни зріс у 15 разів;
- в) Лондон втратив статус фінансового лідера;
- г) послаблення процесу монополізації промисловості.

9.3.17. Економічні наслідки Першої світової війни для Німеччини:

- а) обсяги сільськогосподарського виробництва знизилися на 60 %;
- б) за період війни ціни зросли в 15 разів;

- в) втрачено 50% національного багатства;
- г) державний борг зріс у 32 рази.

9.3.18. "Закон про регулювання сільського господарства" США передбачав:

- а) підвищення цін на сільськогосподарську продукцію;
- б) збільшення поголів'я тварин і посівних площ;
- в) за кожен не засіяний гектар фермери отримували компенсацію, яку витрачали на технічне переоснащення.
- г) правильні відповіді а і в.

9.3.19. Результати плану Дауеса:

- а) стабілізація господарського життя Німеччини;
- б) зменшення конкурентоспроможності німецької продукції;
- в) повернення до золотого стандарту;
- г) зменшення випуску промислової продукції;
- д) зміцнення монополій, зокрема трестів і концернів.

9.3.20. План Юнга прийнятий на конференції у Гаазі передбачав:

- а) довгострокове припинення окупації Рейнської області;
- б) збільшення загальної суми репарацій до 113,9 млрд марок;
- в) введення репараційного податку на промисловість;
- г) ліквідація всіх форм і видів контролю над економікою і фінансами з боку США.

9.4. Дайте коротку відповідь:

9.4.1. Чи можна вважати посилення протекціонізму в торговій політиці економічним наслідком Першої світової війни?

9.4.2. Яка країна стала лідером після Першої світової війни?

9.4.3. Хто робить головний наголос на проблемі ефективного сукупного попиту?

9.4.4. Якою теорією Хайєк замінив неокласичну доктрину "економічної рівноваги"?

9.4.5. Що Кейнс вважав єдиним фактором виробництва?

9.4.6. Які сфери охопила світова економічна криза?

9.4.7. Хто заснував "гарвардський барометр" для прогнозування господарської кон'юнктури?

9.4.8. Кого із інституціоналістів називали "американським Марксом"?

9.4.9. Кому належить неоліберальна модель, яка представлена трьома принципами теорії конкурентного ринкового ладу?

9.4.10. Яка школа неолібералізму поєднала принципи австрійської школи граничної корисності з англійською неокласичною теорією?

9.4.11. Який план передбачав усунення революційної ситуації в Німеччині?

9.4.12. В якому напрямку економічної думки отримав теоретичне обґрунтування "Новий курс" Рузвельта?

9.4.13. Яку подію прийнято вважати першою ознакою "великої депресії"?

9.4.14. Об'єктом досліджень якої економічної школи була поведінка "економічної людини"?

9.4.15. Валюта, що стала світовою після закінчення Першої світової війни.

9.4.16. Хто є автором поняття "мультиплікатор інвестицій"?

9.5. Установіть відповідність.

9.5.1. Установіть відповідність представників інституціоналізму та їх основних робіт:

1. Т. Веблен.	а) "Лекції про тишу економічної теорії", "Цикли ділової активності";
2. Д. Коммонс.	б) "Теорія бездіяльного класу", "Інженери та система цін";
3. У. Мітчелл	в) "Правові започаткування капіталізму", "Інституційна економіка"

9.5.2. Установіть відповідність між концепціями та їх представниками:

1. Фрідріх фон Хайек.	а) Концепція мультиплікатора;
2. В. Ойкен.	б) Концепція ідеальних типів господарських систем;
3. Дж. М. Кейнс	в) Концепція спонтанного порядку

9.5.3. Установіть відповідність між школами неолібералізму та характерними для них теоріями:

1. Німецька школа.	а) ордолібералізм;
2. Французька школа.	б) монетаризм;
3. Американська школа	в) дирижизм

9.5.4. Установіть відповідність між країнами та їх галузями, які почали швидко розвиватися після закінчення Першої світової війни:

1. США.	а) автомобільна, електротехнічна, авіаційна;
2. Англія.	б) хімічна, електрична, радіотехнічна;
3. Франція	в) хімічна, авіаційна, нафтопереробна

9.5.5. Установіть відповідність між основними напрямками економічної теорії ХХ ст. та їх представниками:

1. Інституціональний.	а) Т. Веблен, Дж. Коммонс, Дж. Гобсон;
2. Кейнсіанський.	б) В. Ойкен, Ф. Хайєк, В. Рьопке;
3. Неоліберальний	в) Дж. М. Кейнс, С. Харріс, Дж. Б. Кларк

9.5.6. Установіть відповідність між країнами та притаманними їм наслідками Першої світової війни:

1. Великобританія.	а) збанкрутіла економіка;
2. Франція.	б) статус світового кредитора;
3. США.	в) виникнення продовольчого дефіциту;
4. Німеччина	г) нестача палива і сировини

9.5.7. Установіть відповідність між економічними школами та їх представниками:

1. Неокласицизм.	а) Ф. фон Хайєк;
2. Кейнсіанство.	б) Ч. Пірс;
3. Інституціоналізм.	в) Дж. Робінсон;
4. Неолібералізм	г) Д. Хікс

9.5.8. Установіть відповідність між основними напрямками інституціоналізму та їх засновниками.

1. Т. Веблен.	а) кон'юнктурно-статистичний напрям;
2. Д. Коммонс.	б) соціально-психологічний напрям;
3. У. Мітчелл	в) соціально-правовий напрям

9.6. Заповніть таблицю.

9.6.1. Проаналізуйте особливості інституціоналізму і заповніть табл. 9.2:

Особливості інституціоналізму

Критерії	Характерні риси
Хронологічні рамки	
Предмет вивчення	
Методи дослідження	
Основа аналізу	
Об'єкт аналізу	
Методологічні принципи	
Течії напрямку та їх основні представники	
Основні ідеї кожного напрямку	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

9.6.2. Проаналізуйте особливості економічних ідей Кейнса і заповніть табл. 9.3:

Особливості економічних ідей Дж. М. Кейнса

Критерії	Характерні риси
Напрямок	
Предмет дослідження	
Метод дослідження	
Принцип ефективного попиту	
Теорія споживання	
Концепція мультиплікатора інвестицій	
Концепція акселератора інвестицій	
Досвід практичного застосування кейнсіанських рецептів в макроекономічній політиці	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

9.6.3. Порівняйте погляди неокласиків та Дж. М. Кейнса і заповніть табл. 9.4.

Порівняльна характеристика поглядів неокласиків та Дж. М. Кейнса

Критерії	Неокласики	Дж. М. Кейнс
Предмет дослідження		
Методологія дослідження		
Об'єкт дослідження		
Проблема економічної рівноваги		
Ринкові регулятори		
Економічна роль держави в ринковій системі		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

9.6.4. Охарактеризуйте План Дауеса і заповніть табл. 9.5.

Таблиця 9.5

Економічні особливості Плану Дауеса

Критерії	Характерні риси
Час дії плану	
Мета плану	
Зміст плану	
Економічні наслідки мав для Німеччини та світу	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

9.6.5. Охарактеризуйте План Юнга і заповніть таблицю 9.6.

Таблиця 9.6

Економічні особливості Плану Юнга

Критерії	Характерні риси
Час дії плану	
Мета плану	
Зміст плану	
Економічні наслідки мав для Німеччини та світу	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

9.6.6. Проаналізуйте особливості монетаризму і заповніть табл. 9.7.

Таблиця 9.7

Характерні риси монетаризму

Критерії	Монетаризм
Представники та їх праці	
Предмет дослідження	
Метод дослідження	
Об'єкт(и) дослідження	
Економічна роль держави	
Роль неекономічних чинників	
Фактори економічного зростання	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

9.6.7. Охарактеризуйте "Новий курс" Рузвельта і заповніть табл. 9.8.

Таблиця 9.8

Особливості "Нового курсу" Т. Рузвельта

Критерії	США
Заходи щодо забезпечення стабілізації банківської фінансової системи	
Заходи щодо забезпечення стабілізації промислового виробництва	
Заходи щодо забезпечення стабілізації сільськогосподарського виробництва	
Заходи щодо забезпечення соціальної програми	
Інші (доповніть перелік)	

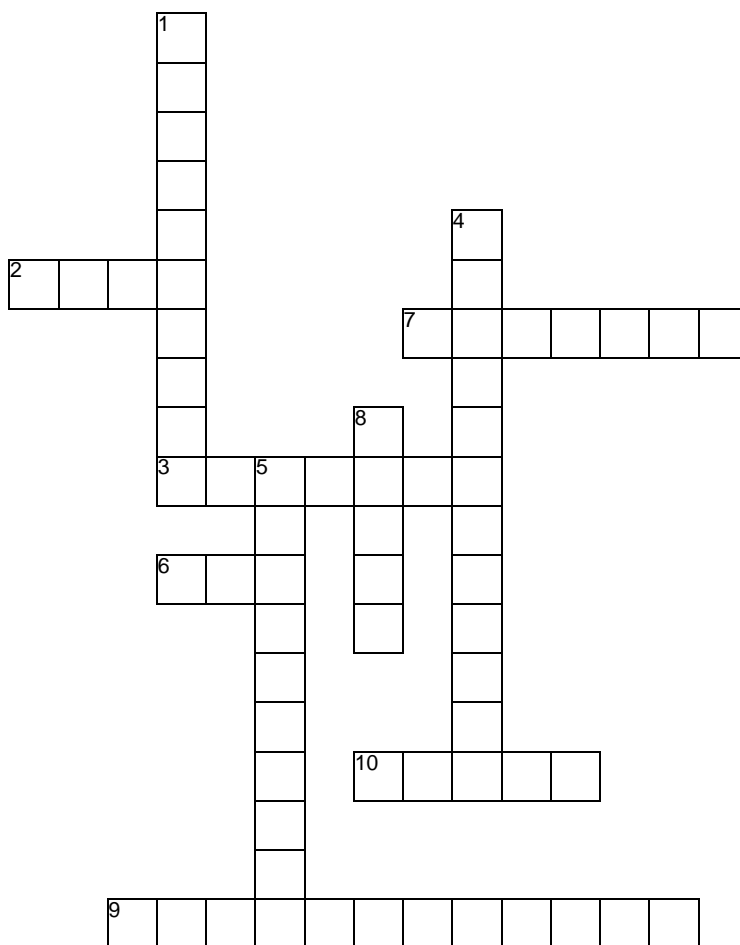
9.7. Розгадайте економічні кросворди на тему "Господарство та економічна думка в період державно-монополістичного розвитку суспільств Європейської цивілізації".

9.7.1. Кросворд

По вертикалі:

- Представником якого економічного напрямку є М. Фрідмен?
- Згідно з яким договором встановлювалася нова система устрою світу після Першої світової війни?

5. Яка теорія є головною науковою заслугою Дж. Коммонса?
 8. Хто є автором "Загальної теорії зайнятості, відсотка і грошей"?

По горизонталі:

2. Згідно з яким планом у 30-х роках Німеччина відмовилась від сплати
 воєнних репарацій?
 3. Хто став творцем нового емпіричного напрямку в інституціоналізмі?
 6. Яка країна першою пододала наслідки Першої світової війни?
 7. Яка країна наприкінці 20-х років була світовим лідером за тем-
 пами зростання промислового виробництва?
 9. У поглядах якої школи центральне місце займає теорія про ідеальні
 типи господарських систем?
 10. Хто є засновником концепції спонтанного порядку?

9.7.2. Кросворд

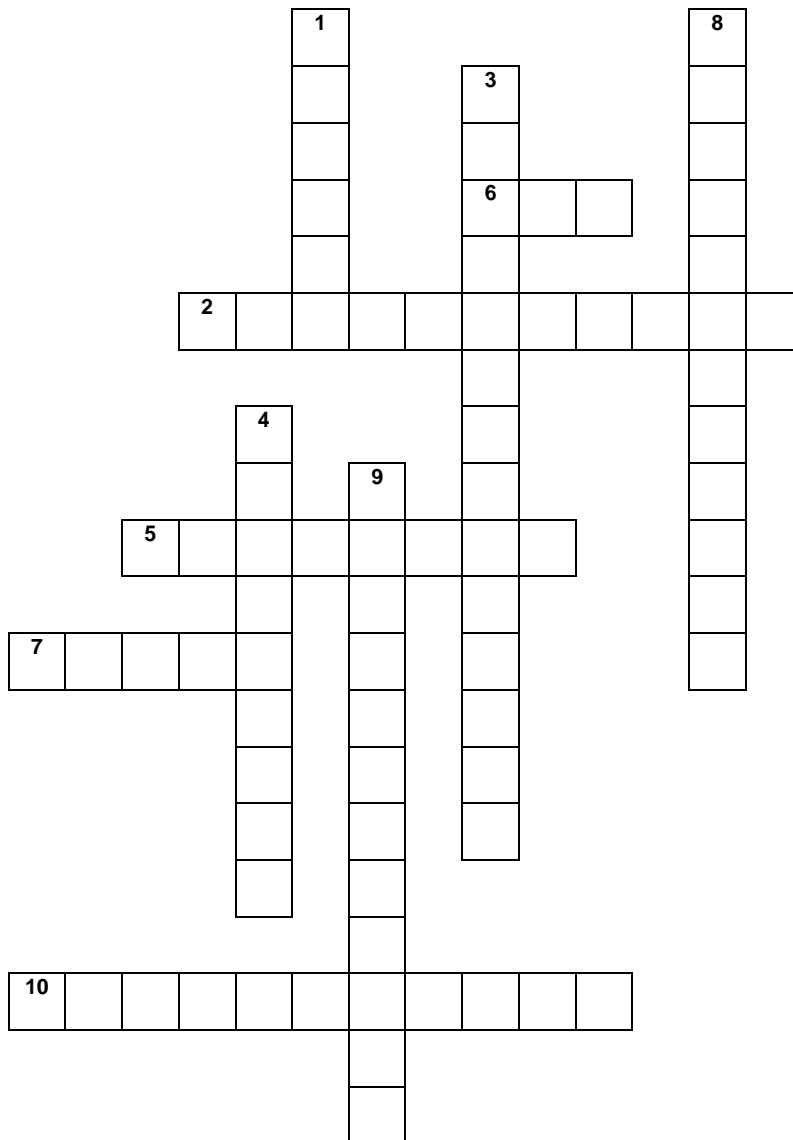
По горизонталі:

2. Засновник інституціоналізму.
 5. Глобальний економічний спад, початком якого став обвал фінан-
 сової системи США.

6. Країна, що отримала статус світового лідера після закінчення Першої світової війни.

7. Валюта, що стала світовою після закінчення Першої світової війни.

10. Процес, який передбачає активну участь держави в економічному житті суспільства.

По вертикалі:

1. Примусові післявоєнні платежі державам-переможницям, які сплачує держава, що зазнала поразки у війні.

3. Напрямок в економічній теорії, який бере в основу аналізу не тільки економічні проблеми, але й пов'язує їх з проблемами соціальними, політичними, етичними, правовими тощо.

4. Повне або часткове відшкодування державою, що розпочала агресивну війну, збитків, заподіяних державі, що зазнала нападу.

8. Блок капіталістичних держав, що склався на базі валютно-економічної гегемонії Великобританії внаслідок прикріплення валют країн-учасниць до англійської валюти.

9. Мирний договір, який офіційно завершив Першу світову війну 1914 – 1918 років.

9.7.3 Кросворд

1. Напрямок економічної думки, який виник майже одночасно з кейнсіанством в 30-ті р. ХХ ст.

2. Який план передбачав відновлення економіки Німеччини з метою забезпечення повернення позик Європи США через виплату репарацій.

3. Яка країна повинна була передати іншим країнам весь воєнний флот і військове спорядження після Першої світової війни?

4. Напрямок економічної теорії, засновником якого був Дж. Кейнс.

5. Яка із нових галузей почала розвиватися у Франції після Першої світової війни?

6. Яку іншу назву мала німецька школа неолібералізму?

7. Колонія, яку отримала Франція після війни.

8. Яка валюта стала світовою після Першої світової війни?

9. Яка країна під час "великої депресії" відстаючи за темпами зростання в промисловості зберігає лідерство в сфері концентрації банківського капіталу?

10. Хто є автором антикризової програми "Новий курс"?

11. Яка столиця втратила статус фінансового лідера після війни?

12. Хто є засновником соціально-психологічного інституціоналізму?

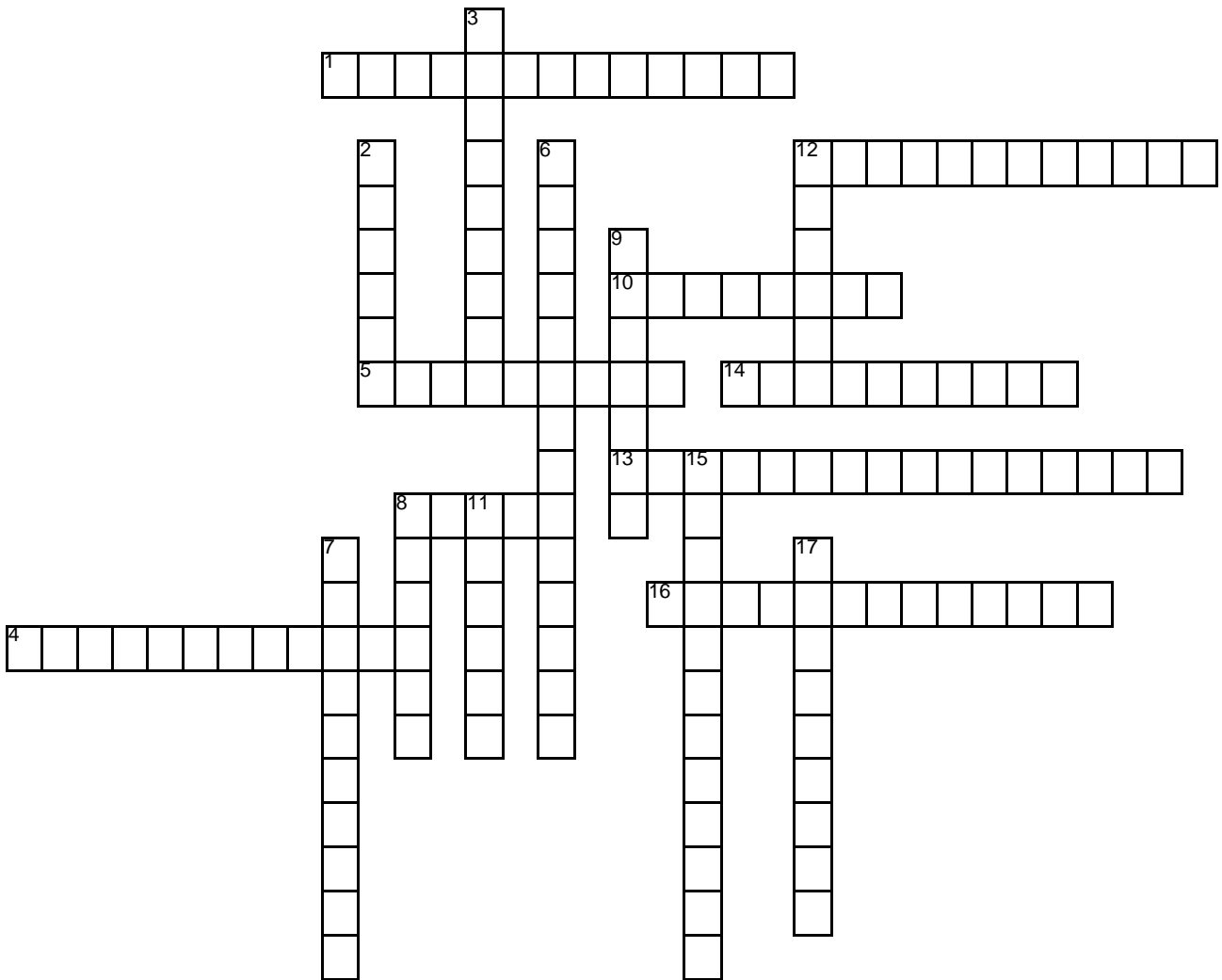
13. Критичний напрям економічної думки, основною причиною виникнення якого є перехід капіталізму до монополістичної стадії.

14. Загальна теорія, яка демонструє специфічний підхід до регулювання економіки, що полягає в обмеженні державного регулювання лише жорстокою грошово-кредитною політикою.

15. Яку організацію ("блок") було утворено у 1931 р., яка об'єднувала Великобританію з її колоніями для боротьби з кризою.

16. Який тип міжнародної політики збільшує свою роль у економіці Великобританії у 1931 – 1932 рр.

17. Що повинна була виплачувати Німеччина згідно з Версальським договором?

9.8. "Брейн-ринг" (з питаннями).

9.8.1. Що передбачав план Дауеса?

9.8.2. Яка подія стала першою ознакою "великої депресії"?

9.8.3. Відшкодування державою згідно з мирним договором або іншими міжнародними актами збитків, які були спричинені нею державам, що піддалися нападу з її боку.

9.8.4. З якою метою проводилося тимчасове закриття банків під час економічної кризи?

9.8.5. Який характер був притаманний англійським монополіям?

9.8.6. Що є головним наслідком утворення "стерлінгового блоку"?

9.8.7. Що можна назвати центральною проблемою теорії Кейнса?

9.8.8. Який напрям інституціоналізму започаткував Т. Веблен?

9.8.9. Що є головною причиною виникнення інституціоналізму?

9.8.10. Наведіть приклади "економічних інститутів".

9.8.11. Яку назву має парадокс, пов'язаний зі збільшенням попиту на товари при зростанні їх вартості?

- 9.8.12.** На які три види поділяються трансакції за Дж. Коммонсом?
- 9.8.13.** З яких фаз складається ідея безкризового циклу за Мітчеллом?
- 9.8.14.** Яку галузь науки започаткував Дж. Кейнс?
- 9.8.15.** У зв'язку з дією яких трьох факторів Кейнс розглядає "ефективний попит"?
- 9.8.16.** Що обґрунтовує концепція мультиплікатора Кейнса?
- 9.8.17.** Які типи господарств належать до ідеальних, за Ойкеном?
- 9.8.18.** Який напрям 30-х р. ХХ ст. поєднав у собі теорії вільного ринкового господарства та державне регулювання економіки?
- 9.8.19.** Обґрунтування якої концепції здійснювалось на основі дії "психологічного закону"?
- 9.8.20.** Яку роль в економіці повинна була грати держава, за Кейнсом?
- 9.8.21.** Хто вперше використав термін "соціальне ринкове господарство"?

Тема 10. Розвиток національних економік країн Європейської цивілізації в системі світового господарства під впливом науково-технічної революції

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо: структурних змін в економіці країн-учасниць Другої світової війни; загальної характеристики країн, що розвиваються, а також визначення особливостей інтеграційних процесів у світовій економіці.

10.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь поясніть.

10.1.1. Післявоєнна західноєвропейська економіка мала деформовану мілітаризовану структуру виробництва, відбувся розрив зв'язків у промисловості, фінансах і торгівлі.

10.1.2. Під час Другої світової війни Англії вдалося відновити майже половину національного багатства і зменшити державний борг у 8 разів.

10.1.3. Основною метою реформування економіки Німеччини наприкінці ХХ ст. стало формування соціально орієнтованого ринкового господарства.

10.1.4. Реалізація економічної політики Л. Ерхарда розпочалася з анти-монопольної реформи.

10.1.5. Друга світова війна сприяла посиленню економічного потенціалу Франції.

10.1.6. Важливим напрямом економічної політики М. Тетчер була націоналізація.

10.1.7. Важливим результатом Другої світової війни став початок розпаду колоніальної системи.

10.1.8. У 1944 р. на міжнародній конференції у м. Бреттон-Вудс за американським доларом був закріплений статус світової резервної валюти.

10.1.9. Загальним чинником появи транснаціональних корпорацій був розвиток процесів інтернаціоналізації, в основі якого полягає поглиблення міжнародного поділу праці та спеціалізації.

10.1.10. Економічна програма "рейганоміка" передбачала збільшення податків на корпорації та фізичних осіб.

10.1.11. "План Маршалла" – це програма відбудови і розвитку після-воєнної Європи шляхом надання їй економічної допомоги з боку США.

10.1.12. Японське "економічне диво" 1955 р. було обумовлене відносно низьким рівнем воєнних витрат, істотним розширенням внутрішнього ринку країни за рахунок постійного підвищення доходів населення, масовим оновленням основного капіталу промисловості.

10.1.13. "Теорія порядку" Людвіга фон Ерхарда полягала у впорядкуванні грошового господарства, звільнення цін і заходів щодо активізації підприємницької діяльності.

10.2. Дайте визначення (табл. 10.1):

Таблиця 10.1

Основні поняття періоду розвитку національних економік країн Європейської цивілізації під впливом науково-технічної революції (друга половина ХХ ст.)

№ п/п	Поняття	Визначення
1	2	3
1	"Економічне диво"	
2	Націоналізація	
3	"Дирижи́зм"	

1	2	3
4	"Рейганоміка"	
5	"Тетчеризм"	
6	Інтеграція	
7	"План Маршалла"	
8	Індикативне планування	
9	Транснаціональні корпорації	
10	Деколонізація	

10.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

10.3.1. Що є основними факторами розвитку світового господарства після Другої світової війни:

- а) застій науково-технічного прогресу;
- б) поглиблення всесвітнього поділу праці;
- в) інтернаціоналізація виробництва;
- г) деіндустріалізація?

10.3.2. Які були основні причини виникнення й подальшого застосування плану Маршалла:

- а) прискорені темпи повоєнного економічного відродження Західної Європи;
- б) надлишок товарів;
- в) посуха й низький урожай 1947 року;
- г) брак інвестицій?

10.3.3. Які особливості притаманні НТР 1950 – 1970-х років:

- а) революційні зміни в науці;
- б) розвиток прикладних наук та значення їх у доведенні успіхів НТР до ринку;
- в) усунення автоматизації;
- г) запровадження автоматизованих систем управління?

10.3.4. Визначте основні риси "дирижизму":

- а) непрямі адміністративні методи втручання в економіку;
- б) слабкий державний сектор;
- в) відсутність фінансування капіталовкладень;
- г) індикативне планування;
- д) активна підприємницька діяльність держави.

10.3.5. Які причини сприяли виникненню японського "економічного дива":

- а) розширення внутрішнього ринку;
- б) високоякісна робоча сила;
- в) відмова від використання іноземної економічної допомоги;
- г) відмова від оновлення основного капіталу?

10.3.6. У якій країні в 1948 р. була проведена політика "зворотного курсу":

- а) Японія;
- б) Англія;
- в) США;
- г) Німеччина;
- д) Франція?

10.3.7. Утворення якої організації у 1951 р. стало початком інтеграційних процесів в Європі:

- а) Європейське Економічне Співтовариство;
- б) Європейське об'єднання вугілля і сталі;
- в) Європейське Співтовариство з Атомної енергії;
- г) Міжнародний валютний фонд?

10.3.8. Кому належить концепція "соціального ринкового господарства":

- а) Дж. Маршаллу;
- б) Дж. М. Кейнсу;
- в) Дж. Доджу;
- г) Л. Ерхарду?

10.3.9. Індикативне планування як особливість економічної стратегії отримало широке застосування у:

- А) Японії;
- Б) США;
- В) Англії;
- Г) Франції.

10.3.10. Яку назву отримала модель державного регулювання економіки у США в 1980-х роках:

- а) "дирижизм";
- б) "тетчеризм";
- в) "рейганоміка";
- г) план "Маршалла"?

10.3.11. Що передбачала програма "нові рубежі" запропонована на початку 1960-х р. адміністрацією Дж. Кеннеді:

- а) забезпечення економічного зростання за умов збереження оптимального рівня зайнятості та цін;
- б) збереження регулюючої ролі держави в соціально-економічній сфері;
- в) широке використання індикативного планування;
- г) американізація світової валютної системи;
- д) сприяння розвитку вільного підприємництва?

10.3.12. Головною причиною світової економічної кризи 1973 – 1975 рр. є:

- а) посилення процесу монополізації промисловості;
- б) ціновий дисбаланс на світових ринках енергоресурсів;
- в) зростання безробіття;
- г) надмірне державне втручання в економіку.

10.3.13. Основні риси моделі державного регулювання "рейганоміки":

- а) збільшення мінімальної заробітної плати найманих працівників;
- б) зменшення податків на доходи корпорацій;
- в) збільшення інвестиційних податкових пільг;
- г) поширення соціальних програм;
- д) введення норм прискореної амортизації.

10.3.14. Основна мета "грошової реформи" Л. фон Ерхарда:

- а) створення твердої валюти;
- б) збільшення цін на вітчизняні товари;
- в) збільшення заробітної плати.

10.3.15. Умови полегшення експансії товарів і капіталів з США, що передбачав "план Маршалла":

- а) націоналізація промисловості країн;
- б) поставки в США дефіцитних товарів;
- в) торгівля з соціалістичними країнами;
- г) заохочення приватних американських інвестицій.

10.4. Дайте коротку відповідь:

10.4.1. Які інститути були створені внаслідок проведення міжнародної фінансової конференції у Бреттон-Вудсі у 1944 р.?

10.4.2. Метою якої програми економічної політики в США було приборкання інфляції, зменшення безробіття, виведення економіки з застою та поступове збалансування бюджету?

10.4.3. Для якого процесу характерно формування й удосконалення міжнародної співпраці, що поглиблює міжнародну спеціалізацію та кооперування виробництва?

10.4.4. Яка теорія в 1947 році у Німеччині вдало поєднала в собі особисту ініціативу підприємців, вільну конкуренцію з елементами державного регулювання?

10.4.5. Що є основою виникнення й розвитку нового сучасного технологічного способу виробництва у 1960 – 1970 роки?

10.4.6. Яка держава в роки Другої світової війни змогла не тільки уникнути великих втрат, але й збільшити національний дохід?

10.4.7. Яка програма відбудови і розвитку передбачала надання економічної допомоги країнам Європи з боку США?

10.4.8. Під яким процесом розуміється надання незалежності, повного суверенітету домініонам, залежним територіям?

10.4.9. До виникнення якого явища призвела інтернаціоналізація капіталу?

10.4.10. Чиї ідеї займали головне місце в господарських програмах західних держав у 1950 – 1960 рр.?

10.4.11. Якою подією характеризувався останній етап європейської інтеграції?

10.4.12. Як називався період бурхливого економічного розвитку Німеччини?

10.5. Установіть відповідність.

10.5.1. Установіть відповідність економічних наслідків Другої світової війни і держав-учасниць.

1. Великобританія.	а) збільшення національного доходу у 2 рази;
2. Німеччина.	б) державний борг збільшився у 8 разів;
3. США.	г) скорочення промислового виробництва на 70 %;
4. Франція	д) задоволення потреб у робочій силі військовополоненими

10.5.2. Установіть відповідність між досягненнями НТР і роками, коли вони відбувалися:

1. 1940-ті р.	а) розвиток генної інженерії, комп'ютерної техніки;
2. 1950-ті р.	б) розвиток біотехнологій;

10.5.7. Установіть відповідність між "економічним дивом" певної країни та однією з його головних причин:

1. "Економічне диво" Німеччини.	а) американська допомога у вигляді субсидій, постачання сировини, продовольства та інше;
2. "Економічне диво" Японії.	б) раціональне використання допомоги за "планом Маршалла";
3. "Економічне диво" Південної Кореї	в) використання економічної політики, орієнтованої на імпортозаміщення

10.6. Заповніть таблицю.

10.6.1. Проаналізуйте характерні риси змісту "плану Маршалла" і заповніть табл. 10.2:

Таблиця 10.2

Зміст "плану Маршалла"

Критерії	Характеристика
Дата реалізації плану	
Причини виникнення плану	
Учасники	
Мета впровадження плану	
Основні напрямки плану	
Інструменти	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

10.6.2. Проаналізуйте особливості "голлізму" і заповніть табл. 10.3:

Таблиця 10.3

Особливості "голлізму" у Франції

Критерії	Характеристика
Період впровадження	
Ідеологія "національної величі" Франції	
Державно-правова доктрина	
Економічна політика	
Соціальна політика	
Зовнішньополітична політика	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

10.6.3. Порівняйте особливості "економічного дива" у Німеччині та Японії і заповніть табл. 10.4.

Таблиця 10.4

**Порівняльна характеристика "економічного дива"
у Німеччині та Японії**

Критерії	Німецьке "економічне диво"	Японське "економічне диво"
Причини появи "економічного дива"		
Антимонопольні реформи		
Фінансова/грошова реформа		
Розвиток науки		
Соціальний напрямок реформ		
Результати "економічного дива"		

Зробіть відповідні висновки.

10.7. Розгадайте економічні кросворди на тему "Розвиток національних економік країн Європейської цивілізації в системі світового господарства під впливом науково-технічної революції".

10.7.1. Кросворд

По вертикалі:

1. У якій моделі державного регулювання 1981 року в США було реалізовано програму "нового федералізму"?

3. Завдяки якому процесу 1940 – 1990 рр. виникло близько 100 незалежних держав на колишній колоніальній периферії?

7. Яка країна використовувала індикативне планування у 1950 – 1960-ті рр.?

8. У якому плані у 1947 р. Радянський Союз відмовився брати участь, розцінивши його як план поневолювання Європи?

По горизонталі:

2. Виникнення якого нового явища у світовій економіці є наслідком інтернаціоналізації капіталу?

4. Завдяки якій французькій програмі була проведена монетарна реформа, що започаткувала зміцнення курсу франка?

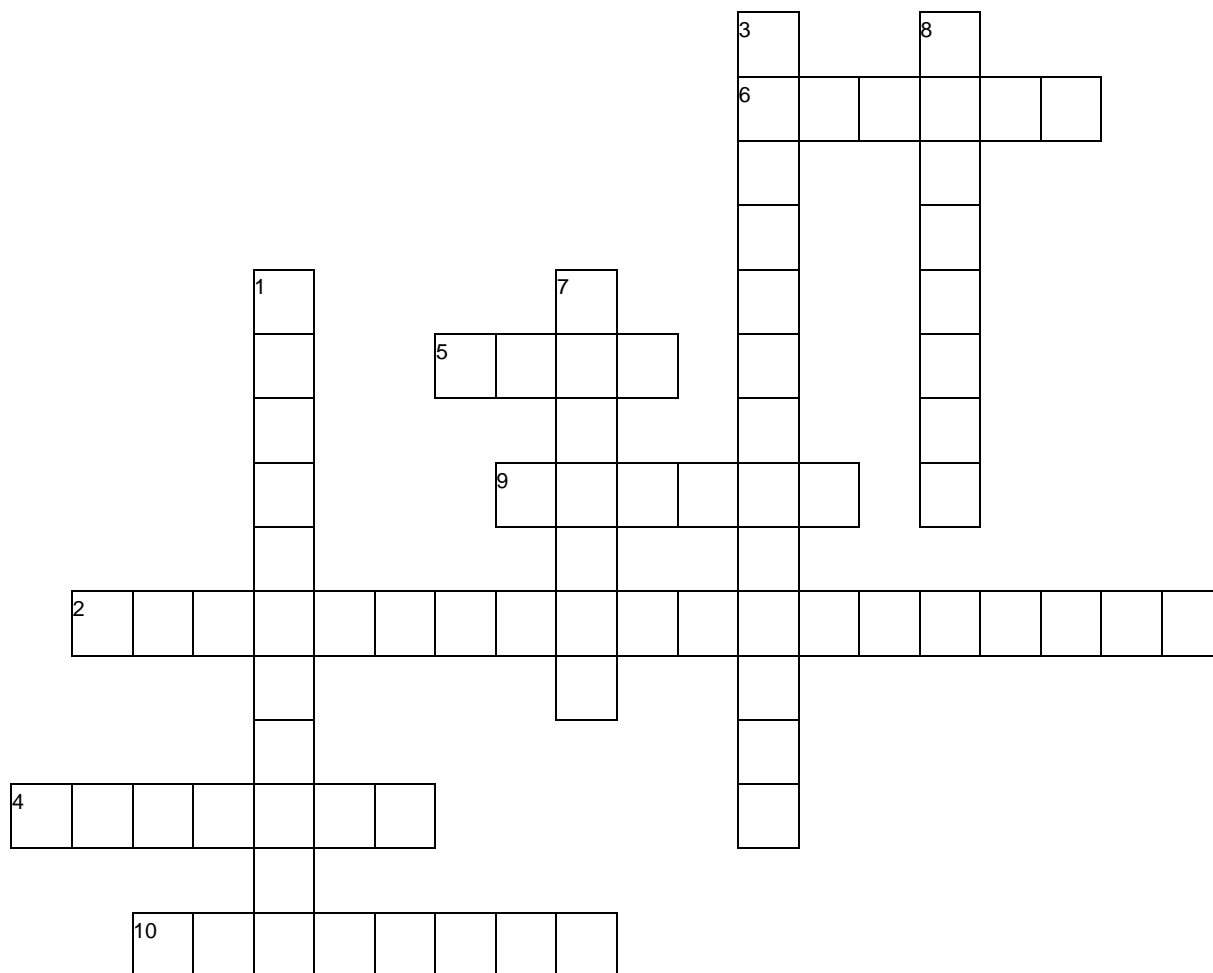
5. Яка валюта у 2002 році стала єдиною валютою ЄС?

6. Хто був творцем німецького "економічного дива"?

9. Яка країна після Другої світової війни перетворилась на "метрополію без колоній"?

10. Які монополії були розпущені у 1945 році згідно з новим анти-монопольним законодавством?

10.7.2. Кросворд

1. Яка модель державного регулювання Німеччини включала обмеження витрат федерального уряду?

2. Яку назву має економічна політика капіталістичної Англії наприкінці ХХ ст.?

3. Якою подією Японія завершила Другу світову війну 1945 р.?

4. Який процес є яскравим проявом глобалізації господарського життя країн?

5. Який вид планування став особливістю економічної стратегії Франції.

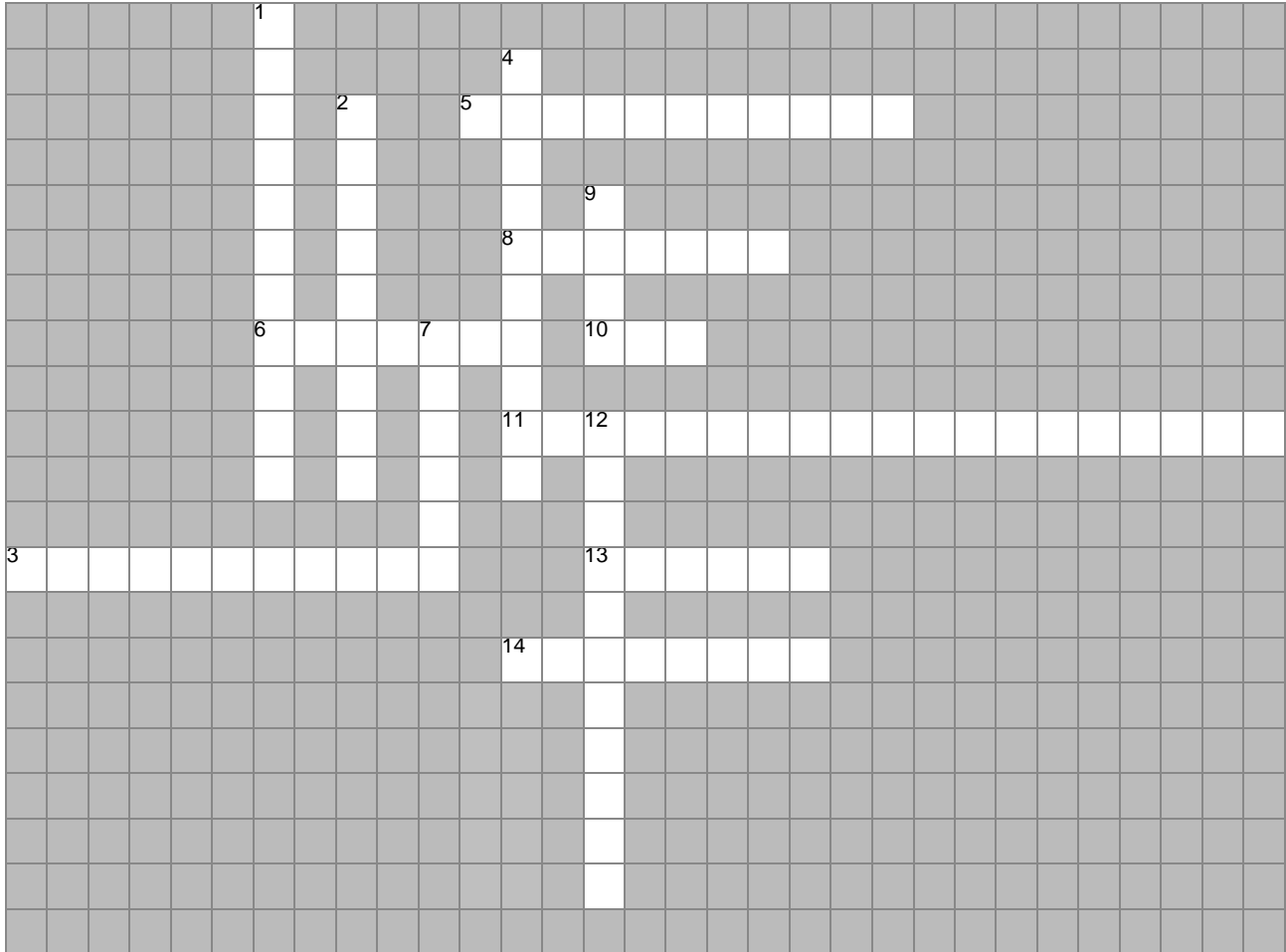
6. "План ...." – програма відбудови і розвитку післявоєнної Європи.

7. Яка країна після Другої світової війни втратила 1/4 національного багатства?

8. Яка реформа Ерхарда була проведена 21 червня 1949 р.?

9. У якому об'єднанні створення зони вільної торгівлі стало початком інтеграційних процесів у Європі?

10. Яка країна була безперечним світовим лідером у другій половині ХХ ст.?

11. Процес економічного, культурного, політичного зближення, вирівнювання, об'єднання та взаємного збагачення групи країн.

12. Один із винаходів науково-технічної революції 1940-х років.

13. Хто є головним ідеологом і творцем німецького "економічного дива"?

14. Яка валюта отримала статус світової резервної валюти на конференції у м. Бреттон-Вудс у 1944 р.?

10.8. "Брейн-ринг" (з питаннями).

10.8.1. Яка країна після Другої світової війни зайняла положення абсолютного економічного лідера?

10.8.2. Який план 1947 року був спрямований на відбудову й розвиток післявоєнної Європи шляхом надання їй економічної допомоги з боку США?

10.8.3. Назвіть основні передумови виникнення НТР у другій половині ХХ ст.

10.8.4. Яка валюта після конференції у м. Бреттон-Вудс у 1944 р. стала головною одиницею в міжнародних розрахунках і платежах?

10.8.5. Назвіть головні негативні наслідки НТР у другій половині ХХ ст.

10.8.6. На скільки скоротилося промислове виробництво у Франції після війни?

10.8.7. З якою метою була проведена грошова реформа в Німеччині у 1949 р.?

10.8.8. Якій політиці французького уряду 1940-х років характерні активна підприємницька діяльність держави та індикативне планування?

10.8.9. Який захід був першим кроком економічної політики Р. Рейгана у 1980-ті роки?

10.8.10. Яким реформам 1979 р. у Великобританії характерно скорочення державного підприємництва та приватизація?

10.8.11. Що передбачає створення митного союзу?

10.8.12. Який етап інтеграції забезпечує вільний рух послуг, капіталу і робочої сили?

10.8.13. Утворення якого союзу є завершальним етапом європейської інтеграції?

10.8.14. Шляхом утворення якої організації відбулось створення зони вільної торгівлі?

10.8.15. Яким реформам 1970-х років у Великобританії характерна денационалізація промисловості?

10.8.16. Які є основні центри економічного суперництва світового господарства?

10.8.17. Назвіть найбільш ранню та найбільш розвинену форму міжнародної інтеграції.

10.8.18. Які три підсистеми країн охоплювало світове господарство в другій половині ХХ ст.?

10.8.19. Назвіть основні етапи розвитку інтеграційних процесів.

10.8.20. Як називається процес зближення національних економік шляхом утворення єдиного економічного простору для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів через національні кордони?

Тема 11. Світове господарство та основні напрями економічної думки на етапі інформаційно-технологічної революції (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо змін в економічному розвитку США, Японії, країн Європейського Союзу та основних напрямів економічної думки в кінці ХХ – початку ХХІ ст., а також вмінь та навичок з визначення особливостей світових інтеграційних процесів на сучасному етапі.

11.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь поясніть.

11.1.1. Глобалізація – це процес перетворення світового ринку на єдиний ринок товарів, послуг, робочої сили і капіталу.

11.1.2. Автором поняття "глобалізація" є М. Кастельс.

11.1.3. Глокалізація – це процес об'єднання економічних суб'єктів, поглиблення їх взаємодії, розвиток зв'язків між ними.

11.1.4. Транснаціональна корпорація – це велике підприємство, засноване на приватній власності і "розпорошенні" прав власності.

11.1.5. Сучасний неокласичний інституціоналізм як окремий напрям економічної думки виник у 90-ті рр. ХХ ст. у США.

11.1.6. Представники сучасного інституціоналізму розвивають основні методологічні положення неокласичної економічної теорії, а саме ідеї вільного ціноутворення, невтручання держави в економічні процеси, захист приватної власності.

11.1.7. До структури сучасної неокласичної економічної теорії належить як сучасна економічна теорія трансакційних витрат, так і нова радикальна політична економія.

11.1.8. Д. Норт є автором роботи "Природа фірми", у якій він вперше в історії економічної думки ввів у науковий обіг поняття "трансакційні витрати".

11.1.9. Р. Коуз є Нобелівським лауреатом з економіки 1991 р.

11.1.10. Автором "дилеми інституційних змін" є Д. Норт.

11.2. Дайте визначення (табл. 11.1):

Таблиця 11.1

Основні поняття становлення постіндустріального суспільства (друга половина XX – початок XXI ст.)

№п/п	Поняття	Визначення
1	Глобалізація	
2	Інтеграція	
3	Інтеграційне об'єднання	
4	Інформаційно-технологічна революція	
5	Інновація	
6	Транснаціональна корпорація	
7	"Шокова терапія"	
8	Градуалізм	
9	"Економіка знань"	
10	"Неокласичний синтез"	

11.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

11.3.1. До особливостей сучасного етапу розвитку світового господарства слід віднести:

- а) наявність структурних диспропорцій;
- б) пом'якшення гостроти класових суперечностей;
- в) виникнення акціонерних товариств;
- г) поява глобального бізнесу;
- д) формування ринку найманої робочої сили;
- е) існування економічної нерівності;
- є) введення внутрішньогосподарської планомірності та міждержавної координованості дій;
- ж) утворення нових форм неокolonіальної залежності країн, що розвиваються;
- з) зростання сільського населення;
- і) наростання глобальних проблем сучасності.

11.3.2. Яке з цих об'єднань не є інтеграційним:

- а) БРІКС;
- б) НАФТА;
- в) НАТО;
- г) МЕРКОСУР?

11.3.3. Які країни належать до складу інтеграційного об'єднання НАФТА:

- а) США, Канада, Японія;
- б) США, Канада, Німеччина;
- в) Японія, Німеччина, Мексика;
- г) США, Канада, Мексика?

11.3.4. Які країни належать до складу інтеграційного об'єднання МЕРКОСУР:

- а) Аргентина, Бразилія, Венесуела, Парагвай, Уругвай;
- б) Аргентина, Бразилія, Венесуела, Парагвай, Чилі;
- в) Бразилія, Венесуела, Колумбія, Парагвай, Чилі;
- г) Бразилія, Венесуела, Колумбія, Мексика Чилі?

11.3.5. До країн групи G7 належать:

- а) США, Бельгія, Канада, Італія, Німеччина, Франція, Японія;
- б) США, Велика Британія, Канада, Китай, Італія, Німеччина, Франція;
- в) США, Велика Британія, Канада, Італія, Німеччина, Франція, Японія;
- г) Велика Британія, Канада, Китай, Італія, Німеччина, Франція, Японія.

11.3.6. У якій постсоціалістичній країні у 90-ті рр. XX ст. використовувалася модель "шокової терапії":

- а) В'єтнамі;
- б) Китаї,
- в) Білорусі;
- г) Польщі?

11.3.7. Хто з наведених авторів не є Нобелівським лауреатом з економіки:

- а) А. Сміт;
- б) Т. Сарджент;
- в) М. Фрідмен;
- г) Е. Фелпс?

11.3.8. Що мав на увазі Е. Тоффлер під "третьою хвилею" в історії економічного розвитку:

- а) промислову революцію;
- б) технологічну революцію;
- в) соціалістичну революцію;
- г) аграрну революцію?

11.3.9. Представниками французького неоінституціоналізму є:

- а) Т. Веблен, Р. Коуз, Д. Норт;
- б) Р. Буайє, Р. Коуз, Г. Мюрдаль;

- в) Д. Норт, Л. Тевено, О. Фавро;
- г) Р. Буайє, Л. Тевено, О. Фавро.

11.3.10. Які з цих інституціональних підсистем вивчають представники французького неоінституціоналізму:

- а) ринкова;
- б) традиційна;
- в) цивільна;
- г) індустріальна;
- д) постіндустріальна;
- е) соціальна;
- э) екологічна;
- ж) творча;
- з) приватна;
- і) державна;
- ї) цивільна.

11.4. Дайте коротку відповідь:

11.4.1. Яку назву має процес перетворення світового ринку на єдиний ринок товарів, послуг, робочої сили і капіталу?

11.4.2. Які інтеграційні об'єднання вам відомі?

11.4.3. Що А. Тоффлер розуміє під "третьою хвилею"?

11.4.4. Хто є автором поняття "постіндустріальне суспільство"?

11.4.5. Які країни належать до "нових індустріальних"?

11.4.6. Які країни належать до постсоціалістичних?

11.4.7. Які країни належать до країн, що розвиваються?

11.4.8. Яка країна на сучасному етапі має найбільший золотовалютний запас?

11.4.9. Назвіть представників сучасної неоінституціональної теорії.

11.4.10. Хто ввів в економічну науку поняття "трансакційні витрати"?

11.5. Установіть відповідність.

11.5.1. Установіть відповідність між країнами та їх приналежністю до певних інтеграційних об'єднань:

1. Бразилія.	а) ЄС;
2. Канада.	б) НАФТА;
3. Німеччина	в) МЕРКОСУР

11.5.2. Установіть відповідність між сучасними неоінституціональними теоріями та їх авторами:

1. Теорія суспільного вибору.	а) Р. Коуз;
2. Теорія трансакційних витрат.	б) Дж. Бьюкенен;
3. Теорія трансформації капіталізму	в) Ф. Перру

11.5.3. Установіть відповідність між сучасними теоріями трансформації економічних систем та вченими, які є їх авторами:

1. Теорія "народного капіталізму".	а) А. Берлі;
2. Теорія "дифузії власності".	б) С. Чейз;
3. Теорія "конвергенції"	в) Я. Тінберген

11.5.4. Установіть відповідність між Нобелівськими лауреатами з економіки та датами вручення їм Нобелівської премії:

1. С. Сарджент.	а) 2001 р.;
2. Дж. Стігліц.	б) 2011 р.;
3. Д. Енгус	в) 2015 р.

11.5.5. Установіть відповідність між Нобелівськими лауреатами з економіки та назвами їх робіт:

1. "Інститути та економічне зростання: історичний вступ".	а) Г. Беккер;
2. "Проблема торгів".	б) Дж. Неш;
3. "Поведінка людей: економічний підхід"	в) Д. Норт

11.6. Заповніть таблицю.

11.6.1. Порівняйте моделі трансформації постсоціалістичних економік Польщі та Угорщини і заповніть табл. 11.2:

Таблиця 11.2

**Особливості трансформації постсоціалістичних економік
Польщі та Угорщини**

Критерії	Польща	Угорщина
Хронологічні межі		
Автор моделі трансформації		
Основні напрямки реформування економіки		
Основні результати		
Роль реформ у подальшому розвитку країни		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

11.6.2. Проаналізуйте роль Китаю у сучасному світовому господарстві і заповніть табл. 11.3:

Таблиця 11.3

Особливості сучасного неоінституціоналізму

Критерії	Китай
Стратегічна мета	
Досвід реформ "чотири модернізації"	
Основні макроекономічні показники (2000-2015 рр.)	
Зовнішньоекономічні пріоритети	
Сценарій розвитку країни до 2030 р.	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

11.6.3. Проаналізуйте особливості сучасного неоінституціоналізму і заповніть табл. 11.4:

Таблиця 11.4

Особливості сучасного неоінституціоналізму

Критерії	Неоінституціоналізм
Основні напрямки	
Представники	
Основні положення	
Внесок у світову економічну думку	
Досвід застосування неоінституціональних концепцій у реформуванні постсоціалістичних країн	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

11.6.4. Порівняйте особливості розвитку американського і французького неоінституціоналізму і заповніть табл. 11.5:

Таблиця 11.5

Основні напрями сучасного неоінституціоналізму

Критерії	Американський неоінституціоналізм	Французький неоінституціоналізм
1	2	3
Передумови виникнення		
Представники		
Основні теорії		

1	2	3
Базові категорії		
Досвід застосування неоінституціональних концепцій у реформуванні країн, що розвиваються		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

11.6.5. Порівняйте особливості розвитку сучасної радикальної політичної економії і заповніть табл. 11.6:

Таблиця 11.6

Особливості розвитку сучасної радикальної політичної економії

Критерії	Радикальна політична економія
Передумови виникнення	
Представники	
Основні теорії	
Демократична модель планового господарства	
Ідеї побудови нового суспільства	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

11.7. Напишіть есе на одну із запропонованих тем:

11.7.1. Базові основи суб'єктивного глобалізму.

11.7.2. Об'єктивність та закономірність сучасних глобалізаційно-інтеграційних процесів.

11.7.3. Інтелектуалізація світового економічного розвитку.

11.7.4. Аналіз структурних диспропорцій в глобальній економіці.

11.7.5. Проблеми економічної нерівності в глобальній економіці.

11.7.6. Порівняльна характеристика моделей "шокової терапії" у Польщі та Україні.

11.7.7. Світовий досвід практичного застосування ідей неоінституціоналізму для вирішення проблем соціально-економічного розвитку країни в кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

11.7.8. Криза економічної теорії марксизму в період неоконсервативних революцій.

11.7.9. Проблема "якості життя" в роботах представників сучасної теорії соціал-демократії.

11.7.10. Парадигми світового економічного розвитку: новітні концепції.

11.8. Складіть та розгадайте у групі економічний кросворд на тему "Розвиток світового господарства на сучасному етапі інформаційно-технологічної революції". Кросворд повинен містити не менше 15 слів.

11.9. Підготуйте презентацію на одну із запропонованих тем:

11.9.1. Історичні та теоретико-методологічні передумови виникнення сучасних процесів глобалізації.

11.9.2. Сучасні теорії глобалізації.

11.9.3. Внесок О. Вільямсона та Е. Остром у розвиток сучасної економічної теорії.

11.9.4. Соціально-економічні та політичні передумови виникнення радикальної політичної економії.

11.9.5. Особливості розвитку самостійної економічної думки в країнах, що розвиваються.

11.10. Брейн-ринг на тему "Еволюція ринкової економічної теорії на сучасному етапі"

Як відомо, брейн-ринг – це метод активізації навчального процесу у вищій школі, який сприяє реалізації виховних і творчих компонентів діяльності студентів у процесі закріплення навчального матеріалу. Для проведення брейн-рингу на тему "Еволюція ринкової економічної теорії на сучасному етапі" студенти групи мають розподілитися на дві команди, у кожній з яких по 6 – 8 студентів. Кожна команда має обрати собі назву і капітана. Виграє та команда, яка набере більшу кількість балів. Відповідно члени команди, яка переможе, отримають по 2 бали за практичне заняття, які є максимальними згідно з технологічною картою, а члени команди, яка програє, отримають по 1 балу. Брейн-ринг на тему "Еволюція ринкової економічної теорії на сучасному етапі" передбачає три тури.

Тур 1 "Експрес". У цьому турі беруть участь усі члени команд, а капітани за допомогою підняття руки сигналізують про те, що команда готова відповідати. Виграє та команда, яка першою дасть правильну відповідь.

Час на обговорення кожного питання – 30 секунд. Кожна вірна відповідь оцінюється у 1 бал. Усі "викрики з місця" караються штрафними балами для усієї команди, а саме питання знімається з розгляду. У випадку, якщо капітани обох команд підняли руки одночасно, то вони пишуть свої відповіді на аркушах білого паперу і передають викладачеві для перевірки. Викладач оголошує відповідь і зазначає кількість отриманих балів у турнірній таблиці. Далі наведений перелік питань для проведення туру 1 "Експрес" брейн-рингу на тему "Еволюція ринкової економічної теорії на сучасному етапі".

1. Якими напрямками представлена світова економічна думка на етапі інформаційно-технологічної революції?
2. У чому полягає сутність теорій трансформації капіталізму?
3. Хто є автором теорії "академічного соціалізму" в сучасній науці?
4. У чому полягає сутність теорії "конвергенції" Я. Тінбергена?
5. Що таке "методологічний холізм", який характерний для сучасної неоінституціональної теорії?
6. Якими є базові категорії, що складають методологічну основу сучасного неоінституціоналізму?
7. Що сучасні неоінституціоналісти розуміють під поняттям "зовнішні ефекти"?
8. Назвіть представників сучасного неоінституціоналізму.
9. Хто є автором поняття "трансакційні витрати"? У чому полягає їх економічний зміст?
10. Хто є засновником теорії суспільного вибору?
11. Яким проблемам присвячені основна робота Р. Коуза "Природа фірми"?
12. У чому полягає сутність "теореми Коуза"?
13. Назвіть шість "цивілізаційних принципів" А. Тоффлера.
14. Які передумови обумовили появу радикальної політичної економії в сучасній науці?
15. Назвіть представників сучасної радикальної політичної економії.
16. Назвіть представників сучасного марксизму в світовій економічній науці.
17. Що таке "меритократія"?
18. У чому полягає сутність мегатенденцій Дж. Несбіта та П. Абурден?
20. Хто став Нобелівським лауреатом 2015 р. з економіки? У чому полягає їх внесок у сучасну економічну науку?

Тур 2 "Розуму палата". У цьому турі студентам необхідно дати розгорнуту відповідь на питання. Відповідає та команда, капітан якої першим підняв руку. Час на обговорення кожного питання – 2 хвилини. Кожна правильна відповідь оцінюється у 3 бали. Далі наведений перелік питань для проведення туру 2 "Розуму палата" брейн-рингу на тему "Еволюція ринкової економічної теорії на сучасному етапі".

1. Визначте основні тенденції розвитку світової економічної думки на сучасному етапі.

2. У чому полягають розбіжності між "старим" і "новим" інституціоналізмом?

3. Чому неоінституціоналізм є одним із найпоширеніших напрямів сучасної світової економічної думки?

4. Чому в сучасній економічній науці прибічників неоінституціоналізму вважають опонентами неокласичної економічної школи?

5. Визначте причини кризи економічної теорії марксизму в умовах неокласичних революцій.

6. У чому полягає специфіка розвитку сучасної економічної теорії в країнах Центральної та Східної Європи?

7. У чому полягає специфіка розвитку сучасної економічної теорії в країнах, що розвиваються?

8. Проаналізуйте можливості застосування ідей неоінституціоналізму для вирішення проблеми економічних реформ у сучасній Україні.

9. У чому полягає принципова відмінність між класичною економічною теорією і теорією "економіки знань"?

10. Проаналізуйте роль знань для розвитку різних груп країн світу: розвинутих, постсоціалістичних, "нових індустріальних", а також країн, що розвиваються.

Тур 3 "Конкурс капітанів". У цьому турі беруть участь лише капітани команд. Відповідає капітан тієї команди, який першим підняв руку. Час на підготовку – 2 хвилини. Кожна вірна відповідь оцінюється у 5 балів. Далі наведений перелік питань для проведення туру 3 "Конкурс капітанів" брейн-рингу на тему "Еволюція ринкової економічної теорії на сучасному етапі".

1. Які теоретичні підходи до визначення розвитку світової економіки у XXI ст. вам відомі?

2. На вашу думку, неокласичний синтез П. Самуельсона – це сполучення двох наукових підходів (класичного і монетаристського) або звичайна компіляція? Відповідь обґрунтуйте.

3. Наведіть приклади практичного застосування неоінституціональної теорії в економічній політиці західноєвропейських країн.

Після проведення трьох турів викладач оголошує результати брейн-рингу, занесені до турнірної таблиці, і виставляє бали усім студентам за практичне заняття. Капітани проводять самооцінку дій членів команди і обговорюють складнощі, що виникали під час проведення брейн-рингу.

Тема 12. Економічний розвиток України в умовах радянської економічної системи та його трактування в економічній думці

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо особливостей проведення політики "воєнного комунізму" і НЕПу в Україні, а також вмінь та навичок з визначення особливостей повоєнної відбудови і господарського розвитку України в 50 – 80-ті роки ХХ ст. та характерних рис радянської економічної теорії.

12.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь обґрунтуйте.

12.1.1. Основним напрямом політики "воєнного комунізму" було посилення протекціонізму в торговій політиці держави.

12.1.2. Проведення нової економічної політики в Україні сприяло зростанню промислового і сільськогосподарського виробництва, зупиненню інфляції та стабілізації грошового обігу, підвищенню життєвого рівня населення.

12.1.3. Основним джерелом індустріалізації є розпад економічних зв'язків, що склалися у період НЕПу.

12.1.4. Відповідно до плану Маршала, США було надано кредит СРСР у 1948 р.

12.1.5. Для України в період загострення кризи радянської системи (середина 60-х – початок 80-х) було характерне підвищення цін на ряд товарів та послуг, а також дефіцит.

12.1.6. Концесія – надання державою в експлуатацію іноземного або вітчизняного капіталу юридичній особі частини своїх природних багатств, підприємств і технологічних комплексів, інших об'єктів.

12.1.7. Колективізація – централізовані державні перспективні плани, які були спрямовані на розвиток економіки, техніки, науки, освіти та культури в СРСР.

12.1.8. Радянське керівництво намагалося підвищити ефективність сільського господарства у 70-ті рр. масштабними заходами з меліорації та хімізації сільського господарства.

12.1.9. Основними етапами розвитку Радянської України були п'ятирічні плани – форма централізованого планування економічного та соціального розвитку.

12.1.10. З ініціативи відомого економіста М. Туган-Барановського було створено Інститут економічної кон'юнктури.

12.2. Дайте визначення (табл. 12.1):

Таблиця 12.1

**Основні поняття економічного розвитку України
в умовах радянської економічної системи та його трактування
в економічній думці**

№ п/п	Поняття	Визначення
1	Політика "воєнного комунізму"	
2	Концесія	
3	П'ятирічка	
4	Нова економічна політика	
5	Індустріалізація	
6	Продподаток	
7	Націоналізація	
8	Кооперація	
9	Продрозверстка	
10	Колективізація	

12.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

12.3.1. Основними причинами проведення політики воєнного комунізму були:

а) потреби громадянської війни;

б) суб'єктивне бажання скоріше перейти до комуністичних принципів виробництва та розподілу;

- в) необхідність виходу з кризи і розрухи;
- г) всі відповіді правильні.

12.3.2. Прийняття Продовольчої програми за часів правління

Л. Брежнєвим свідчило про:

- а) розквіт сільського господарства;
- б) занепад і кризу сільського господарства;
- в) стагнацію (відсутність динаміки розвитку) сільського господарства;
- г) необхідність залучення іноземних інвестицій у сільське господарство.

12.3.3. Вкажіть, які заходи були вжиті під час проведення НЕПу:

- а) дозвіл приватної власності;
- б) продрозверстка;
- в) введення господарчого розрахунку на підприємствах;
- г) продподаток.

12.3.4. Політика "воєнного комунізму" передбачала:

- а) націоналізацію підприємств;
- б) створення концесій;
- в) перевід державних підприємств на госпрозрахунок;
- г) денационалізацію підприємств.

12.3.5. У яких сферах домінував приватний капітал в роки НЕПу:

- а) важка промисловість;
- б) торгівля;
- в) сільське господарство;
- г) легка промисловість?

12.3.6. Основним завданням третьої п'ятирічки було:

- а) побудова соціалістичного суспільства;
- б) ліквідація причин, що сприяють розподіленню суспільства на класи;
- в) випередження капіталістичних країн в економічному розвитку;
- г) всі відповіді правильні.

12.3.7. Вкажіть характерну рису НЕПу:

- а) карткова система;
- б) передача в приватні руки дрібних і середніх підприємств;
- в) відмова держави від монополії зовнішньої торгівлі;
- г) денационалізація великих підприємств.

12.3.8. Основним завданням другої п'ятирічки було:

- а) завершення технічної реконструкції народного господарства;
- б) освоєння нової техніки;

- в) освоєння нового виробництва;
- г) повна колективізація села.

12.3.9. Основними джерелами індустріалізації є:

- а) помірна інфляція;
- б) націоналізація промисловості;
- в) податкова система, зокрема збільшення прямих і непрямих податків;
- г) конфіскація церковного і монастирського майна;
- д) збільшення кількості грошей в обігу;
- е) колективізація сільського господарства;
- є) розвиток споживчого кредиту.

12.3.10. Основним завданням першої п'ятирічки було:

- а) відміна карткової системи;
- б) розгортання колективізації сільського господарства;
- в) технічна реконструкція народного господарства;
- г) перехід до ринкової економіки.

12.3.11. У якому році було прийнято рішення про перехід до НЕПу:

- а) 1920;
- б) 1921;
- в) 1922;
- г) 1923?

12.3.12. Які об'єднання підприємств отримали розповсюдження в Україні в період НЕПу:

- а) трести;
- б) синдикати;
- в) концерни;
- г) конгломерати?

12.3.13. Який із напрямів проведення НЕП у сільському господарстві названо неправильно:

- а) надання в оренду землі і сільськогосподарської техніки;
- б) введення продрозверстки;
- в) відновлення вільної торгівлі надлишками сільськогосподарської продукції;
- г) розвиток сільськогосподарської кооперації?

12.3.14. З якої галузі розпочалася реформа 1965 р.:

- а) з легкої промисловості;
- б) з сільського господарства;

- в) з важкої промисловості;
- г) з торгівлі?

12.3.15. За ініціативою якого вченого-економіста було створено Інститут економічної кон'юнктури в Україні:

- а) Є. Слуцький;
- б) Е. Ліберман;
- в) М. Туган-Барановський;
- г) Ф. Задорожний?

12.3.16. Основними причинами проведення політики воєнного комунізму були:

- а) потреби громадянської війни;
- б) суб'єктивне бажання скоріше перейти до комуністичних принципів виробництва та розподілу;
- в) необхідність виходу з кризи і розрухи;
- г) всі відповіді правильні.

12.4. Дайте коротку відповідь:

12.4.1. Назвіть галузь, з якої розпочалася індустріалізація.

12.4.2. Як називалася політика 1970 – 1985 рр., що заперечувала будь-яку спробу оновлення суспільства, консервувала існуючий режим наростання кризи радянського ладу?

12.4.3. Кооперативна організація селян у СРСР, що добровільно об'єдналися для спільного ведення крупного сільськогосподарського виробництва.

12.4.4. Політика, що базувалася на економічних методах управління економікою і передбачала формування ринку і ринкових відносин.

12.4.5. Назвіть єдиний емісійний банк, що діяв у рамках нової економічної політики.

12.4.6. Система заходів, спрямованих на прискорений розвиток важкої промисловості з метою технічного переозброєння економіки і зміцнення обороноздатності країни.

12.4.7. Неофіційна назва періоду історії СРСР (середина 1950-х – початок 1960-х рр.), характерними рисами якого були спроби реформування системи у напрямку лібералізації, відносна демократизація, гуманізація політичного та громадського життя.

12.4.8. Назвіть систему заходів 1965 року у промисловості та сільському господарстві, яка передбачала запровадження елементів економічного регулювання в СРСР.

12.4.9. З ініціативи якого відомого економіста було створено Інститут економічної кон'юнктури, метою якого було проведення економічних досліджень закономірностей суспільного розвитку?

12.4.10. Назвіть вченого-економіста, що намагався з'єднати трудову теорію вартості і теорію граничної корисності.

12.5. Установіть відповідність.

12.5.1. Установіть відповідність між етапами розвитку радянської економічної теорії та їх характерними рисами:

1. Перший етап.	а) криза політичної економії;
2. Другий етап.	б) формування політекономії соціалізму як науки;
3. Третій етап.	в) ідеологізація економічних поглядів;
4. Четвертий етап	г) спроби моделювання нового суспільства

12.5.2. Установіть відповідність між основними законодавчими актами періоду економічного розвитку України в умовах радянської системи та їх трактуванням:

1. Про "Соціалізацію землі".	а) надання самостійності трудовим колективам;
2. Про "Продрозверстку".	б) поширення сфери приватної ініціативи;
3. "Про кооперацію".	в) націоналізація і розподіл землі;
4. "Про державне підприємство та об'єднання"	г) обов'язкове вилучення залишків продовольчих товарів

12.5.3. Установіть відповідність між представниками економічної теорії та їх внеском у науку:

1) М. Д. Кондратьєв.	а) проведення економічних досліджень закономірностей суспільного розвитку;
2) Є.Є. Слуцький.	б) "Нариси теорії потреб";
3) В.І. Вернадський.	в) теорія границь стохастичних функцій;
4) М.І. Туган-Барановський	г) засновник теорії великих циклів економічної кон'юнктури.

12.5.4. Установіть відповідність між складовими нової економічної політики та сферами їх використання:

1) Промисловість.	а) розвиток зовнішньої торгівлі;
2) Сільське господарство.	б) децентралізація управління;
3) Торгівля.	в) відміна карткової системи;
4) Фінанси	г) введення продподатку

12.5.5. Установіть відповідність між основними подіями розвитку України в умовах радянської економічної системи та їх датуванням:

1) "Воєнний комунізм".	а) 1922 – 1924 рр.;
2) Грошова реформа.	б) 1918 – 1921 рр.;
3) НЕП	в) 1921 – 1928 рр.

12.6. Заповніть таблицю:

12.6.1. Проаналізуйте особливості Нової економічної політики України в умовах радянської економічної системи і заповніть табл. 12.2.

Таблиця 12.2

Особливості нової економічної політики України

Критерії	Нова економічна політика
Хронологічні рамки	
Фактори виникнення	
Завдання політики	
Етапи розвитку	
НЕП у фінансовій сфері	
НЕП у сільському господарстві	
НЕП у промисловості	
Результати	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

12.6.2. Проаналізуйте особливості індустріалізації в умовах радянської економічної системи. і заповніть табл. 12.3.

Таблиця 12.3

Особливості індустріалізації

Критерій	Індустріалізація в Україні
1	2
Хронологічні рамки	
Етапи розвитку	

1	2
Фактори виникнення	
Основні джерела індустріалізації	
Результати	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

12.6.3. Порівняйте економічний зміст першого та третього п'ятирічного плану і заповніть табл. 12.4.

Таблиця 12.4

Економічні особливості першого та третього п'ятирічного плану

Критерії	Перша п'ятирічка	Друга п'ятирічка
Хронологічні рамки		
Головна мета		
Найбільші новобудови		
Результати		
Економічне значення		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

12.6.4. Порівняйте економічний зміст другого та третього п'ятирічного плану і заповніть табл. 12.5.

Таблиця 12.5

Економічні особливості другого та третього п'ятирічного плану

Критерії	Друга п'ятирічка	Третя п'ятирічка
Хронологічні рамки		
Головна мета		
Найбільші новобудови		
Результати		
Економічне значення		
Інші (доповніть список)		

Зробіть відповідні висновки.

12.6.5. Проаналізуйте особливості проведення політики "Воєнного комунізму" в Україні і заповніть табл. 12.6.

Таблиця 12.6

Особливості проведення політики "воєнного комунізму" в Україні

Критерії	"Воєнний комунізм"
Критерії	
Період впровадження	
Причини впровадження	
Заходи, що передбачалися для її реалізації (окремо) у різних галузях народного господарства (промисловості, сільському господарстві, торгівлі, фінансовій сфері тощо)	
Наслідки впровадження даної політики для України та світу	
Критерії	

12.7. "Брейн-ринг"

12.7.1. Змішане підприємство із залученням коштів держави та іноземних фірм.

12.7.2. Коли було прийнято рішення про перехід до НЕПу?

12.7.3. Економічно підкріплений процес переходу до великого машинного виробництва, завдяки якому суспільство переходить від аграрного до індустріального типу розвитку.

12.7.4. Централізований державний план, метою якого був прискорений розвиток промисловості, розгортання колективізації сільського господарства і підвищення рівня життя населення.

12.7.5. Коли було прийнято курс на суспільну колективізацію суспільного господарства?

12.7.6. Автор статті "План, премія і прибуток", яка стала відправним пунктом щодо вдосконалення системи управління, планування, стимулювання виробництва.

12.7.7. Назвіть перший в Україні побудований електрометалургійний завод з випуску інструментальної сталі.

12.7.8. Які етапи розвитку радянської економічної теорії виділяють в економічній літературі?

12.7.9. Назвіть державний орган, який здійснював загальнодержавне планування розвитку народного господарства СРСР і контроль за виконанням народногосподарських планів.

12.7.10. У якому році Україна стала співзасновницею ООН?

12.7.11. Економічна політика, яка проводилася в Радянських республіках починаючи з 1921 року, змінивши політику "воєнного комунізму".

12.7.12. Що стало основним приводом згортання НЕПу у 1927-1928 рр.?

12.7.13. Створення великих колективних господарств на основі селянських дворів.

12.7.14. Назвіть хронологічні рамки третьої п'ятирічки.

12.7.15. Як називалися ради народного господарства, державні органи територіального управління й планування сільського господарства УРСР і СРСР, що існували 1918 – 1931 і 1957 – 1965 рр.?

12.7.16. Традиційна фаза економічного розвитку держави, для якої характерні певний спад ділової активності і кон'юнктури, незначне зростання безробіття та зниження цін, яка була притаманна для радянської економіки в кінці 1980-х р.

12.7.17. З приходом до влади якого політичного діяча були ліквідовані раднаргоспи і відновлена система управління через союзні та союзно-республіканські міністерства?

12.7.18. Назвіть основні три гасла другого етапу економічного реформування СРСР.

12.7.19. Коли було прийнято курс на індустріалізацію?

12.7.20. З якої галузі почалася післявоєнна відбудова України?

Тема 13. Формування засад ринкового господарства в Україні (90- ті рр. XX ст. – початок XXI ст.)

Метою вивчення теми є формування у студентів знань щодо об'єктивних передумов радикальних перетворень української економіки, її трансформаційного характеру, пов'язаного з: суверенізацією національної економіки; лібералізацією та демократизацією економічного життя; формуванням інноваційного типу суспільного відтворення; соціалізацією економічних процесів; а також вмінь та навичок з визначення необхідності інтеграції в світову економіку. У сучасних умовах існує об'єктивна необхідність інтеграції України в ЄС та світову економіку.

13.1. Визначте, яке з положень правильне, а яке помилкове. Відповідь поясніть.

13.1.1. Причина структурної деформації економіки України на початку 90-х рр. – монополія державної власності на засоби виробництва.

13.1.2. В Україні у 1992 р. була обрана модель "шокової терапії" переходу до ринку.

13.1.3. Основні задачі нової соціально-економічної стратегії середини 90-х рр.: фінансова стабілізація, лібералізація цін, структурна перебудова виробництва і зовнішньоекономічних зв'язків та інше.

13.1.4. Грошова реформа в Україні була проведена у 1996 р. з метою валютної стабілізації.

13.1.5. Економічний потенціал в Україні у середині 90 – х рр. використовувався ефективно.

13.1.6. У 2000 – 2002 рр. були досягнуті позитивні результати у економічному розвитку країни.

13.1.7. Підвищення доходів населення не веде до прискорення економічного росту.

13.1.8. Накопичення інвестиційного капіталу в Україні привело до прискорення економічного росту.

13.1.9. Неефективна податкова політика була однією з причин системної кризи в Україні у 2008 р.

13.1.10. Ліквідація системної кризи в Україні мала такі етапи як стабілізаційний та якісного економічного зростання.

13.2. Дайте визначення (табл. 13.1):

Таблиця 13.1

Основні поняття формування засад ринкового господарства в Україні (90- ті рр. XX ст. – початок XXI ст.)

№п/п	Поняття	Визначення
1	Інфляція	
2	Безробіття	
3	Приватизація	
4	Тіньова економіка	
5	Економічна політика	
6	Лібералізація цін	
7	Грошова реформа	
8	Фінансова криза	
9	Антикризова програма	
10	Стабілізація економіки	

13.3. Виберіть варіант(и) правильної відповіді. Вибір обґрунтуйте.

13.3.1. Що стало важливим аспектом оцінки стартових можливостей України після проголошення незалежності країни у 1991 р.:

- а) визначення її валютного потенціалу;
- б) визначення її природно-ресурсного потенціалу;
- в) визначення структурної та територіальної пропорційності економіки;
- г) реформування промисловості та сільського господарства?

13.3.2. Які були причини ослабленості та структурної деформованості економіки України:

- а) приватна власність на засоби виробництва;
- б) скорочення виробництва споживчих товарів, при одночасному гіпертрофованому розбуханні капітало- і наукомістких ВПК й сировинного комплексу;
- в) диспропорція між виробництвом продукції промисловості та сільського господарства;
- г) налагодження традиційних зв'язків між колишніми союзними республіками та їх господарськими структурами;
- д) ризикова, незабезпечена платоспроможністю населення, політика банків в сфері споживчого та іпотечного кредитування;
- е) зняття контролю за ціноутворенням підприємств-монополістів?

13.3.3. Що передбачав стабілізаційний етап подолання системної кризи в Україні:

- а) відновлення ліквідності банківських установ і підприємств реального сектора економіки, запобігання масового їх банкрутства, стабілізацію державної фінансової системи та зовнішньоекономічних відносин з іншими країнами світу;
- б) зростання вітчизняного виробництва товарів, в першу чергу народного споживання, енергозбереження у всіх галузях економіки;
- в) підвищення якості державного управління та побудову його цілісної системи, розвиток високотехнологічного сектору економіки на основі прискорення впровадження інновацій;
- г) безризикову, забезпечену платоспроможністю населення, активну політику банків в сфері споживчого та іпотечного кредитування;
- д) ліквідацію диспропорції між виробництвом продукції промисловості та сільського господарства?

13.3.4. Які методи відносять до адміністративних методів боротьби з гіперінфляцією, які було застосовано в Україні в період реформ 1991 – 1994 рр.:

- а) розширення фондів споживання на підприємствах;
- б) заморожування грошових доходів у бюджетній сфері;
- в) зняття контролю за ціноутворенням підприємств-монополістів;
- г) проведення грошової реформи?

13.3.5. Що передбачала нова модель реформування економіки України, яку було розпочато у 1992 році:

- а) відновлення галузевого централізованого управління народним господарством;
- б) відмову від держзамовлення не республіканському та регіональному рівнях;
- в) відмову від розбудови ринкової інфраструктури;
- г) подолання структурних деформацій в економіці?

13.3.6. Які причини мала системна економічна криза в Україні:

- а) відсутність в країні консолідованої політичної еліти, спроможної ефективно захищати національні інтереси;
- б) висока якість державного управління економікою країни;
- в) наявність в Україні стратегії соціально-економічного й науково-технічного розвитку країни в умовах глобалізації світової економіки;
- г) безризикова, забезпечена платоспроможністю населення, активна політика банків в сфері споживчого та іпотечного кредитування?

13.3.7. Що передбачала трансформація української економіки в 90-х рр. ХХ ст.:

- а) утворення перехідної економіки;
- б) систематичні зміни від соціалізму у напрямку до ринкової економіки;
- в) перехід від соціалізму до індустріального суспільства;
- г) реформування промисловості та сільського господарства;
- д) зміну політичного устрою?

13.3.8. Яка з перелічених реформ була проведена в Україні у вересні 1996 р.:

- а) аграрна реформа;
- б) податкова реформа;
- в) пенсійна реформа;
- г) грошова реформа;
- д) аграрна та податкова реформа;

- е) податкова та пенсійна реформа;
- ж) грошова та аграрна реформа;
- е) правильна відповідь відсутня?

13.3.9. Які чинники призвели до економічної кризи в Україні в процесі реформування 1991 – 1994 рр.:

- а) гіперінфляція;
- б) наявність чіткої програми реформ і правового захисту;
- в) приватизація державної власності;
- г) скорочення виробництва споживчих товарів, при одночасному гіпертрофованому розбуханні капітало- і наукомістких ВПК й сировинного комплексу;
- д) неефективне використання реального економічного потенціалу;
- е) "тінізація" та криміналізація економіки?

13.3.10. Наближення вітчизняної економіки до ринку супроводжувалося такими негативними процесами:

- а) подолання структурних деформацій в економіці;
- б) оновлення виробничих фондів;
- в) ефективно використання реального економічного потенціалу;
- г) проведення аграрної реформи;
- д) "тінізація" та криміналізація економіки;
- е) скорочення виробництва споживчих товарів;
- є) відсутність чіткої програми реформ і правового захисту.

13.4. Дайте коротку відповідь:

13.4.1. Які були причини ослабленості та структурної деформованості економіки України?

13.4.2. Як називається державна політика, що передбачає встановлення пільг та субсидій для вітчизняних підприємств?

13.4.3. Які рівні інтеграційних об'єднань країн, виходячи із ступеня інтегрованості, ви знаєте?

13.4.4. Які чинники в процесі реформування 1991 – 1994 рр. призвели до економічної кризи в Україні?

13.4.5. Які були особливості внутрішньої і зовнішньої політики України на рубежі ХХ- на початку ХХІ ст.?

13.4.6. Що передбачала антикризова економічна політика? Назвіть її етапи та напрями подолання кризи.

13.4.7. Які були особливості української моделі ринкової трансформації?

13.4.8. Які були передумови грошової реформи 1996 р. в Україні? Проаналізуйте її наслідки.

13.4.9. За якими напрямками здійснювалося реформування економіки України наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.?

13.4.10. Які основні напрями реформування економіки України, котре було розпочато у 1992 році? Охарактеризуйте основні напрями реформування економіки України.

13.4.11. Якими негативними процесами супроводжувалося наближення економіки до ринку в Україні?

13.4.12. Що передбачала нова модель реформування економіки України, яку було розпочато у 1992 році?

13.4.13. Які методи відносять до адміністративних методів боротьби з гіперінфляцією, що були застосовані в Україні в період реформ 1991 – 1994 рр.?

13.4.15. Які періоди подолання системної кризи в Україні? Коли вони здійснювалися?

13.5. Установіть відповідність.

13.5.1. Установіть відповідність здійснення економічної кризи в Україні: установіть відповідність того чи іншого виду кризи чи стабілізації економіки в Україні:

1) Економічна криза в Україні	а) 1999 р.;
2) Стабілізаційний період в Україні	б) 1936 р.;
3) Велика депресія	в) 2008 р.

13.5.2. Установіть відповідність вступу України до СТО, підписання договору про асоціацію України та Європейського Союзу чи вступу у "Східне партнерство":

1) Участь у СТО.	а) 2014 р.;
2) Вступ у "Східне партнерство".	б) 2008 р.;
3) Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом	в) 2009 р.

13.5.3. Установіть відповідність проведення грошової реформи в Україні: установіть відповідність проведення приватизації великих підприємств та вступу України в СОТ:

1) Грошова реформа в Україні	а) 2004 р.;
2) Приватизація великих підприємств	б) 2009 р.;
3) Вступ у СОТ	в) 2006 р.

13.5.4. Установить відповідність періоду, коли Україна набула незалежність: установить відповідність проведення в Україні грошової реформи та фінансової кризи:

1) Набуття незалежності України	а) 2006 р.;
2) Грошова реформа в Україні	б) 2008 р.;
3) Фінансова криза в Україні	в) 2001 р.

13.5.5. Установить відповідність прийняття антикризисної програми в Україні: установить відповідність проведення лібералізації цін та коли відбулась економічна криза в Україні:

1) Антикризисна програма	а) 1994 – 1995 рр.;
2) Лібералізація цін в Україні	б) 1992 р.;
3) Економічна криза в Україні	в) 2008 р.

13.6. Заповніть таблицю.

13.6.1. Проаналізуйте особливості проведення грошової реформи в Україні в 2006 р. і заповніть табл. 13.2:

Таблиця 13.2

Особливості грошової реформи 2006 р. в Україні

Критерії	Грошова реформа 2006 р. в Україні
Хронологічні рамки	
Сутність	
Головна ціль	
Основні завдання	
Особливості проведення	
Механізм проведення	
Результати	
Макроекономічна ситуація в Україні	
Засоби досягнення макроекономічної рівноваги	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

Стисло охарактеризуйте проведення грошової реформи за такими критеріями: сутність; головна мета; основні завдання; механізм проведення; результати проведення грошової реформи.

13.6.2. Проаналізуйте особливості інтеграції України в міжнародну економіку і заповніть табл. 13.3:

Таблиця 13.3

Особливості інтеграції України та її участь у міжнародних організаціях

Критерії	Економічна інтеграція економіки України
Провідні напрямки інтеграції	
Основні проблеми	
Засоби подолання	
Переваги України для успішної інтеграції	
Перспективи розвитку	
Мета інтеграції	
Стратегія інтеграції	
Участь у міжнародних організаціях	
Міждержавне регіональне співробітництво	
Інші (доповніть список)	

Зробіть відповідні висновки.

Стисло охарактеризуйте особливості інтеграції України в міжнародну економіку за такими критеріями: провідні напрямки; основна стратегія; перспективи розвитку; участь у міжнародних організаціях; міждержавне регіональне співробітництво.

13.6.3. Порівняйте розвиток економіки України у 90-ті рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст. і заповніть табл. 13.4:

Таблиця 13.4

Особливості розвитку економіки України у 90-ті рр. ХХ ст. та на початку ХХІ ст.

Хронологічний період	Характерні ознаки економіки України
1991 – 1994 рр.	
1994 – 1995 рр.	
1995 – 1999 рр.	
2000 – 2002 рр.	
2003 – 2004 рр.	
2005 – 2008 рр.	
2008 – 2009 рр.	
2009 – 2010 рр.	
2010 – 2014 рр.	
2014 – по т.ч.	

Зробіть відповідні висновки.

Стисло охарактеризуйте особливості розвитку економіки України на початку XX ст., у 90-ті рр. XX ст. та на початку XXI ст.: набуття незалежності України; реформи 1991 – 1994 рр.; проведення грошової реформи у 1996 рр.; проведення антикризової політики; економічна криза та її наслідки; Україна у світовому господарстві на початку XXI ст.; Україна та її участь у інтеграційних об'єднаннях різних рівнів інтегрованості у сучасний період.

13.7. Напишіть есе на одну із запропонованих тем:

13.7.1. Соціально-економічні чинники 90-х рр. XX ст. української ринкової трансформації.

13.7.2. Економічна політика Української держави: проблеми і труднощі.

13.7.3. Структурна перебудова економіки України наприкінці XX – на початку XXI ст.

13.7.4. Системна економічна криза в Україні: сутність, етапи та наслідки.

13.7.5. Участь України у міжнародних організаціях на початку XXI ст.

13.7.6. Антикризова економічна політика. Етапи та напрями подолання кризи.

13.7.7. Грошова реформа 1996 р. в Україні: сутність, передумови та наслідки.

13.7.8. Особливості внутрішньої і зовнішньої політики України на рубежі XX – на початку XXI ст.

13.7.9. Інтеграція України у світовий економічний простір наприкінці XX ст. – на початку XXI ст.

13.7.10. Умови та напрями переходу України до ринкової економіки: погляди українських економістів.

13.8. Складіть та розгадайте у групі економічний кросворд на тему "Особливості ринкових перетворень в Україні у 90-хх рр. XX ст.". Кросворд повинен містити не менше 12 слів.

13.9. Підготуйте презентацію на одну із запропонованих тем:

13.9.1. Трансформація української економіки у 90-ті рр. XX ст.: сутність та напрями.

13.9.2. Антикризова економічна політика: її сутність, етапи та напрями.

13.9.3 Грошова реформа 1996 р. в Україні: сутність, та наслідки.

13.9.4. Внесок українських вчених у розвиток економічної науки у 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

13.9.5. Інтеграція України у міжнародну економіку наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

13.10. "Брейн-ринг".

Тема "Реформування власності в Україні":

13.10.1. Сутність роздержавлення.

13.10.2. Коли в Україні після набуття незалежності проводилось роздержавлення і з якою метою?

13.10.3. Коли і якій закон, регулюючий відносини власності, був прийнятий в Україні?

13.10.4. Сутність приватизації як економічного процесу.

13.10.5. Коли почали проводити приватизацію власності в Україні?

13.10.6. Які засоби приватизації були використані?

13.10.7. Які етапи проведення приватизації в Україні?

13.10.8. Коли була проведена приватизація великих підприємств?

13.10.9. Чи мала на увазі Конституція України, прийнята у 1977 р., зміни форм власності? Які об'єкти та суб'єкти форм власності вона закріпила?

13.10.10. На якій формі власності утворюються у сучасний період найбільш ефективно функціонуючі підприємства?

13.11. "Круглий стіл" на тему: "Інтеграція України у міжнародну економіку наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст.":

Етап 1: Знайомство з учасниками. Вступне слово. Оголошення теми "Круглого столу" – "Інтеграція України у міжнародну економіку наприкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст."

Етап 2. Виступ з доповідями:

1. Інтеграція: сутність та умови.

2. Рівні економічної інтеграції.

3. Участь України у міжнародних організаціях та міждержавне регіональне співробітництво.

Етап 3. Питання до доповідачів. Висловлення учасників власної думки щодо теми "Круглого столу".

Етап 4. Обговорення учасниками дискусійних питань за темою:

1. Які рівні інтеграційних об'єднань країн, виходячи із ступеня інтегрованості, ви знаєте?

2. Інтеграція України у світове господарство у 90-х рр. ХХ ст..

3. Інтеграція України у світове господарство на початку ХХІ ст..

4. Яку участь приймає Україна у ЕС?

5. Яку участь приймає Україна у СТО?

Обговорення питань.

Етап 5: Висновки. Підбиття підсумків та результатів.

Рекомендована література

1. Амосов О.Ю. Історія економіки та економічної думки : підручник для студ. вищ. навч. закл. / О. Ю. Амосов, В. О. Сивоконья. – Х. : Магістр, 2013. – 599 с.
2. Горбачевська О.В. Історія економіки та економічної думки у логічних схемах : навч. посіб. для студентів ВНЗ / О. В. Горбачевська, М. І. Хмелярчук, А. В. Стасишин. – Київ : УБС НБУ, 2013. – 526 с
3. Економічна історія : навч. посіб. / Т. В. Ус, Т. Є. Калашник, І. Ф. Лісна та ін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. – 244 с.
4. Мазур І. І. Економічна нобелелогія : навч. посіб. з курсу "Історія економічних учень" / І. І. Мазур. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – 224 с.
5. История экономики и экономической мысли : учеб. пособ. / под общей ред. В. М. Филатова. – Х. : Изд. ИНЖЕК, 2011. – 305 с.
6. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. / Г. М. Грігорян, О. О. Губарєв, Т. Є. Калашник та ін. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 314 с.
7. Калашник Т.Є. Тестові завдання для перевірки знань з навчальної дисципліни "Історія економіки та економічної думки" / Т. Є. Калашник, Т.В. Ус. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2007. – 72 с.
8. Краус Н. М. Історія економіки та економічної думки: структурно-логічні схеми, таблиці, малюнки : навч. посіб. для студентів ВНЗ / Н. М. Краус. – Київ : Центр учбової літератури, 2014. – 499 с.
9. Чухно А. А. Сучасні економічні теорії : підручник / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К. : Знання, 2007. – 514 с.
10. Шевченко О.О. Історія економіки та економічної думки: сучасні економічні теорії : навч. посіб. / О.О. Шевченко. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 277 с.

Зміст

Вступ.....	3
Змістовий модуль 1. Становлення ринкової економіки та ринкової економічної теорії.....	5
Тема 1. Предмет і метод ІЕЕД	5
Тема 2. Господарство первісного суспільства та його еволюція на етапі ранніх цивілізацій.....	13
Тема 3. Особливості господарського розвитку та економічної думки періоду формування світових цивілізацій	22
Тема 4. Господарство та економічна думка суспільств Європейської цивілізації в період середньовіччя.....	35
Тема 5. Формування передумов ринкової економіки в країнах Європейської цивілізації	44
Тема 6. Розвиток ринкового господарства в період становлення національних держав (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.).....	55
Змістовий модуль 2. Розвиток ринкової економіки та економічної думки у XIX – на початку XXI ст.....	64
Тема 7. Ринкове господарство країн у період монополістичної конкуренції (друга половина XIX – початок XX ст.)	64
Тема 8. Особливості розвитку ринкового господарства та основні напрями економічної думки в Україні (XIX – початок XX ст.)	72
Тема 9. Господарство та економічна думка в період державно-монополістичного розвитку суспільств Європейської цивілізації	81
Тема 10. Розвиток національних економік країн Європейської цивілізації в системі світового господарства під впливом науково-технічної революції	96
Тема 11. Світове господарство та основні напрями економічної думки на етапі інформаційно-технологічної революції (кінець XX – початок XXI ст.)	108
Тема 12. Економічний розвиток України в умовах радянської економічної системи та його трактування в економічній думці	118
Тема 13. Формування засад ринкового господарства в Україні (90- ті рр. XX ст. – початок XXI ст.)	127
Рекомендована література.....	138

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

**Методичні рекомендації
до практичних занять
для студентів спеціальності
051 "Економіка"
першого (бакалаврського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: **Черкашина** Тетяна Сергіївна
Калашник Тетяна Євгенівна
Ус Тетяна Володимирівна
Лісна Ірина Федорівна

Відповідальний за видання *О. Є. Попов*

Редактор *К. Л. Бикова*

Коректор *Т. А. Маркова*

План 2017 р. Поз. № 184 ЕВ. Обсяг 140 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*